สภาวะสังขารธรรม

โดยภาพเปรียบเทียบ

แสดงโดย

พระกัสสปมุนี เถราจารย์

สภาวะสังขารธรรม พระกัสสปมุนี เถราจารย์

สภาวะสังขารธรรม

โดยภาพเปรียบเทียบ

แสดงโดย

พระกัสสปมุนี เถราจาริย์

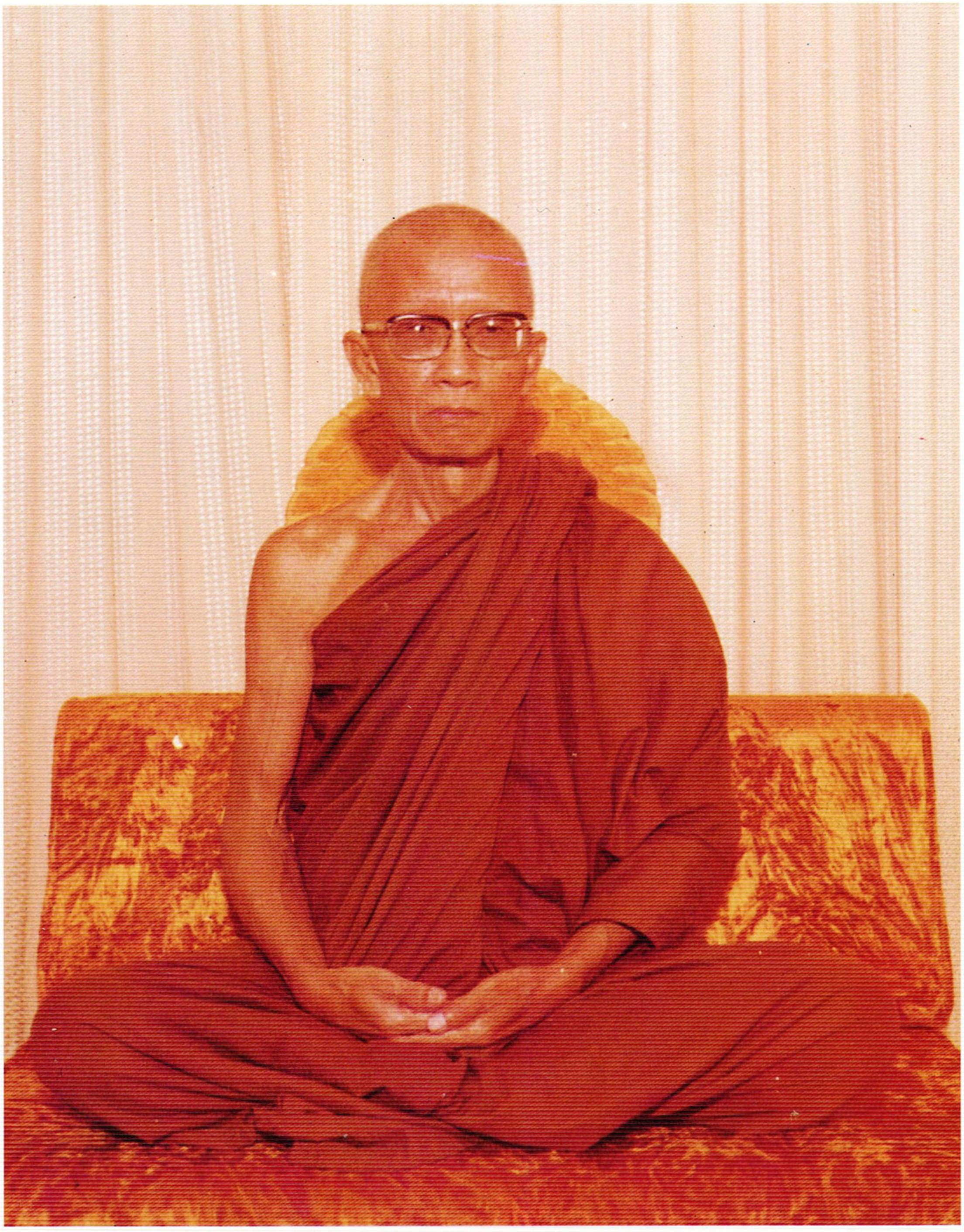
แห่ง

วัดปิปผลิวนาราม

ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง

ISBN 974-340-566-6

ห้างหุ้นส่วนจำกัด
โรงพิมพ์ **ชวนพิมพ์** โทร. 2803542, 2810541
2813180, 2822114 แฟกซ์ 2813181
469 ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศน์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
นายจิโรจน์ ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2541

หลวงพ่อกัสสปมุนี

ภาพตอนอายุ ๗๒ พรรษา

(พ.ศ. ๒๕๒๔)

อ.ธ. เป็นผู้ถ่าย

คำนำครั้งที่ ๕

หนังสือคัมภีร์ปกรณ์ "สภาวะสังขารธรรม" ได้จำหน่ายหมดไปเมื่อ ๒ เดือนนี้เอง ศิษย์ของหลวงพ่อและผู้สนใจอื่นได้ถามอาตมาว่าจะพิมพ์อีกเมื่อใด อาตมาเห็นว่าหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่หลวงพ่อกัสสปมุนีได้ใช้ความเพียรพยายามอย่างมาก ใช้เวลารจนาในช่วงพรรษาถึง ๔ เดือนเต็ม ต้องใช้พลังทั้งสมาธิและปัญญาอย่างเอกอุจนบรรลุความสำเร็จ เพื่อเป็นปฏิการะทดแทนในอุปการคุณและประกาศเกียรติคุณของคุณเสนาะ จุลวัจนะ ซึ่งเป็นทั้งเพื่อนและผู้เลื่อมใสหลวงพ่ออย่างยิ่ง ได้ให้ความดูแลและช่วยเหลือหลวงพ่ออย่างมาก ทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ฯลฯ คุณเสนาะได้ถึงแก่กรรมก่อนหลวงพ่อหลายปี หนังสือเล่มนี้ได้บรรยายเกี่ยวกับสภาวะแห่งสังขารธรรมโดยละเอียดพิสดาร มีภาพที่เขียนและประกอบคำบรรยายโดยฝีมือของหลวงพ่อเอง อาตมาจึงตัดสินใจให้พิมพ์ขึ้นทันที แม้ทราบดีว่าประเทศของเราอยู่ในช่วงเศรษฐกิจกำลังยอบแยบ กระดาษมีราคาถีบตัวขึ้นถึงร้อยละร้อย โรงพิมพ์ที่มีฐานะการเงินไม่มั่นคงหรือมีกิจการไม่ใหญ่นักต้องปิดกิจการลงไปตาม ๆ กัน บรรดาลูกศิษย์ลูกหาคงจะช่วยการพิมพ์ตามมีตามได้ และใช้นิธิทางวัดเป็นทุนการพิมพ์ต่อไป อย่างไรก็ตามโชคยังดีที่ทางโรงพิมพ์ "ชวนพิมพ์" ซึ่งเป็นแหล่งพิมพ์หนังสือทั่วไปและหนังสือธรรมะ ฯลฯ โดยเฉพาะหนังสือธรรมะมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นพิเศษ เพราะมีอักษรขนาดโต สวยงาม ชัดเจน เหมาะสำหรับผู้สูงอายุเป็นอย่างยิ่ง คิดราคาให้เป็นพิเศษ และมีน้ำใจอันดียิ่งเสมอมา

ที่สุดนี้ อาตมาขอให้ทุกท่านจงได้รับอานิสงส์จากหนังสือเล่มนี้โดยทั่วกัน และจงมีความเจริญก้าวหน้าในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

อนึ่ง อาตมาขออนุโมทนาผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคในการพิมพ์ครั้งนี้ คือ นายแพทย์วิชิต เทพรัตน์ เป็นเงิน ๔,๕๐๐ บาท

พระครูสมุห์ธำรงค์ ธีรปัญโญ

วัดปิปผลิวนาราม (อ่านว่า ปิป-ผะ-ลิ-วะ-นา-ราม)
ต.หนองบัว อ.บ้านค่าย
จ.ระยอง ๒๑๑๒๐
๑ เมษายน ๒๕๔๑

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๔

หนังสือคัมภีร์ปกรณ์ "สภาวะสังขารธรรม" ได้จำหน่ายหมดไปเป็นเวลานาน ยังมีผู้สนใจต้องการอีกเป็นจำนวนมาก ได้ขอร้องให้จัดพิมพ์ขึ้น แต่ก็ต้องรีรออยู่ เพราะราคาค่าพิมพ์ค่อนข้างแพง ซึ่งท่านทั้งหลายก็คงทราบดีอยู่แล้ว

แต่เนื่องจากหนังสือคัมภีร์ปกรณ์ดังกล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นธรรมสาระ จึงมีท่านผู้สนใจในธรรมานุธรรมปฏิบัติเรียกร้องให้พิมพ์ขึ้นอีกครั้ง อาตมาก็เห็นใจเป็นอย่างยิ่ง จึงตัดใจเสี่ยงพิมพ์ขึ้น ดังที่ปรากฏอยู่ในมือท่าน ณ บัดนี้ ส่วนราคาค่างวดของการจำหน่ายก็ขอเพิ่มขึ้นตามสมควร

อนึ่ง ในการพิมพ์คัมภีร์ปกรณ์ "สภาวะสังขารธรรม" ครั้งนี้ อาตมาพิมพ์ตามแบบเดิมของการพิมพ์ครั้งที่ ๑ ทุกประการ คือ ไม่ตัดทอนคำปรารภของท่านผู้เป็นผู้ให้คัมภีร์ปกรณ์เล่มนี้ได้อุบัติขึ้นมาในบรรณโลกแห่งธรรม ทั้งนี้ก็เพื่อได้เป็นที่ทดแทนในอุปการคุณ และเป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านผู้นั้น ซึ่งเป็นทั้งสหายและอุปัฏฐากของอาตมาซึ่งได้ล่วงลับไปหลายขวบปีแล้ว ขอท่านทั้งหลายจงได้ทราบเจตนาของอาตมาตามนี้ และขอทุกท่านจงมีความเจริญก้าวหน้าในธรรมานุธรรมปฏิบัติภิญโญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ

หลวงพ่อกัสสปมุนี

สำนักสงฆ์ปิปผลิวนาราม

ต. หนองบัว อ. บ้านค่าย จ. ระยอง

วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๘

คำปรารภครั้งแรก

ในการบำเพ็ญกุศลเนื่องในวาระที่ข้าพเจ้ามีอายุครบ ๕ รอบ อันนับได้ว่าเป็นมงคลสมัยประการหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าได้ตั้งใจว่าจะพิมพ์หนังสือเพื่อแจกจ่ายเป็นบรรณาการแก่ญาติและมิตรสหาย ตลอดจนผู้ที่สนใจในธรรมโดยทั่วไป ฉะนั้น เมื่อก่อนถึงวันทำบุญ ข้าพเจ้าจึงได้ปรารภเรื่องนี้ต่อพระคุณเจ้า หลวงพ่อกัสสปมุนี แห่งสำนักสงฆ์ปิปผลิวนาราม อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง อาราธนาให้ท่านได้อนุเคราะห์รจนาธรรมบรรยายอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอยู่ในวิสัยปัญญาญาณของท่าน และท่านก็ได้มีเมตตาจิตรับว่าจะเขียนธรรมบรรยายเกี่ยวกับ "**สภาวะสังขารธรรม**" โดยละเอียดพิสดาร พร้อมทั้งเขียนภาพประกอบธรรมบรรยายนี้ให้ด้วย แต่หลวงพ่อได้กล่าวว่า การเขียนเรื่องนี้ต้องเป็นไปด้วยความถี่ถ้วนรอบคอบทั้งตัวธรรมะที่แสดงและภาพที่จะทำประกอบ จึงจำเป็นจะต้องใช้เวลามากสักหน่อย และอีกประการหนึ่ง จะบรรยายเรื่อยไปถ่ายเดียวหาได้ไม่ ต้องเข้าที่สงบจิตพิจารณาทบทวนเป็นระยะ ๆ ด้วยญาณอันสุขุมคัมภีรภาพ เพื่อตรวจสอบว่าที่ได้บรรยายไปแล้วนั้นถูกต้องถ่องแท้และยังขาดตกบกพร่องประการใดหรือไม่ ดังนั้น ถ้าจะให้เสร็จทันวันทำบุญครบ ๕ รอบของข้าพเจ้า เกรงว่าจะไม่ได้เนื้อหาที่บริบูรณ์เรียบร้อย ข้าพเจ้าจึงได้กราบเรียนท่านว่า ขอให้หลวงพ่อใช้เวลาเขียนตามสบายไม่ต้องรีบร้อน จะพิมพ์แจกทันในวันงานได้หรือไม่ ไม่สำคัญ เพราะเจตนาอันเป็นกุศลนั้น อยู่ที่หนังสือที่จะพิมพ์ขึ้น มิใช่อยู่ที่กาลเวลา ข้าพเจ้ามั่นใจว่า กุศลเจตนาของข้าพเจ้าพร้อมเพรียงดีแล้วตั้งแต่แรก ยิ่งได้พิมพ์โดยไม่ต้องถือกำหนดวันให้เป็นการเร่งรัดโรงพิมพ์ ก็จะยิ่งสะดวกสบายและได้งานพิมพ์ที่ประณีตเรียบร้อยมากขึ้น

หนังสือ "**สภาวะสังขารธรรม**" ของหลวงพ่อกัสสปมุนีผู้ตั้งอยู่ในฐานะปูชนียบุคคลและมั่นคงในพระธรรมวินัย เป็นที่เคารพนับถือของข้าพเจ้าอย่างยิ่งนี้ เป็นหนังสือธรรมะที่ท่านผู้แสดงมีความมุ่งหมายประการสำคัญที่จะชี้ให้เห็นลักษณะความสลับซับซ้อนแห่งสังขารของมนุษย์เราทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม คือ ทั้งรูปกายที่มองเห็นและมองไม่เห็นด้วยตาของคนธรรมดาสามัญ และจิตกับวิญญาณของมนุษย์แต่ละลำดับ ว่ามีภาวะหรือลักษณะเปรียบเทียบทั้งโดยภาพและคำอธิบายว่าเป็นประการใด ข้าพเจ้าเห็นว่า การพิจารณาศึกษาและพยายามทำความเข้าใจในเรื่องเช่นนี้ ย่อมเป็นกำไรชีวิตแต่ฝ่ายเดียว คือ มีแต่จะได้ ไม่มีทางเสียหรือเป็นโทษต่อศรัทธาในลัทธิและศาสนาใด ฉะนั้น แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่ชวนอ่าน

สำหรับบางท่าน แต่ถ้าได้อ่านไป ตรึกตรองไป ท่านอาจได้พบเพชรน้ำหนึ่งในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งอาจมีประกายแวววาวสดใส นำท่านไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงในภาวะหรือสามัญลักษณะของสรรพสัตว์ทั้งหลาย คือ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อันเป็นธรรมชาติที่เด็ดขาดตายตัว ไม่มีผู้ใดหรืออำนาจใด ๆ จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้

สำหรับมิตรที่รักของข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าจะมีความปีติและพอใจอย่างยิ่งถ้าหากหนังสือเล่มนี้ได้เป็นประโยชน์เกื้อกูลท่าน ทั้งในด้านความรู้และความสงบทางจิตใจ โดยเฉพาะในบั้นปลายแห่งชีวิตนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ตอนนี้ท่านคงจะมีเวลาว่างกันมากแล้ว เพราะสำหรับท่านที่รับราชการ ถ้าไม่ครบเกษียณไปแล้วในปีก่อน ๆ ก็ครบในปีนี้หรือจะครบในปีหน้าแทบทั้งสิ้น แม้แต่ท่านที่เป็นพนักงานตามบริษัทห้างร้านและท่านที่ประกอบธุรกิจส่วนตัวต่างก็จะต้องวางมือจากงานที่ได้ทำกันมาจำเจตั้งแต่หนุ่มจนแก่ไปตาม ๆ กันในไม่ช้าก็เร็วแล้ว ถึงท่านจะหางานอดิเรกทำ แต่ท่านก็ยังมีโอกาสที่จะใช้เวลาว่างจากงานอาชีพมาสนใจในงานที่เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในชีวิตของท่าน นั่นคือ การพิจารณาศึกษาและส่งใจไปตาม "**สภาวะสังขารธรรม**" ตามที่หลวงพ่อกัสสปมุนีได้กรุณาสละเวลาบำเพ็ญสมณธรรมของท่านมาบรรยายเป็นธรรมทานไว้นี้ เพื่อท่านจะได้ทราบถึงบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เคยทราบมาก่อนเกี่ยวกับสังขารของท่านเองและนอกออกไปจากตัวของท่านก่อนที่จะสายเกินไป เพราะทั้งท่านและข้าพเจ้าต่างก็อยู่ในสภาพต้นไม้ใกล้ฝั่งกันอยู่แล้วทั้งนั้น

ในที่สุดนี้ ขอให้ความสนใจใน "**สภาวะสังขารธรรม**" ของบรรดาท่านผู้ศึกษาและท่านผู้อ่าน ทั้งที่เป็นญาติที่เคารพรักและมิตรสหาย ตลอดจนเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหลายในภพนี้ ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติใดหรือนับถือศาสนาใด จงเป็นอานิสงส์ให้ท่านเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ และเจริญในธรรมซึ่งจะเป็นปัจจัยนำท่านไปสู่วิมุตติสุข ณ กาลสมัยอันควร โดยตลอดทั่วทุกท่านเทอญ

เสนาะ จุลวัจนะ

๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

๔๒ สุขุมวิท ซอย ๑๓
กรุงเทพฯ ๑๑

สารบาญ

สารบาญภาพ

หน้า

อาจาริยกถา

ความเห็น

ได้อ่านหนังสือ "**สภาวะสังขารธรรม**" โดยพระกัสสปมุนี สำนักสงฆ์ปิปผลิวนาราม อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง แล้ว การอ่านก็เพียงผ่านไป แต่ทราบถึงความมุ่งหมายของผู้เขียนว่า เพื่อนำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงการปฏิบัติธรรมขั้นสูง เป็นแนวทางที่ดีอีกตำราหนึ่ง ที่ผู้สนใจปฏิบัติเขียนขึ้นตามความรู้ความเข้าใจอันตนได้ปฏิบัติธรรมเข้าถึงอย่างไร จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมได้ดีขึ้นและถูกต้อง

เมื่อหนังสือนี้ได้พิมพ์ขึ้นแล้ว จะเปิดแสงสว่างให้แก่ผู้สนใจได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่แก่ผู้สนใจในการปฏิบัติอย่างแท้จริง ไม่ใช่เรื่องของคนอยากได้แต่ไม่กระทำ คนลักษณะนี้แม้จะมีตำราดีอย่างไร แม้จะมีอาจารย์ดีอย่างไร ก็ไม่มีวิสัยจะเข้าถึงธรรมได้

ขออนุโมทนา อุสาหะ วิริยะ ที่พระกัสสปมุนี ได้พยายามปฏิบัติและเขียนหนังสือเรื่องนี้ขึ้น

(สมเด็จพระวันรัต)

วัดพระเชตุพน
๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

ปณามกถา

อาตมาภาพผู้มีนามว่า กัสสปมุนีเถระ (**อหํ กสฺสป มุนิ เถโร นาม**) โอรสแห่งสมเด็จพระชินสีห์ จะเริ่มรจนาคัมภีร์ปกรณ์ "**สภาวะสังขารธรรม**" อันเป็นคัมภีร์แสดงธรรมปริยายฝ่ายปรมัตถ์ผิดแผกกว่าคัมภีร์ปกรณ์อื่นที่มีมา ขออภิวันทนาน้อมเศียรเกล้าด้วย**ทศนขสโมทาน** ใต้เบื้องยุคลบาทแห่งสมเด็จพระพิชิตมารมังโมลี บรมโลกนาถนายก ขอได้ทรงโปรดประทานพระเมตตา การุญภาพ ประทานอภัยแก่ข้าพระองค์ที่ได้บังอาจรจนาธรรมปริยายอันสุขุมคัมภีรภาพนี้ และขอได้ทรงโปรดประทานพระปัญญาให้ข้าพระองค์ผู้ชิโนรส ได้มีดวงปัญญาอันแจ่มจรัส มิติดขัดในการรจนาคัมภีร์ปกรณ์ฝ่ายปรมัตถ์ธรรมปริยายนี้ ให้ได้ดำเนินไปโดยราบรื่นสวัสดีจงทุกประการ

ดูกรท่านธรรมโภคีและกัลยาณชนทั้งหลาย มูลเหตุที่ทำให้อาตมาภาพได้รจนาคัมภีร์ปรกณ์สภาวะสังขารธรรม อันเป็นธรรมปริยายโดยภาพเปรียบเทียบนี้ ก็เนื่องด้วยได้มีบัณฑิตผู้รู้หลายท่าน ตลอดแม่ท่านอุบาสกผู้เป็นโยมอุปัฏฐากเป็นที่สุด ได้อาราธนาขอให้เขียนขึ้นโดยภูมิปัญญา เพื่อประโยชน์แก่หมู่ชนที่มีแววปัญญาจักษุพอจะรู้ได้ ดังอาตมาภาพจักขอให้ท่านทั้งหลายได้รู้ว่า คัมภีร์ปกรณ์นี้เป็นธรรมปริยายฝ่ายปรมัตถธรรมแสดงถึงสภาวะสังขารธรรมตามความเป็นจริงของมนุษย์ ตามแนวทางแห่งพระอภิธรรม ๗ พระคัมภีร์ อันเป็นพระพุทธวจนะ อันมีมาแล้วในพระไตรปิฎกนั้น โดยได้สมมติลงเปรียบเทียบให้เข้าใจและเห็นได้ง่ายอย่างแจ่มชัด และการที่อาตมาภาพได้แสดงออกซึ่งปัญญารจนาคัมภีร์ปกรณ์นี้ ก็ได้อาศัยศึกษาติดตามใกล้ชิดจากในพระคัมภีร์ทั้งสามหมู่ คือ พระไตรปิฎก ซึ่งอาตมาภาพถือและสักการะเสมอเสมือนองค์แทนพระบรม-ศาสดา ผู้เป็นพุทธบิดาพระองค์นั้น ถัดจากการศึกษาด้วยธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์ปัญญาเครื่องสอดส่องธรรม พิจารณาใคร่ครวญในธรรมทุกหมวดทุกตอนอย่างรอบคอบถี่ถ้วนแล้ว ต่อจากนั้นก็ได้ฝึกและอบรมดัดสันดานตน ด้วยการปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งครัดเฉียบขาด ตามพระ

พุทธโอวาทที่ได้ทรงประทานเป็นหลักปฏิบัติไว้นั้นเป็นลำดับ ๆ มาโดยมิลดละ จนพอได้รับอานิสังส-คุณแห่งธรรมานุธรรมปฏิบัติ ณ บัดนี้ ว่าอะไรเป็นเครื่องกางกั้นให้บรรดาผู้ที่มุ่งหน้าพยายามปฏิบัติบำเพ็ญพระกัมมัฏฐานในปัจจุบันนี้ ทั้งศิษย์และอาจารย์ยังไม่สามารถจะก้าวล่วงเข้าสู่วิสุทธิญาณปัญญา อันสามารถจะทำลายความมืดและแทงตลอดเครื่องหุ้มห่อ คือ อวิชชาอันหนาแน่นของโลกเสียได้ ทั้งนี้ก็เพราะบรรดาชนเหล่านั้น ต่างก็ได้ดำเนินปฏิบัติไปตามแบบที่ได้ทำตาม ๆ กันมาบ้าง ทำตามความคิดเห็นของตนเองบ้าง ทำตามอย่างคนอื่นคณะอื่นบ้าง หรือปฏิบัติตามตำราและไม่ศึกษาพิจารณาให้รอบคอบ ศึกษาเพียงคร่าว ๆ หละหลวม แล้วก็ปฏิบัติกระทำไปตามใจชอบบ้าง และที่สำคัญยิ่งก็คือละเลยและละทิ้งพระมหาสติปัฏฐาน ๔ อันเป็นองค์ประธานแห่งหมู่พระโพธิปักขิยธรรม ๗ แล้ววิ่งเข้าไปจับเอาคัมภีร์สติปัฏฐาน ๔ เทียม เสียอย่างหลงใหลงมงายและแน่นแฟ้นเหล่านี้ ซึ่งผลที่สุดต่างก็หลงงมวนเวียนอยู่ในป่าใหญ่แห่งโมหะหาทางออกไม่ได้ ดังนี้ ก็เมื่อผู้เป็นอาจารย์ก็ยังตาบอด และศิษย์โดยธรรมก็เป็นผู้บอดอยู่โดยธรรมดาอยู่แล้ว เมื่อมาได้อาจารย์หรือผู้นำที่บอดด้วยกันเช่นนั้น ก็ย่อมทำให้มองเห็นได้อย่างแจ่มแจ้ง ว่าจะต้องพากันเดินตกเหวออกนอกลู่นอกทางจากพุทธมรรคาตาม ๆ กัน แล้วเมื่อต่างก็มีทิฐิความเห็นต่างกัน ต่างก็มีศิษย์ติดตามหลังฝ่ายละมาก ๆ ด้วยกัน ติดคัมภีร์ หลงอาจารย์ ยึดมั่นในนิกายเหล่านี้ เลยต่างก็ไม่ยอมผ่อนหันหน้าเข้าหากัน เพื่อช่วยกันสังคายนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผลที่สุดก็เกิดคัดค้านโต้เถียงข่มสำทับกันและกันอันมิใช่ธรรม มิใช่วินัย มิใช่สัตถุศาสนา มิใช่วิสัยของบัณฑิตชนมิใช่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ และประการที่สุดมิใช่เป็นความประสงค์ตามพระพุทธโอวาทานุสาสนีของพระพุทธบิดาพระองค์นั้น

อาตมาภาพได้สาธยายมาข้างต้นนั้น มิใช่จะกล่าวค่อนตำหนิท่านผู้ที่ปฏิบัติใฝ่ในธรรม ในพระศาสนาผู้หนึ่งผู้ใดนั้นหามิได้ แต่มีความมุ่งหวังที่จะให้ท่านทั้งหลายเหล่านั้นได้รำลึกว่า ธรรมปฏิบัติในพระศาสนานี้ย่อมลาดลุ่มลึกไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีความลึกทีเดียวถึงนั้นหามิได้ ฉะนั้น หากได้คำนึงถึงข้อนี้แล้ว การปฏิบัติบำเพ็ญเพียรของบรรดาสหายเหล่าธรรมโภคีทั้งหลาย ก็จักเป็นไปโดยราบรื่นมิติดขัด และได้รับอานิสงส์ผลตามกำลังความเพียรที่ปฏิบัติด้วยเหตุและผลดังที่กล่าวมา อาตมาภาพจึงเห็นเป็นการสมควรที่จะได้แสดงธรรมปริยายบางลักษณะอันพอจะเป็นเครื่องจูงชักนำให้ท่านผู้ปฏิบัติได้สติ และเข้าใจแจ่มแจ้งถึงสภาวธรรมอย่างหนึ่ง ที่

ซ่อนแนบสนิทอยู่ในร่างของมนุษย์ทุกรูปนาม ให้ได้เข้าใจถึงสภาวะความเป็นจริงของสิ่งนั้น ดังที่พระอริยเจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อน ได้เข้าถึงและได้เข้าใจแจ่มแจ้งมาแล้ว และก็ได้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรหลุดพ้นไป มิได้หวนกลับมาถือเอาร่างใหม่ในภพใด ๆ ต่อไปอีก ดังที่ได้มีกล่าวในพระสูตรเป็นอันมากในตอนที่สุดแห่งการทรงแสดงพระธรรมเทศนาว่า **"วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ ขีณา ชาติ วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ กตํ กรณียํ นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานาตีติ ฯ"** ดังใจความแปลว่า "เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็เกิดญาณรู้ว่าพ้นแล้ว ย่อมทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก" ดังนี้ ฯ

ทั้งนี้ ก็เพราะสภาพจิตของท่านเหล่านั้น เกิดกำลังอานุภาพสว่างไพลงรุ่งโรจน์ มีอำนาจอานุภาพเหนือสรรพสังขาร เหนือความครอบงำของโลก จึงสามารถสลัดและประหารทำลายเครื่องหุ้มห่อของโลกและวิญญาณเสียได้โดยสิ้นเชิง จึงเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะมีอิสรภาพอย่างสมบูรณ์เด็ดขาด แต่สำหรับปวงปุถุชนสามัญมนุษย์นั้น กายวิญญาณและสรรพสังขารมีอำนาจเหนือจิต จิตจึงต้องตกเป็นทาสของสรรพสังขารและวิญญาณอย่างยากที่จะสลัดหลุดได้ จึงต้องทนทุกข์ทรมานโสมนัส–โทมนัส เร่าร้อน คร่ำครวญ ฯลฯ และต้องท่องเที่ยวระหกระเหินไปในภพน้อยภพใหญ่อันเป็นวังวนแห่งสังสารวัฏเป็นเวลาอันเนิ่นนาน สุดที่จะนับจะประมาณได้

เหตุนั้น อาตมาภาพขออธิษฐานตั้งปณิธานซึ่งได้มีอยู่บัดนี้ว่า ขอให้ปวงท่านธรรมโภคีผู้ใฝ่ในธรรมานุธรรมปฏิบัติจงทำจิตให้เป็นมัชฌิมา แล้วพิจารณาสิ่งที่อาตมาภาพจักได้แสดงปกรณ์ภาพธรรมปริยายต่อไปข้างหน้านั้น ให้ถ่องแท้และประณีตสุขุมตามลำดับ ๆ ก็คงจะได้รับความแจ่มกระจ่าง พอสมควรแก่ญาณปัญญาบารมีที่ได้สร้างสมอบรมมา แล้วปวงท่านจะได้รู้ว่าการที่มนุษย์สัตว์โลกทั้งหลาย ที่มีความเป็นอยู่ในโลกทุกวันนี้นั้น อยู่กันด้วยความเป็นจริงหรือว่าอยู่กันอย่างภาพมายา ขอความแจ่มแจ้งและความรู้ทั่วถึงธรรม จงบังเกิดมีแก่บรรดาท่านธรรมโภคีทั้งหลายทุกถ้วนหน้า

ข้าพระองค์ผู้รจนาคัมภีร์ปกรณ์นี้ขอสรวมชีพ เดชะ **พุทฺธรตน** ขอแก้วอันประเสริฐเป็นปฐม คือ พุทธเดชานุภาพอันเลิศล้นแห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดา อรหันต์สัมมาสัมพุทธะผู้เป็นนาถะอันเยี่ยมยิ่งของปวงเทพดาและมนุษย์ตลอดจนสรรพสัตว์โลก **ธมฺมรตน** ขอแก้วอันประเสริฐเป็นทุติยภาค คือ พระสัจจธรรมอันเป็นพระพุทธโอวาทานุสาสนี ซึ่งเปรียบเสมอเหมือน

องค์แทนแห่งสมเด็จพระมหามุนีบรมศาสดาจารย์พระองค์นั้น ดังได้ทรงตรัสประทานไว้เป็นหลักอันมั่นคง แก่ท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากในสมัยใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ว่า "ดูกร อานนท์ พวกเธอพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์ คือ คำสั่งสอนซึ่งมีพระศาสดาผู้เป็นเจ้าของล่วงไปแล้ว บัดนี้พระศาสดาของเราทั้งหลายไม่มี ดังนี้ ข้อนี้เธอทั้งหลายไม่ควรเห็นอย่างนั้น อานนท์ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดที่เราตถาคตได้แสดงไว้แล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมนั้นและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เราตถาคตล่วงไปแล้ว" ดังนี้ พร้อมด้วยองค์แห่งพระสัจจธรรมรวมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์โดยบริบูรณ์ **สงฺฆรตนํ** ขอแก้วอันประเสริฐเป็นที่คำรบสาม คือ หมู่แห่งพระอริยสงฆ์สาวกผู้ถึงพร้อมด้วยวิสุทธิคุณ อันมี ศีลวิสุทธิคุณ สมาธิวิสุทธิคุณ และปัญญาวิสุทธิคุณ อันแบ่งจำแนกออกได้เป็น ๔ คู่ ๘ จำพวก ตลอดจนถึงบรรดาเหล่าสมมติสงฆ์องค์ปัจจุบัน ผู้ทรงซึ่งเครื่องหมายธงชัยแห่งพระอรหัต คือ ผ้ากาสาวพัตร์สืบต่อพระศาสนามาจนตราบเท่าสมัยกาลบัดนี้ **ติณฺณํ รตนานํ อานุภาเวน** ขออานุภาพแห่งดวงแก้วอันประเสริฐเลิศล้นในไตรภพทั้งสามประการนี้ จงได้ปกแผ่คุ้มครองอภิบาลพิทักษ์อาตมาภาพผู้รจนาคัมภีร์ปกรณ์นี้ ให้ผ่านพ้นจากสรรพอุปสรรค อุปัทวันตรายทั้งหลายใดอย่าได้มาพ้องพาน ขอให้การรจนาร้อยกรองคัมภีร์ปกรณ์นี้ จงได้เป็นผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพื่อเป็นประโยชน์อันไพศาลแห่งปวงสรรพสัตว์นิกายผู้ยังท่องเที่ยวเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏสืบไปตลอดกาลนาน

ข้าพระองค์ผู้กัสสปมุนีเถระ ขอนำเอาซึ่งความเพียรและผลสำเร็จแห่งการรจนาคัมภีร์ปกรณ์นี้ เป็นเครื่องสักการะอันเลิศล้ำ น้อมเศียรเกล้าถวายแทบบาทมูลแห่งสมเด็จพระภควันองค์เอกอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ ผู้รุ่งเรืองไพโรจน์ด้วยพระรัศมีอันหาขอบเขตมิได้พระองค์นั้นพร้อมทั้งหมู่พระอริยสงฆ์และเหล่าสมมติสงฆ์สาวก ผู้เป็นชิโนรสอันรุ่งเรืองด้วยรัศมีแห่งตติยาธิคุณตลอดกาลทุกเมื่อ และอีกทั้งขอกราบนมัสการแทบบาทแห่งองค์อุปัชฌาจารย์ ผู้มีคุณอันยิ่งที่ได้มีเมตตาธรรมที่ได้เสกอาตมาภาพให้ได้บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนาแห่งสมเด็จพระชินวร ขอให้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมารและสมเด็จเจ้าฟ้าพระราชธิดาทุกพระองค์ จงทรงพระเกษมสำราญนิราศสรรพผองภัย มีพระโรคาพาธแต่เพียงเบาบาง มีพระชนมายุอันยืนนานสมควรแก่กาลสมัย ขอจงได้ทรงเสวยศิริถวัลยาไอศูรย์ราชสมบัติ สถิตสถาพรพิพัฒน์เป็นปิ่นรัฐสีมาแห่งประเทศไทย ตลอดปวงพสกนิกรได้ร่มเกล้า

นิราศภัย ขอปวงเหล่าเสวกามาตย์ข้าราชการทั้งน้อยใหญ่จงเป็นผู้ถึงซึ่งความสุข ตั้งหน้าปฏิบัติราชกิจจานุกิจด้วยความจงรักภักดีและซื่อตรง เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย และเป็นที่ร่มเย็นใจของปวงประชา ขอให้ข้าราชการเหล่านั้นจงมีแต่ความเกษมนิราศภัย ขอประเทศไทยจงปราศจากผองภัยทั้งภายในและภายนอก และปวงประชาชาวไทยจงอยู่ด้วยความเป็นสุขร่มเย็นเป็นสุขทุกถ้วนหน้า ขอให้ฤดูทั้งตรีกาลจงอำนวยกิจให้ถูกต้องเป็นไปตามกำหนด และผองภัยใดที่จะบ่ายหน้าเข้ามาย่ำยี ขอให้ผองภัยเหล่านั้นจงพินาศภินทนาการวอดวายพินาศไปอย่าเข้ามากล้ำกรายได้ และขอเหล่าปวงประชาจงตั้งหน้าประกอบกรรมอันสุจริตทั้งไตรทวาร มีจิตตั้งมั่นในกุศลธรรมทุกถ้วนหน้า ขอให้บรรดาเหล่าบรรพชิตสมณพราหมณาจารย์แห่งผองศาสนนิกาย จงมีจิตเมตตาแก่สรรพสัตว์ ช่วยกันสั่งสอนตักเตือนสรรพสัตว์ปวงประชาด้วยธรรมปริยาย ให้ได้สำนึกในคุณธรรมและดำรงตนอยู่ในทางแห่งสันติมรรคา ขอให้พระบวรพุทธศาสนาแห่งสมเด็จจอมนราอรหันตสัมมาสัมพุทธผู้โคดม จงได้ดำรงสถิตเสถียรมั่นคงเป็นที่พึ่งพิงพำนักของปวงสรรพสัตวโลก ตลอดกาลสิ้นพุทธันดรเทอญ

(พระกัสสปมุนี เถระ)

สำนักสงฆ์ปิปผลิวนาราม

ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง

วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

สภาวะสังขารธรรม

นมตฺถุ รตนตฺตยสฺส ฯ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ขอนอบน้อม แด่สมเด็จพระผู้ มีพระภาคอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น ฯ

ปฐมกถา

จิตติญญาณกาย

ดูกรปวงท่านผู้เป็นญาติสาโลหิตในธรรมทั้งหลาย ในลำดับต่อไปนี้ อาตมาภาพจักได้แสดงธรรมปริยายโดยภาพเปรียบเทียบเชิงปรมัตถ์ ให้ท่านทั้งปวงได้อนุสสติระลึก และมองเห็นถึงสภาวะของสังขารธรรมทั้งที่เป็นอยู่ ในตนเองและในผู้ อื่นได้แจ่มแจ้ง โดยธรรมดาสามัญ ปุถุชนทั้งหลายย่อมไม่ใส่ใจ ย่อมมองไม่เห็น และไม่รู้ ถึงสภาพความเป็นไปอันแท้จริงของเรือนร่างที่ทุกคนได้อาศัยอยู่ เพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น ? ก็เพราะเหตุว่า ทุกครั้งที่มนุษย์ทุกผู้ได้เปล่งวาจากล่าวถึงเรือนร่าง คือ กายที่ตนกำลังอาศัยอยู่นี้แล้ว ก็จะกล่าวออกไปอย่างเต็มปากเต็มคำว่า "นี่คือข้าพเจ้า นี่ตัวของข้าพเจ้า เป็นของข้าพเจ้า นี่คือรูปร่างของข้าพเจ้า ร่างกายทั้งหมดนี้ คือตัวข้าพเจ้า" ดังนี้ แล้วก็หลงรัก หลงงมทะนุถนอม บำรุง บำเรอ ตกแต่งกันอย่างไม่ลืมหูลืมตา มีความถึงพร้อมด้วยอัสมิมานะ ทั้งอหังการ และมมังการ ห่อหุ้มหนาแน่นด้วยทิฐิมานะ ตั้งกฎและพิธีการแห่งการไว้ตัว และถือตัวขึ้นอย่างมากมาย หาได้รำลึกเฉลียวใจไม่ว่าอันร่างกายที่เรียกว่าของเรา ของเรา ! นี้ มีสมุฏฐานความเป็นมาอย่างไร ? อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยต้นเรื่อง ให้เกิดเรือนร่างสังขารที่เรียกว่าตัวของเรานี้ขึ้น ?

ถ้ามนุษย์ทั้งหลายทุกผู้จะหวนคิด ใช้ปัญญาพิจารณาสภาพแห่งร่างกายนี้ ให้ประณีตสักเล็กน้อย ก็จะมองเห็นสภาวะของเรือนร่างนี้ ตามความเป็นจริงว่า แท้จริงอันว่าเรือนร่าง หรือร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายนี้ จะก่อเกิดมีขึ้นได้ ก็เนื่องจากการอยู่ร่วมของเพศ ๒ เพศผสมกัน ถ้าเป็นมนุษย์ก็เรียกว่า ชายหญิง ผัวเมีย สามีภรรยา ถ้าเป็นสัตว์เดียรัจฉานก็เรียกว่าตัวผู้

ตัวเมีย การผสมพันธุ์ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย พระบรมศาสดาทรงตรัสไว้ว่า เป็นการเสพกามกระทำอสัทธรรมด้วยความใคร่ในกามราคะกำหนัดเป็นใหญ่นำหน้า เมื่อทั้งสองเพศเสพกามผสมพันธุ์กันแล้ว ฝ่ายเพศหญิงก็ตั้งครรภ์ อันเป็นภพเป็นแดนเกิดของสรรพสัตว์ เนื่องด้วยอสุจิของทั้งสองฝ่ายเข้าร่วมผสมกัน ก่อให้เกิดเป็นรูปร่างตัวตนแล้วเจริญขึ้นโดยลำดับ

ฉะนั้น ร่างกายของสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก ย่อมเกิดจากอสุจิอันโสโครกไม่สะอาดของเพศทั้งสองก่อขึ้นเป็นปฐม เป็นเบื้องต้น เป็นสมุฏฐาน อันมีห้องครรภ์อันอับทึบเน่าคลุ้งเป็นปฏิกูลของมารดาเป็นภพเป็นแดนเกิด แล้วก็นอนคุดคู้อาศัยเติบโตเจริญขึ้นในแดนนั้น ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นสัตว์มนุษย์ เช่นใด ฐานะใด เมื่อร่างนั้นได้ก่อเกิดเจริญดีแล้ว ยังต้องมีสภาวะสิ่งหนึ่งลงสู่อาศัยแนบสนิทเป็นอันหนึ่งอันเดียวอยู่กับร่างนั้น ซึ่งจะเรียกสภาวะนั้นว่า **จิตติญญาณกาย** (จิตต–วิญญาณ–กาย) การเข้าสู่อาศัยเรือนร่างในครรภ์จากภพใดภพหนึ่งเรียกว่า **จุติ** การเข้าอยู่แนบสนิทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเรือนร่างนั้นโดยสมบูรณ์ เรียกว่า **ปฏิสนธิ** และการออกจากครรภ์เรียกว่า **ชาตะ** จิตวิญญาณที่จุติเข้าสู่ปฏิสนธินั้น จะเข้าสู่ห้องครรภ์แห่งมารดาในสภาพฐานะที่ดีหรือไม่ดีที่ประณีตละเอียดอ่อนหรือที่เลวทราม ก็สุดแต่กำลังแห่งวิบากกรรมที่จิตวิญญาณนั้น ได้ก่อกระทำมาแล้วแต่ปางก่อนนั้นเป็นอย่างไร ถ้าผลวิบากกรรมของจิตวิญญาณที่ถือปฏิสนธิ ได้ก่อกระทำไว้แล้วแต่ปางก่อนเป็นกรรมอันดีงาม เป็นกุศลกรรม ผลวิบากแห่งกรรมนั้นก็ย่อมจะจัดตกแต่งเรือนร่างและฐานะ ที่จิตวิญญาณนั้นเข้าถือปฏิสนธิ ให้เป็นไปอย่างงดงามและผาสุก แต่ตรงกันข้ามถ้าผลวิบากแห่งกรรมของจิตวิญญาณที่ถือปฏิสนธิ ได้ก่อกระทำไว้แต่ปางก่อนเป็นกรรมอันเลวทรามเป็นอกุศลกรรม ผลวิบากแห่งกรรมนั้นก็ย่อมจะตกแต่งเรือนร่างและฐานะ ที่จิตวิญญาณนั้นเข้าถือปฏิสนธิให้เป็นไปด้วยต่ำทรามและทุกข์ลำบากขันแค้นลำเค็ญ และถ้าผลวิบากกรรมที่ได้กระทำมานั้นมีส่วนดีมาก มีส่วนชั่วส่วนบาปน้อย เรือนร่างที่จิตวิญญาณเข้าถือปฏิสนธิ ก็จะได้รับผลแห่งความสุขมาก และได้รับความทุกข์ลำเค็ญแต่น้อย และถ้าทั้งส่วนดีและส่วนชั่วเสมอกัน ก็ย่อมจะได้รับผลแห่งสุขและผลแห่งทุกข์เสมอกันร่วมกันไป ทั้งนี้ ก็เพราะว่าพืช คือผลแห่งกรรมที่จิตวิญญาณนั้นได้กระทำไว้แต่ปางก่อนไม่ว่าในชาติใดภพใด ย่อมติดตามให้ผลสนองแก่จิตวิญญาณผู้เป็นเสมือนเจ้าของแห่งพืชที่ตนได้หว่านไว้แล้วนั้น โดยเที่ยงธรรมเสมอไม่แปรผัน

ด้วยเหตุดังนั้น ขอให้บรรดาปวงมนุษย์ทุกผู้ ผู้มีมังสะจักษุอันยังไม่มืดบอด จงได้พิจารณาดูเรือนร่างกายด้วยดวงตาแห่งปัญญา ให้ถ่องแท้ว่าเรือนร่างกายที่เรียกขานอ้างกันอยู่ว่า

"ของเรา" "ตัวของเรา" ฯลฯ นี้ เป็นของเรา เป็นตัวตนของเราแน่แล้วหรือ ? ก็ถ้าหากว่าเรือนร่างกายนี้เป็นของเราเป็นตัวตนของเรา โดยแน่นอนจริงจังอย่างที่มนุษย์ทุกตัวคนคิดเอาแล้ว มนุษย์ก็จะต้องมีอำนาจเป็นใหญ่ในร่างกายนี้ ในอันที่จะสั่งบังคับบัญชา และบงการให้เรือนร่างกายนี้ทำตามแปรเปลี่ยนเป็นไปตามคำสั่งคำบัญชานั้นได้ทุกอย่างทุกประการ โดยที่เรือนร่างกายนี้จะไม่อาจขัดขืนได้ เป็นต้นว่า บังคับอย่าให้เรือนร่างกายนี้แก่ อย่าให้หนังหย่อนยาน อย่าให้ผมหงอก อย่าให้ตาฝ้าฟางมืดมัว อย่าให้ฟันหัก อย่าให้รูปทรงเปลี่ยนแปลงไป หนุ่มสาวสดชื่นแข็งแรงอยู่อย่างไร ก็ให้คงอยู่อย่างนั้น อย่าให้เจ็บไข้ ฯลฯ (ดังที่ในพระบาลีปรากฏตามพระพุทธวจนะ ซึ่งทรงตรัสในพระอนัตตลักขณสูตรว่า :– **"รูปญฺจ หิทํ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวตฺเตยฺย, ลพฺเภถ จ รูเป เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสีติ ฯ"** ซึ่งแปลความว่า :– "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตา (คือตัวตน) แล้ว รูปนี้ก็คงไม่พึงเป็นไปเพื่อความลำบาก (คือ ความเสื่อมสลายแปรปรวน) อนึ่ง สัตว์พึงได้ในรูปตามใจหวังว่า รูปของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย" เหล่านี้ได้หรือไม่ ? มนุษย์ทุกผู้จะบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า "ไม่ได้" "บังคับไม่ได้ เพราะเป็นไปตามธรรมชาติธรรมดาโลก" ทำไมจึงพูดเถลไถลไปอย่างนั้นเล่า ? ก็เมื่ออ้างว่าบังคับไม่ได้ สั่งไม่ได้ เพราะเป็นไปตามธรรมชาติธรรมดาโลกแล้ว จะมาพูดมาอ้างอย่างมั่นเหมาะว่า "เป็นของตน" "เป็นตัวของเรา" ได้อย่างไร ? (ด้วยเหตุนี้ ในพระสูตรบทเดียวกันกับข้างต้น จึงได้ทรงตรัสต่อไปว่า :– **"ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รูปํ อนตฺตา, ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ รูเป เอวํ เม รูปํ โหตุ เอวํ เม รูปํ มา อโหสีติ ฯ"** ซึ่งแปลความว่า :– "ก็เพราะเหตุใดแล ภิกษุทั้งหลาย รูปจึงเป็นอนัตตา (คือ มิใช่ตัวตนที่แท้จริงของเรา) เพราะเหตุนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธความลำบาก (คือความเสื่อมสลายแปรปรวน) อนึ่ง สัตว์ย่อมไม่ได้ในรูปตามใจหวัง ว่ารูปของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย" จงคิดดูให้ดี พิจารณาดูให้ประณีตซึ่งสักเล็กน้อย จิตวิญญาณมนุษย์ทุกผู้จะตกเป็นทาสของเรือนร่างกาย อย่างไม่มีทางที่จะแก้ไข ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้ โดยมนุษย์นั้นมิได้มีความระแวงสำนึกเลย ทั้งนี้ เพราะอะไร ? ก็เพราะว่าโลกมีอำนาจครอบงำเหนือจิตวิญญาณแห่งกิเลสชน ประดุจบ่าวผู้ชาญฉลาดที่ทำอาการกิริยาแสนจะเอาใจพินอบพิเทา แล้วใช้เล่ห์หลั้นลมลวงอย่างชั้นฉ่ำ ทำอุบายหลอกใช้ผู้เป็นนายให้ทำสิ่งต่าง ๆ

ที่ตนปรารถนา โดยผู้เป็นนายเองไม่ระแวงรู้สึกตน แต่กลับหลงเพลิดเพลินเป็นเครื่องมือของบ่าวผู้ชาญฉลาดนั้นจนตัวตาย และแม้มนุษย์นั้นจะถึงกาลกิริยาตายเพราะกายแตก แม้แต่ร่างกายที่ตนรักนัก หวงนัก ว่าเป็นของตนนั้นก็ไม่สามารถที่จะพาเอาไปได้ ต้องทิ้งไว้ คืนไว้ให้กับโลก แล้วอะไรเล่าที่ออกไปจากร่างกายที่นอนเหยียดแข็งเยือกเย็นนั้น มนุษย์ทุกผู้ทุกตัวตนพูดกันจนติดปากว่า **วิญญาณ – วิญญาณออกจากร่าง** เข้าใจกันอย่างนี้ ทุกคนไม่เข้าใจ มองไม่เห็นว่าก็วิญญาณนั้นอาศัยอะไรเล่า จึงได้ออกไปจากเรือนร่างกายที่ตายแข็งแล้วนี้ ? เพราะมนุษย์ทุกผู้มองไม่เห็น ไม่เข้าใจ จึงเดาพูดออกไปอย่างคล่องปาก ประดุจเอาฝ่ามือเหวี่ยงอากาศฉะนั้น

ดูกรปวงท่านผู้เป็นญาติสาโลหิตในธรรมทั้งหลาย เราจงมาเจริญปัญญาจักษุเพ่งพิจารณาสัจจะสังขารธรรม ให้ละเอียดประณีตเป็นชั้น ๆ ไปตามลำดับ ณ บัดนี้เถิด เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง เพื่อได้ปัญญาวุธตัดประหารสายโซ่ของโลก อันผูกรัดรึงพันธนาการสัตว์โลกให้ขาดสะบั้นลงตามแนวทางแห่งพระพุทธโอวาทานุสาสนีย์ มาซิ มนุษย์ทั้งหลายจงมาพิจารณาดูนั้น ดังที่อาตมาจักได้นำเข้าสู่ทางอันแจ่มแจ้งแห่งสภาวะสังขารธรรมต่อไป ณ บัดนี้ จงดูนี่ ฯ

ดังภาพสังเขปของเรือนร่างมนุษย์ในภาพที่ ๑ (ก) ภาพนี้แสดงให้เห็นร่างกายภายนอก ที่มีเนื้อหนังตลอดจนโครงกระดูก ตับ ไต ไส้พุง ไขมัน ฯลฯ ซึ่งแสดงไว้ด้วยเส้นหนาดำเป็นเรือนร่างที่จับต้องได้ เจริญเติบโตด้วยอาหารที่เคี้ยวกิน **(กพฬีการาหาร)** แต่ตกอยู่ในอำนาจของความแปรปรวนเสื่อมสลายแตกพังพินาศไป แต่ลึกเข้าไปภายในของเรือนร่างกายอันเป็นเนื้อหนังนี้ ยังมีอีกเรือนร่างหนึ่งหรือกายหนึ่งแฝงแนบสนิทอยู่ด้วยดุจเนื้อเดียวกัน เปรียบประดุจหญ้าปล้องกับไส้หญ้าปล้อง ฉะนั้น

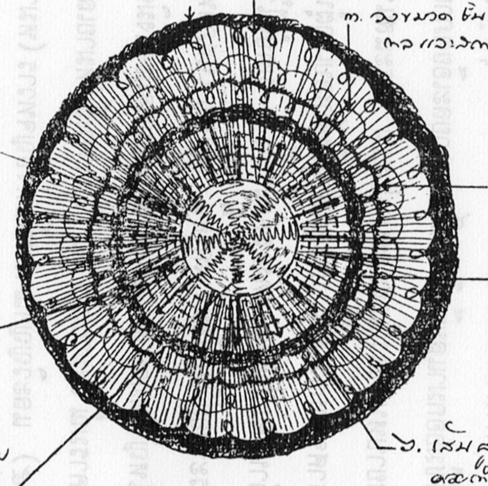
ทั้ง ๒ กายนี้ ครองด้วยจิตวิญญาณดวงเดียวกัน สำหรับกายเนื้อ (มังสะกาย) นั้นอาศัยธาตุใหญ่ทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม รวมสมานผนึกกันเข้าเป็นรูป มีอากาศธาตุห่อหุ้มกล่อมเกลาค้ำจุนอุปถัมภ์ไว้ทั้งภายในและภายนอก เพื่อป้องกันมิให้รูปกายนี้แตกสลายแล้วและเรือนร่างกายนี้ได้มีหัวใจเนื้อเป็นเครื่องสูบฉีดโลหิตหล่อเลี้ยงให้สดชื่น ด้วยเหตุนี้จิตวิญญาณอันวิบากกรรมได้เป็นผู้นำพาก็เข้าถือ ปฏิสนธิ อันเป็นเหตุปัจจัยก่อเกิดกายภายใน **(อัชฌัต-ติกกาย)** ภายในนี้เป็นกายละเอียดประณีต อาศัยวิบากกรรมหล่อเลี้ยง และมีความดำรงอยู่

ได้ด้วยจิตวิญญาณดวงเดียวกันกับกายเนื้อ ด้วยมูลเหตุดังแสดงมานี้ ตราบใดที่กายเนื้อยังไม่แตกทำลาย จึงทำให้มนุษย์หลงเข้าใจว่าเป็นตัวตน เป็นตัวของตน เป็นของตนยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นจริงเป็นของเที่ยงว่านี่ของตนไม่ใช่ของใคร ฉะนั้น เมื่อเวลาเจ็บไม่ว่าในลักษณาการอย่างไร จึงทำให้รู้สึกว่าได้รับความเจ็บปวดไปทั่วสรรพางค์กาย กระสับกระส่ายครวญคราง เวลาจะตายก็หวาดหวั่นคิดผูกใจไปว่าตัวตาย เวลากำหนัดกระสันต์ก็รู้สึกเสียวซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย มีกระแสอารมณ์ปั่นจิตวิญญาณให้มืนมัวหมุนคว้างอย่างหาขอบเขตมิได้ ดังภาพที่ ๑ (ก) ที่ได้เห็นอยู่นี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพกระแสภายในของสามัญกิเลสชน กายเนื้อภายนอกที่ห่อหุ้มหยาบและหนัก (ถึงแม้จะมีฐานะดีสุขสบาย แต่ก็คงอยู่ในสภาพหยาบและหนัก และถ้าอยู่ในฐานะยากแค้นก็จะหยาบหนักโสโครกยิ่งกว่านั้น ทั้งหากเป็นด้วยผลวิบากแห่งบาปอกุศลปรุงแต่งให้เป็นเช่นนั้น) ชุ่มและหยาดเยิ้มไปด้วยไขมันที่ซึมออกมาและมีกลิ่นเหม็น กายละเอียดภายในก็อยู่ในลักษณะหยาบไม่น่าดู และบ่งชัดถึงความหยาบหนาของกิเลสและบาปกรรม กระแสแห่งจิตวิญญาณแผ่พลุ่งซ่านสับสนปราศจากจังหวะและปราศจากการรอรั้ง ประดุจพายุที่พัดหอบเอาฝุ่นฟุ้งกระจายไปในอากาศฉะนั้น แสงรัศมีประจำกายถูกอำนาจแห่งกระแสดังแสดงมานั้น บดบังไว้มิดชิดมิให้มีช่องรอดออกมาได้ แล้วสภาพจิตอันครองประจำอยู่ในเรือนร่างกายนี้ ก็ตกอยู่ในสภาพมืดมัว (ดังภาพที่ ๑) เพราะอำนาจแห่งอวิชชาหมู่ใหญ่ (หมายเลข ๑) เข้าครอบคลุมอย่างมิดชิดหนาแน่น แล้วกระหนาบกระชับตรึงไว้ด้วย ราคารมณ์ (หมายเลข ๒) โลภารมณ์(หมายเลข ๓) โทสารมณ์ (หมายเลข๔) โมหารมณ์ (หมายเลข ๕) และวิญญาณารมณ์แห่งปัญจทวาร (หมายเลข ๖) คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น และทางกาย จนตลอดกระทั่งถึง จิตวิญญาณารมณ์ อันเป็นเส้นวงกลมล้อมรอบสภาวะแห่งจิต แล้วทั้งหมดก็ก่อกวนสั่นเขย่าจิตให้สะเทือนหวั่นไหวอยู่ตลอดกาลแห่งสังสารวัฏปราศ-จากเนื้อที่ว่าง ซึ่งกระแสอันคมกล้าของจิตไม่มีกำลังสามารถจะแทงทะลุรอดออกมาสู่ความอิสรภาพได้

จิตอันตกอยู่ในอำนาจล้อมของวิญญาณแห่งอวิชชา คือความซ่านทะยานดิ้นรนกระ-หายอยาก ก็ได้อาศัยเรือนร่างกายนี้เป็นแหล่งที่แสดงออกซึ่งความต้องการด้วยกิริยาอาการต่างๆกัน กระแสแห่งจิตวิญญาณอันเป็นไปพร้อมด้วยอำนาจครอบงำของอวิชชาที่แผ่ซ่านไปนี้ ตามพระพุทธวจนะทรงตรัสเรียกว่า **"วิสัตติกา"** ได้ปั้นแต่งกระแสแห่งจิตวิญญาณให้เป็นไปในรูปอาการต่างๆกัน ดังที่เรียกว่า **อารมณ์** ดังได้จำแนกมาบ้างแล้วข้างต้น แต่ ณ ที่นี้จะขอจัดแบ่งออกให้แจ้ง

ภาพที่ ๑

ภาพแสดงจิตวิญญาณของสามัญบุคคล อันอยู่ในสภาพถูกอยู่
ในสภาพห่อหุ้มของอวิชชา

คือ แบ่งออกเป็นหมู่ใหญ่ ๒ หมู่ คือ **อิฏฐารมณ์** คือ อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความชอบใจ ความพอใจ ความอิ่มเอมเปรมใจ ฯลฯ และ **อนิฏฐารมณ์** คือ ความเกลียดความชังความไม่พอใจ ความหดหู่รันทด ความเศร้าหมองใจ ฯลฯ อารมณ์นอกจากแยกตามตัณหานั้นแล้วก็ยังแยกออกได้โดยทวารตามลักษณาการแห่งกามคุณ ๕ ก็แยกออกได้ดังนี้ คือ:– ๑ รูปารมณ์ ๒ สัทธารมณ์ ๓ คันธารมณ์ ๔ รสารมณ์ และ ๕ โผฏฐัพพารมณ์ และเมื่อแยกออกตามลักษณะแห่งขันธ์ ๕ (**ปัญจขันธ์**) ก็ได้ดังนี้ คือ:– ๑ รูปารมณ์ ๒ เวทนารมณ์ ๓ สัญญารมณ์ ๔ สังขารารมณ์ และ ๕ วิญญาณารมณ์ เมื่อแยกออกตามทวาร ๖ ก็แยกอารมณ์ออกได้ดังนี้ คือ:– ๑ รูปารมณ์ ๒ สัทธารมณ์ ๓ คันธารมณ์ ๔ รสารมณ์ ๕ โผฏฐัพพารมณ์ และ ๖ ธรรมารมณ์ ฯ

โดยสรุปแล้วลำดับอารมณ์ตามทวาร ๖ เป็นขั้น ๆ ไปดังนี้:–

๑. ตากระทบรูป เกิดอารมณ์ ให้เป็นที่รักใคร่ ให้เป็นที่พึงพอใจหรือให้เป็นที่เกลียดชัง ไม่เป็นที่พึงพอใจ หรือไม่รู้สึกอะไรเป็นธรรมดา

๒. หู กระทบเสียง เกิดอารมณ์ให้เป็นที่รักใคร่ ให้เป็นที่พึงพอใจหรือให้เป็นที่เกลียดชัง ไม่เป็นที่พึงพอใจ หรือไม่รู้สึกอะไรเป็นธรรมดา

๓. จมูก กระทบกลิ่น เกิดอารมณ์ ให้เป็นที่รักใคร่ ให้เป็นที่พึงพอใจ หรือให้เป็นที่เกลียดชัง ไม่เป็นที่พึงพอใจ หรือไม่รู้สึกอะไรเป็นธรรมดา

๔. ลิ้น กระทบรส เกิดอารมณ์ ให้เป็นที่รักใคร่ ให้เป็นที่พึงพอใจ หรือให้เป็นที่เกลียดชัง ไม่เป็นที่พึงพอใจ หรือไม่รู้สึกอะไรเป็นธรรมดา

๕. กาย กระทบกาย เกิดอารมณ์ ให้เป็นที่รักใคร่ ให้เป็นที่พึงพอใจ หรือให้เป็นที่เกลียดชัง ไม่เป็นที่พึงพอใจ หรือไม่รู้สึกอะไรเป็นธรรมดา

๖. ใจ (ความรู้สึกภายใน) กระทบความนึกคิดภายใน เกิดอารมณ์ให้เป็นที่รักใคร่กำหนัดกระสันต์ ให้เป็นที่พึงพอใจครุ่นคิดผูกพัน หรือให้เป็นที่เกลียดพิโรธอาฆาตชิงชัง ให้เป็นที่ไม่พึงพอใจขยะแขยง หรือไม่รู้สึกอะไรนิ่งเฉยเป็นธรรมดา

ทั้งหมดดังแสดงมาข้างต้นอธิบายได้ดังนี้ คือ:– ๑ เมื่อตาได้เห็นรูปเกิดอารมณ์ทำให้นึกรัก นึกชัง ชอบและไม่ชอบผูกพันขึ้นเรียกว่า รูปารมณ์ คือ อารมณ์ที่ยึดปรุงแต่งอยู่เฉพาะรูปติดพันในรูปที่ได้เห็น

๒. เมื่อหูได้ยินเสียง เกิดอารมณ์ทำให้นึกรัก นึกชัง ชอบและไม่ชอบผูกพันขึ้น เรียกว่า สัทธารมณ์ คือ อารมณ์ที่ยึดปรุงแต่งอยู่เฉพาะเสียง ติดพันอยู่ในเสียงที่ได้ยิน

๓. เมื่อจมูกได้กลิ่น เกิดอารมณ์ทำให้นึกรัก นึกชัง ชอบและไม่ชอบผูกพันขึ้น เรียกว่า คันธารมณ์ คือ อารมณ์ที่ยึดปรุงแต่งอยู่เฉพาะกลิ่น ติดพันอยู่ในกลิ่นที่ได้สูดดม

๔. เมื่อลิ้นได้ลิ้มรส เกิดอารมณ์ทำให้นึกรัก นึกชัง ชอบและไม่ชอบผูกพันขึ้น เรียกว่า รสารมณ์ คือ อารมณ์ที่ยึดปรุงแต่งอยู่เฉพาะรส ติดพันอยู่ในรสที่ได้ลิ้มได้บริโภค

๕. เมื่อผิวกายได้กระทบสัมผัสกับผิวกายด้วยกัน หรือได้กระทบสัมผัสสรรพสิ่งใด ๆ ภายนอกจะเป็นวัตถุหรือมิใช่วัตถุก็ดี ทำให้นึกรัก นึกชัง ชอบและไม่ชอบผูกพันขึ้น เรียกว่า โผฏฐัพพารมณ์ คือ อารมณ์ติดพันในรสที่ได้สัมผัสถูกต้อง

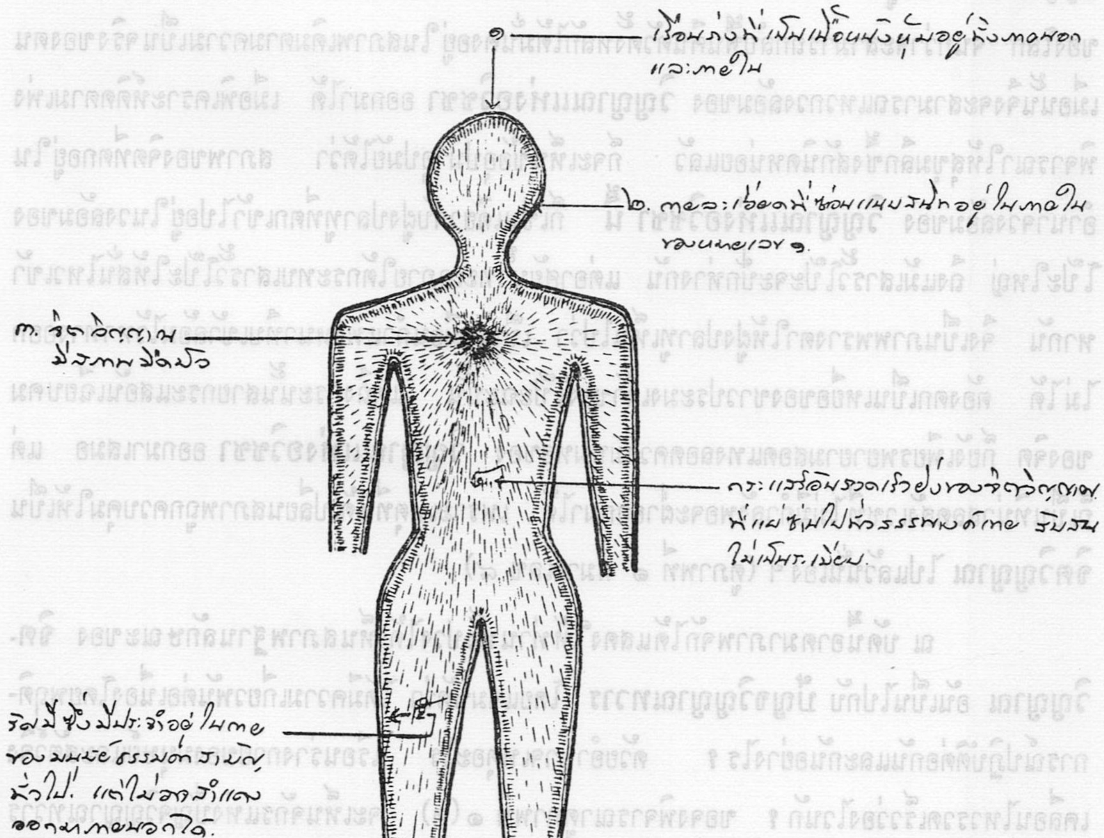
๖. เมื่อกระแสแห่งความรู้สึกภายใน เคลิบเคลิ้มไหลคล้อยไปด้วยความครุ่นคิด เพ้องฟูปรุงแต่งไปต่าง ๆ ในภายใน เกิดเก็บและปรุงแต่งความนึกรัก นึกชัง โน้มน้อม ชอบและไม่ชอบผูกพันขึ้น เรียกว่า ธรรมารมณ์ คือ อารมณ์ที่ติดพันคลุกเคล้ายึดหน่วงอยู่ในความนึกคิด หากจะเรียกรวมโดยรวบยอดแล้ว ก็เรียกได้ว่า **จิตวิญญาณารมณ์** อันเป็นเปรียบเสมือนกองบัญชาการสูงสุด

จิตวิญญาณนี้มีลักษณะและสภาพกลมกลืนกันยิ่งนัก มีกระแสและอำนาจคลุกเคล้ากันไปไม่แยกออกจากกัน ตราบใดจิตยังไม่มีกำลังพอหรือยังหาช่องอุบายอันแยบคาย ที่จะสลัดทำลายวิญญาณออกมาไม่ได้วิญญาณก็ยังคงมีอำนาจจากอวิชชาสามารถครอบงำข่มจิตอยู่ได้ตราบนั้น เพราะเหตุนั้น จึงเรียกได้ว่าเป็นจิตวิญญาณ เนื่องจากว่าถ้ามิใช่ปัญญาพิจารณาให้ละเอียดประณีตแล้วก็ทำให้เห็นไปว่าเหมือนกัน อย่างเดียวกัน อันเดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะความหมุนปั่นพัดผันอย่างรวดเร็วยิ่งของอวิชชาและวิญญาณ จิตจึงหลงงมมึนเมาล้มลุกคลุกคลานไม่สามารถที่จะรวบรวมกำลังยืนขึ้นตั้งหลักได้ ดังที่ได้แสดงไว้แล้วในภาพเปรียบเทียบจิตวิญญาณ ภาพที่ ๑ นั้น และด้วยอำนาจเป็นไปแห่งจิตวิญญาณย่อมปั้นแต่งเรือนร่างกายให้เป็นไปตามวิบากกรรมที่ได้กระทำสะสมมา ดังจะ

ภาพที่ ๑(ก)

ภาพสังเขปเบื้องต้นของร่างมนุษย์

ประกอบด้วยจิตวิญญาณในอีโบลดฮิ่น

เห็นได้ในภาพเรือนร่างกายเปรียบเทียบภาพที่ ๑ (ก) อันเป็นเรือนร่างกายของปุถุชนมนุษย์สามัญทั่วไป ซึ่งไม่ใฝ่ใจในศาสนานัก แต่ก็มิได้ประกอบอกุศลอันเป็นกรรมชั่วร้ายแรงอย่างใด สภาพความเป็นไปของผิวพื้นกายภายนอกมีลักษณาการดั่งได้แสดงมาแล้วในหน้า ๕ ส่วนผิวแห่งกายละเอียดภายในนั้นก็หยาบหม่นหมอง กระแสแห่งจิตวิญญาณมืดมน และสภาพของจิตนั้นเองก็ถูกรบกวนสะเทือนหวั่นไหวอย่างหาขอบเขตมิได้ รัศมีภายในอันมีประจำกายไม่อาจสามารถที่จะสำแดงออกมาภายนอกได้ เหตุนั้น จุติภพของชนพวกนี้ไม่แน่นอน

ตามภาพจิตวิญญาณ (หมายเลข ๑) ที่แสดงมา จึงทำพอให้เห็นได้แจ่มชัดว่า จิตวิญญาณนี้ต้องตกอยู่ในข่ายวังวนของอวิชชาอันเป็นมายา เครื่องอันละเอียดซับซ้อนอย่างลึกซึ้งของโลก จนกว่าจะสามารถกลับฟื้นคืนตัวตั้งหลักได้มั่นคงอยู่ในสภาพเดิมตามความเป็นจริงของตน เมื่อนั้นจึงจะสามารถแหวกวงล้อมของ **วิญญาณแห่งอวิชชา** ออกมาได้ เมื่อพิเคราะห์ติดตามเพ่งพิจารณาให้สุขุมลึกซึ้งสักนิดหน่อยแล้ว ก็จะเห็นข้ออุปมาอุปมัยได้ว่า สภาพของจิตที่ตกอยู่ในอำนาจวงล้อมของ **วิญญาณแห่งอวิชชา นี้** ก็เช่นเดียวกับฝูงปลาทูที่ตกเข้าไปอยู่ในวงล้อมของโป๊ะใหญ่ ถึงแม้เสาร้วโป๊ะจะปักห่างกัน แต่อาศัยน้ำทะเลภายใต้กระทบเสาร้วโป๊ะให้สั่นไหวเข้าหากัน จึงเป็นภาพพรางตาให้ฝูงปลาทูเห็นไปว่า เป็นเสมือนกำแพงหนาทึบเข้าล้อมไว้หาทางออกไม่ได้ ต้องตกเป็นเหยื่อของชาวประมงเจ้าของโป๊ะฉะนั้น แต่ถึงกระนั้นสายกระแสอันเฉียบคมของจิต ก็ยังเพียรพยายามสอดแทงลอดความหุ้มห่อของ **วิญญาณแห่งอวิชชา** ออกมาเสมอ แต่ก็เป็นที่น่าสลดสังเวชที่ไม่มีกำลังพอจะฝ่าออกมาได้ เพราะเหตุที่ได้เปลี่ยนสภาพถูกควบคุมให้เป็น **จิตวิญญาณ** ไปแล้วนั่นเองฯ (ดูภาพที่ ๑ หมายเลข ๘)

ณ บัดนี้อาตมาภาพจักได้แสดงให้ท่านทั้งปวงได้เห็นสภาพฐานลักษณะของ **จิต-วิญญาณ** อันเป็นไปกับ **ปัญจวิญญาณทวาร** โดยแจ่มชัดว่า ได้มีความเกี่ยวพันต่อเนื่องโดยพฤติ-การณ์ปฏิบัติต่อกันและกันอย่างไร ? ด้วยอำนาจเหตุอะไร เรือนร่างกายของมนุษย์และสัตว์จึงเคลื่อนไหวรวดเร็วว่องไวนัก ? ขอจงพิจารณาดูภาพที่ ๑ (ค) จะเห็นจักรแห่งปัญจวิญญาณทวารอันหมุนเป็นวงจรรอบจิตวิญญาณ ซึ่งจะเรียกตามศัพท์บาลีได้อีกอย่างหนึ่งว่า **ปัญจวิญญาณทวา-รายตนะ** ทุก ๆ ช่องทางแห่งวิญญาณทั้ง ๕ จักส่งพฤติการณ์ความเป็นไปต่าง ๆ ที่ได้รับมาตามอัตตภาวะหน้าที่ของตน รายงานไปสู่จิตวิญญาณ ซึ่งเป็นที่รู้กันหรือที่เรียกกันว่า **มโนทวาร** หรือ

มโนวิญญาณ เมื่อมโนวิญญาณรับแจ้งและรู้แล้ว ทันทีนั้นก็บัญชาสั่งส่งกลับไปยังวิญญาณที่เป็นผู้ส่งรายงานมานั้น ดังเช่น **จักขุวิญญาณทวาร** ได้เห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง บอกไปยังจิตวิญญาณว่า บัดนี้ได้สัมผัสเห็นรูปอย่างนี้ๆ **จิตวิญญาณ** ได้รับรู้ พิจารณาเสร็จบัญชาสั่งส่งกลับไปยังจักขุวิญญาณว่า รูปนั้นเป็นอย่างนั้น ๆ ดีเลว งามหรือไม่งาม เป็นที่น่าพอใจหรือไม่เป็นที่น่าพอใจ สูงต่ำดำขาว อย่างไร และควรจะสัมผัสมองต่อไป หรืออย่ามองอย่าเห็นต่อไป ฯลฯ ดังนี้ ฯ

โสตวิญญาณทวาร ได้ฟังเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง บอกไปยังจิตวิญญาณว่า บัดนี้ได้สัมผัสเสียงอย่างนี้ ๆ **จิตวิญญาณ** ได้รับรู้ พิจารณาเสร็จบัญชาสั่งส่งกลับไปยังโสตวิญญาณว่า เสียงนั้นเป็นอย่างนั้น ๆ เป็นเสียงดี เสียงเลว เป็นเสียงไพเราะน่าฟัง หรือเป็นเสียงที่ไม่น่าฟัง เป็นเสียงที่แจ่มใสน่าพอใจ หรือเป็นเสียงที่ไม่น่าพอใจ เป็นเสียงที่ใคร่จะได้ยินได้ฟังต่อไป หรือเป็นเสียงที่ไม่ต้องการจะฟังต่อไป ฯลฯ ดังนี้ ฯ

ฆานวิญญาณทวาร ได้สูดดมกลิ่นหรือได้กระทบกลิ่นอย่างใดอย่างหนึ่ง บอกไปยังจิตวิญญาณว่า บัดนี้ได้สัมผัสกลิ่นอย่างนี้ ๆ **จิตวิญญาณ** ได้รับรู้ พิจารณาเสร็จบัญชาสั่งส่งกลับไปยังฆานวิญญาณ ว่ากลิ่นนั้นเป็นอย่างนั้น ๆ เป็นกลิ่นดี กลิ่นเลว เป็นกลิ่นหอมที่น่าสูดดม น่าชื่นใคร่จะสูดดมต่อไป หรือเป็นกลิ่นเหม็นสะอิดสะเอียนไม่น่าสูดดมต้องหลบหลีก หรือเป็นกลิ่นที่น่าใคร่น่าพอใจ หรือเป็นกลิ่นที่ไม่น่าพอใจ ฯลฯ ดังนี้ ฯ

ชิวหาวิญญาณทวาร ได้รับรสในการเคี้ยวกินบริโภคโภชนาหาร หรือในการลิ้มดื่มเครื่องดื่มปานะนานาชนิดอย่างใดอย่างหนึ่ง บอกไปยังจิตวิญญาณว่า บัดนี้ได้สัมผัสรสอย่างนี้ ๆ **จิตวิญญาณ** ได้รับรู้ พิจารณาเสร็จบัญชาสั่งส่งกลับไปยังชิวหาวิญญาณ ว่ารสนั้นเป็นอย่างนั้น ๆ เป็นรสดี รสเลว เป็นรสที่อร่อยโอชะน่าบริโภค น่าดื่ม น่าลิ้ม น่าชื่นใจ หรือเป็นรสที่เลวไม่น่าบริโภค ไม่น่าลิ้ม ไม่น่าดื่ม เป็นรสที่น่าพึงพอใจใคร่ที่จะบริโภคลิ้มดื่มต่อไป หรือเป็นรสที่ไม่น่าบริโภค ไม่น่าลิ้มดื่มต่อไป ฯลฯ ดังนี้ ฯ

กายวิญญาณทวาร ได้รับความสัมผัสถูกต้องกายอื่น วัตถุอื่น หรืออาการอื่นภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่ง บอกไปยังจิตวิญญาณว่า บัดนี้ได้รับสัมผัสถูกต้องอย่างนี้ ๆ **จิตวิญญาณ** ได้รับรู้พิจารณาเสร็จบัญชาสั่งส่งกลับไปยังกายวิญญาณ ว่าสัมผัสที่ถูกต้องกระทบเสียดสีนั้นเป็นอย่างนั้น ๆ เป็นการสัมผัสเสียดสีที่อ่อนละมุนดี หรือเป็นการสัมผัสเสียดสีที่หยาบกระด้างเลว เป็นสัมผัสเสียดสี

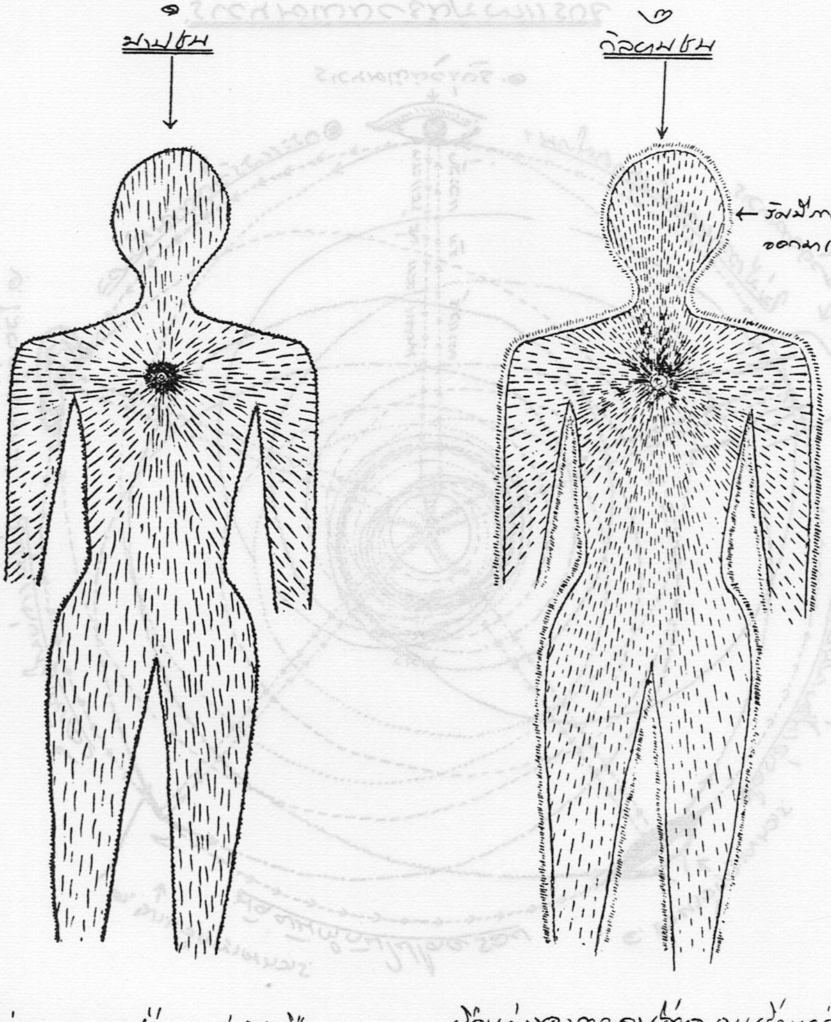
ที่น่าพึงพอใจ เป็นสัมผัสที่น่าถูกต้อง หรือเป็นสัมผัสเสียดสีที่ไม่น่าพึงพอใจ ไม่น่าถูกต้องต่อไปฯลฯ ดังนี้ ฯ

ทุก ๆ วิญญาณทวารบอกส่งรายงานตรงมายังจิตวิญญาณ จิตวิญญาณพิจารณาเสร็จบัญชาสั่งส่งกลับไปยังวิญญาณผู้เป็นต้นทางรับ เป็นการรับและส่งกลับไปอย่างรวดเร็วฉับไวยิ่ง แล้วกำลังกระแสทั้งส่งมาและส่งย้อนกลับนั้น ก็ติดต่อเชื่อมลงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หมุนแล่นเป็นวิถีจักรผัน แนบสนิทกันไปมิได้คลาดจากกันดุจเนื้อเดียวกระแสเดียวกัน ส่งมาแล้วรับรู้พิจารณาเสร็จบริบูรณ์แล้ว ส่งสะท้อนย้อนกลับขึ้นไป แล้วแล่นเป็นวงจรหมุนไปแล้ววกกลับลงมาสู่วิถีแห่งทวารแล้วหมุนวกย้อนกลับไปอีกแล้ว ๆ เล่า ๆ ทุกชาติภพ ตลอดระยะกาลเวลาที่ว่ายวนอยู่ในวัฏฏจักรนี้ (ดูภาพที่ ๑ (ค)) ตามภาพที่ปรากฏนั้นจำแนกออกเป็นชั้น ๆ เป็นระยะ ๆ ได้ดังนี้:-

เบื้องต้นดวงตาได้กระทบเห็นรูปส่งบอกไปยังจิตวิญญาณ ตามเส้นลูกศรลง จิตวิญญาณรับรู้พิจารณาแล้วส่งกลับตามเส้นลูกศรพุ่งขึ้น คราวนี้ทั้งจักขุวิญญาณและจิตวิญญาณก็ได้มีความรับรู้ทั่วพร้อมกัน แล้วกระแสนั้นก็รวมตัวแล่นเข้าสู่วงจร แล้วก็ม้วนตัวกลับลงสู่จิตวิญญาณ แล้วก็หมุนม้วนย้อนกลับขึ้นสู่วิญญาณทวารต้นเหตุเดิมแล้วก็แล่นเข้าสู่วงจรต่อไป เป็นอยู่อย่างนี้ (ดูเส้นโค้งขวักไขว่ดุจใยแมลงมุม อันพุ่งลงมาแล้วย้อนกลับขึ้นไป จากทุกวิญญาณทวาร สำหรับเส้นเครื่องหมายของแต่ละทวารนั้น ท่านผู้ธรรมโภคีทั้งหลายจะเห็นได้ว่าแตกต่างกันของทุกวิญญาณทวารตามสภาพลักษณะความเป็นอยู่ของสามัญมนุษย์ คือ:- ๑) เส้นเครื่องหมายสัญญลักษณ์ของจักขุวิญญาณทวารเป็นจุดละเอียดเล็ก ๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการเห็นของดวงตานั้นไวและละเอียดถี่ถ้วนมาก ๒) เส้นเครื่องหมายสัญญลักษณ์ของโสตวิญญาณทวารเป็นเส้นสั้นถี่ ๆ ทั้งนี้ก็เพราะการรับเสียงของหูอยู่ในขั้นพื้นจิละเอียดถัดจากดวงตา ๓) เส้นเครื่องหมายสัญญลักษณ์ของฆานวิญญาณทวารเป็นเส้นยาวและมีจุดคั่นเป็นขั้น ๆ ทั้งนี้ก็เพราะการรับสัมผัสกลิ่นจมูกไม่สู้ไวนัก และต้องใช้เวลาที่ต้องพิจารณากลิ่นนั้น จึงอยู่ในลักษณะค่อนข้างหยาบ ๔) เส้นเครื่องหมายสัญญลักษณ์ของชิวหาวิญญาณทวารเป็นเส้นสั้นสะเทือนพร่าถี่ยิบ ทั้งนี้ก็เพราะรสที่ซาบเข้าภายในลิ้นนั้น ย่อมซึมแทรกอย่างคมและรวดเร็ว เพื่อให้รู้สึกรสได้แน่ชัด เพราะลิ้นเป็นเนื้อหนาแม้จะอ่อนละเอียดก็จริง ๕) เส้นเครื่องหมายสัญญลักษณ์ของกายวิญญาณทวาร เป็นเส้นเดี่ยวดำ ทั้งนี้ก็เพราะการ

ภาพที่ ๑ (ข)

ภาพเปรียบเทียบกระแสจิต ระหว่าง มนุษย์
ผู้เป็นธรรมชน และ กิเลสชน.

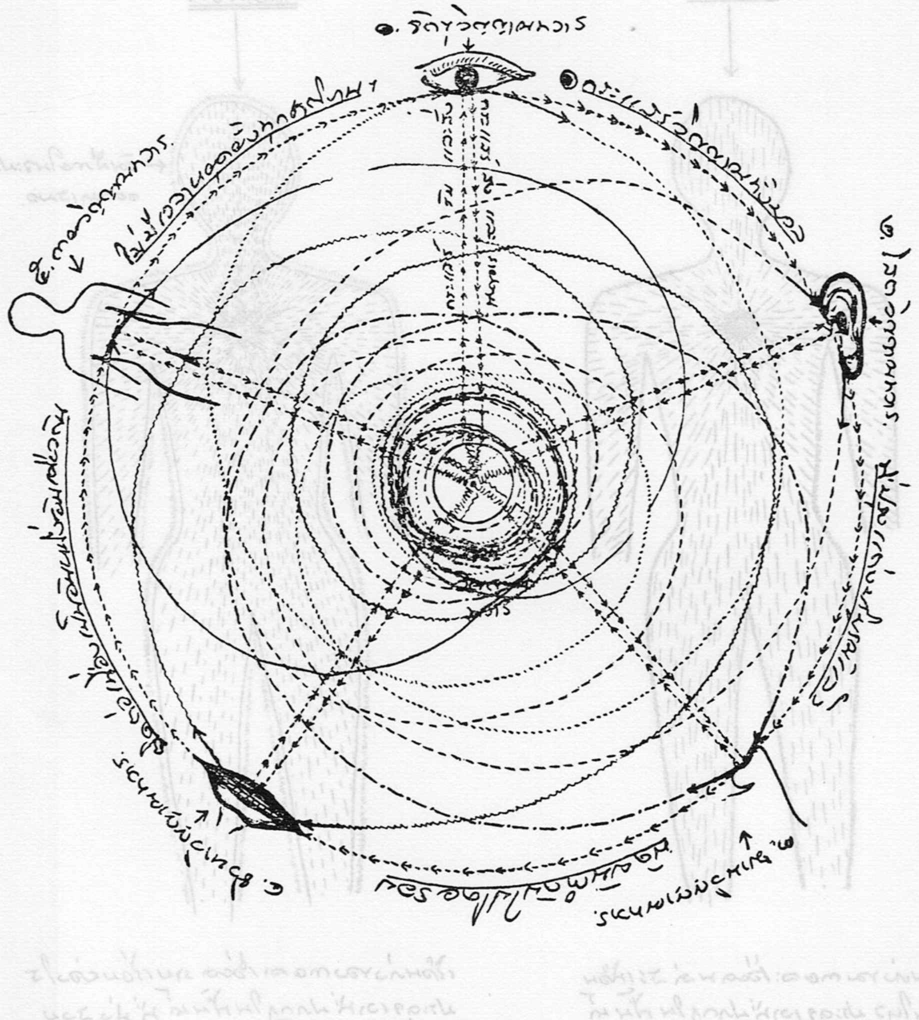

เส้นต่างของกระแสจิตที่ประเสริฐ
พลิ้วไหว ประดุจเงาที่ปรากฏในสัมผัส
ที่กระเพื่อม เพราะแรงลม ซึ่งก็เพราะ
แรงของสติอันเป็นมหากุศลกรรม เกิดรอบ
ทำความ ปรุงแต่ง, กระแสจิตวิญญาณ
แผ่ซ่านเรียบๆไม่เป็นระเบียบ.

เส้นต่างของกระแสจิต ร่วมเรียบร้อยไว้
ประดุจเงาที่ปรากฏในสัมผัส ที่นิ่ง สงบ
ซึ่งก็เพราะแรงอุดมธรรมอกุศลที่อันเป็น
กุศลกรรม เกิดรอบงำ ควบคุม ปรุงแต่ง,
กระแสจิตวิญญาณ เกาะอยู่ในความเป็น
ระเบียบ. รัศมีทองในกาย ปรากฏออกมา
ทางนอกเสมอ.

ภาพที่ ๑ (ค)

จักรแห่งปัญจวิญญาณทวาร.

กระทบเสียดสีสัมผัสทางกาย เป็นการกระทบสัมผัสเสียดสีที่หยาบ คือ ต้องได้รับการกระทบสัมผัสเสียดสีด้วยกำลังแรง จึงจะรู้สึกไปทั่วและ**คลาย**ความรู้สึกช้า

ต่อไปนี้จักแสดงจำแนกอาการสัมผัสแห่งปัญจทวารของมนุษย์ให้เห็นโดยแจ่มชัดอีกลักษณะหนึ่ง ดังนี้:-

ก) บางครั้งมนุษย์ได้รับสัมผัสทางปัญจทวารพร้อมกันจากการเสพกามคุณ ๕ (เบญจ-กามคุณ) ตาได้ดูได้ชมรูป หูได้สดับพังศัพท์สำเนียง จมูกได้สัมผัสสูดดมกลิ่นที่น่าชื่น น่าปรารถนา ปากลิ้นก็ได้สัมผัสเคี้ยว กิน ดื่มลิ้มรส ปานียโภชนาหาร กายก็ได้รับสัมผัสเสียดสีเคล้าคลึงถูกต้องจากกายหรือสิ่งสัมผัสอื่น อันเป็นที่น่าใคร่ น่าพึงใจ ทวารทั้งหมดนี้ได้บอกส่งรายงานไปยัง **จิตวิญญาณ** จิตวิญญาณได้รับรู้พิจารณาอิ่มเอมเสร็จบริบูรณ์ บัญชาสั่งส่งกลับไปยังวิญญาณทวารนั้น ๆ ให้ส่งบอกรายงานเข้ามาเรื่อย ๆ อย่าละวาง (หรือถ้าได้สัมผัสในสิ่งที่ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพึงพอใจ จิตวิญญาณก็บัญชาสั่งให้ปัญจทวารปฏิบัติตรงกันข้ามกับที่กล่าวมา คือ เมื่อไม่พอใจในรูปก็ให้จักขุวิญญาณทวาร ปิดความสัมผัสรับในรูปนั้น ฯลฯ ดังนี้) อย่างนี้เป็นลักษณาการรับสัมผัสเต็มเปี่ยมของจิตวิญญาณ จาก **ปัญจวิญญาณทวาร** อันเนื่องจาก **เบญจกามคุณ** เป็นอาการของมนุษย์บุคคลที่อวัยวะครบบริบูรณ์ไม่บกพร่อง ฯ

ข) บางครั้งมนุษย์ขาดอาการสัมผัสทางจักษุทวาร (คือ ตาบอด) ได้รับสัมผัสรสจากกามคุณ ๕ เพียง ๔ ทวาร คือ ทางหู (โสตทวาร) ได้สดับตรับพังศัพท์สำเนียง ทางจมูก (ฆาน-ทวาร) ได้สูดดมกลิ่นที่น่าชื่นน่าปรารถนา ทางปาก ลิ้น (ชิวหาทวาร) ได้เคี้ยวกินบริโภคดื่มลิ้มรสปานียโภชนาหาร ทางกาย (กายทวาร) ได้รับสัมผัสเสียดสีเคล้าคลึงถูกต้อง จากกายหรือสิ่งสัมผัสอื่น อันเป็นที่น่าใคร่ น่าพึงพอใจ แม้จะมิได้เห็นรูป การนี้ **จตุวิญญาณทวาร** คือ หู จมูก ลิ้น กาย ได้บอกส่งรายงานไปยัง **จิตวิญญาณ** จิตวิญญาณได้รับรู้ด้วยความขัดข้องอึดอัดวิตกวิจารณ์ลังเล แต่ขณะเดียวกันก็รับรู้พิจารณาอิ่มเอมเสร็จบริบูรณ์ (ตามที่ได้รับ) บัญชาสั่งส่งกลับไปยังวิญญาณทวารทั้ง ๔ นั้น ให้ส่งรายงานบอกลงมาเรื่อย ๆ อย่าละวาง (หรือถ้าได้รับรู้พิจารณาในสิ่งที่ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ จิตวิญญาณก็บัญชาสั่งให้วิญญาณทวารทั้ง ๔ ปฏิบัติตรงกันข้ามกับที่กล่าวมา) อย่างนี้เป็นลักษณาการรับสัมผัสเต็มเปี่ยมของ **จิตวิญญาณ** จาก **จตุวิญญาณทวาร**

อันเนื่องจาก **เบญจกามคุณ** เป็นอาการของมนุษย์บุคคลที่ตาบอด แต่อวัยวะอย่างอื่นในร่างกายครบบริบูรณ์ไม่บกพร่อง

(ค) บางครั้งมนุษย์ขาดอาการสัมผัสทางจักษุทวารและทางโสตทวาร (คือ ตาบอดและหูหนวก) ได้รับสัมผัสจากกามคุณ ๕ คือ ทางจมูก (ฆานทวาร) ได้สูดดมกลิ่นน่าชื่น น่าพอใจ ทางปาก (ชิวหาทวาร) ได้เคี้ยวกินบริโภค ดื่มลิ้มรส ปานียโภชนาหาร ทางกาย (กายทวาร) ได้สัมผัสเสียดสีเคล้าคลึงจากกายหรือสัมผัสอื่น อันเป็นที่น่าใคร่ น่าพอใจ แม้จะมิได้เห็นรูปมิได้ฟังศัพท์สำเนียง การนี้ **ตติวิญญาณทวาร** คือ จมูก ลิ้น กาย บอกส่งรายงานไปยัง **จิตวิญญาณ** จิตวิญญาณได้รับรู้ด้วยความขัดข้องอึดอัดวิตกวิจารณ์ลังเล แต่ก็รับรู้พิจารณาอิ่มเอมเสร็จบริบูรณ์ (ตามที่ได้รับ) บัญชาสั่งส่งกลับไปยังวิญญาณทวารทั้ง ๓ นั้น ให้ส่งบอกรายงานติดต่อลงมาเรื่อย ๆ อย่าละวาง (หรือได้รับสัมผัสในสิ่งที่ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ จิตวิญญาณก็บัญชาสั่งให้วิญญาณทวารทั้ง ๓ ปฏิบัติตรงกันข้ามกับที่กล่าวมา) อย่างนี้เป็นลักษณาการรับสัมผัสเต็มเปี่ยมของ **จิต-วิญญาณ** จาก **ตติวิญญาณทวาร** อันเนื่องมาจาก **เบญจกามคุณ** เป็นอาการของมนุษย์บุคคลที่ตาบอด และหูหนวก แต่อวัยวะอย่างอื่นในร่างกายครบบริบูรณ์ไม่บกพร่อง

(ง) บางครั้งมนุษย์ขาดอาการสัมผัสทางจักษุทวาร ทางโสตทวารและทางฆานทวาร (คือ ตาบอด หูหนวก และการสูดดมทางจมูกมิได้กลิ่น) ได้รับสัมผัสจากกามคุณ ๕ เพียงแต่ทางปาก (ชิวหาทวาร) และทางกาย (กายทวาร) คือ ปากได้บริโภคเคี้ยวกิน ดื่มลิ้ม ปานียโภชนาหาร และกายได้สัมผัสเสียดสีเคล้าคลึงจากกายหรือสัมผัสอื่น อันเป็นที่น่าใคร่ น่าพอใจ แม้จะมิได้เห็นรูป มิได้ฟังศัพท์สำเนียง มิได้รู้สึกกลิ่นที่สูดดม การนี้ **ทวิวิญญาณ** คือ ลิ้น และกายบอกส่งรายงานไปยัง **จิตวิญญาณ** จิตวิญญาณได้รับรู้ด้วยความขัดข้องอึดอัดวิตกวิจารณ์ลังเล แต่ก็รับรู้พิจารณาอิ่มเอมเสร็จบริบูรณ์ (ตามที่ได้รับ) บัญชาสั่งส่งกลับไปยังวิญญาณทั้ง ๒ นั้น ให้บอกส่งรายงานติดต่อลงมาเรื่อย ๆ อย่าละวาง (หรือถ้าได้รับสัมผัสในสิ่งที่ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ จิตวิญญาณก็บัญชาสั่งให้วิญญาณทวารทั้ง ๒ ปฏิบัติตรงข้ามกับที่กล่าวมา) อย่างนี้เป็นลักษณาการรับสัมผัสเต็มเปี่ยมของจิตวิญญาณ จากทวิวิญญาณทวารอันเนื่องมาจาก **เบญจกามคุณ** เป็นอาการของมนุษย์บุคคลที่ ตาบอด หูหนวก และจมูกปราศจากการสัมผัสกลิ่น) ฯลฯ

ด้วยเหตุดังนี้ บรรดามนุษย์ทั้งหลายผู้ไม่แจ่มแจ้งต่อความเป็นจริง หลงเป็นทาสอยู่ในกระแสวังวนแห่งโลกมายา คือ อวิชชา จึงได้เมาหลงไปว่า ร่างกายเนื้อหนังโครงกระดูกนี้เป็นของตน กล่าวออกวาจาว่า "นี่คือข้าพเจ้า นี่คือตัวของข้าพเจ้า นี่เป็นของข้าพเจ้า ฯลฯ" ดังนี้ เขาหาได้สำนึกรู้ไม่ว่าที่ว่า "ตัวข้าพเจ้า" หรือ "นี่คือตัวของข้าพเจ้า ฯลฯ" นั้น ยังมีอีกตัวข้าพเจ้าแฝงแอบกำบังแนบสนิทอยู่เสมือนเป็นร่างเดียวเนื้อเดียวกัน ที่เขาหยิกผิวหนังแล้วเจ็บ หรือได้รับความเจ็บปวดจากบาดแผล หรือเขาเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรคาพยาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ได้รับความเดือดร้อนเจ็บปวดทรมาน นั่นแท้จริงมันมิใช่ผิวหนัง หรือเรือนร่างกายนี้เจ็บ หากแต่มันเป็นอีกเรือนร่างหนึ่งที่รับเอา แล้วสั่งเตือนเรือนร่างเนื้อหนังภายนอก ให้รู้สึกส่งสะท้อนไปถึงจิตวิญญาณให้ได้รับรู้เช่นนั้น ครั้นแล้วด้วยเหตุนี้เอง ผลคือความคร่ำครวญ ความร่ำรำพันก็เกิดขึ้น ความกลัวแต่มรณะ ความหวาดหวั่นต่อสรรพภยันตรายก็เกิดขึ้น ความหวาดระแวง ความกระเสือกกระสนกระวนกระวายก็ติดตามมา เพราะเหตุดังนี้ มนุษย์จึงได้ยึดมั่น ถือมั่นว่า **เขาเจ็บจริง เขาตายจริง**

แต่ถ้ามนุษย์จะมีเวลาดำรงสติ แล้วใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องเรือนร่างกายนี้ให้ละเอียดประณีตสักเล็กน้อยแล้ว ก็พอจะมองเห็นได้ชัดแจ้งว่า อันเรือนร่างกายที่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวของเรา ว่าเป็นเรานี้ ก็เวลาถึงกาลกิริยาที่เรียกว่า **ตาย** นอนแข็งเป็นท่อนไม้ เย็นชืดนั้น เหตุใดจึงไม่ลุกขึ้นมาแสดงท่าทางอาการต่าง ๆ อย่างที่เคยอีกเล่า ก็ร่างนั้นเมื่อไม่นานมานี้ ยังลุก นั่ง ยืน เดิน เจรจาพูดคุย กอดรัดฟัดเหวี่ยงกันได้อยู่นี่ ก็ถ้าร่างนั้นเป็นตัวตนของเขาผู้นั้นจริง ก็จงลุกขึ้นมาซิ จะมานอนแข็งตัวเย็นชืดปล่อยให้เขามัด ให้เขาหักเข้าตราสัง และยอมให้เน่าเปื่อยไปทำไม ? ถ้าจะมีผู้เถียงว่า "เอ้า ! ก็มันตายนี่จะลุกขึ้นมายังไง"

ถามว่า :– "อ้าว ! ถ้าเช่นนั้น มันก็มิใช่ตัวของเขานั่นซิ แล้วตัวของเขาไปอยู่ที่ไหนเล่า ? แล้วร่างที่นอนแข็งอยู่นี้ ก็มิใช่ญาติหรือสหายของท่านน่ะซิ ? ถ้าเช่นนั้นคำพูดที่เขาพูดมาแต่ก่อน ๆ ว่า ตัวของเขา ๆ นั้น ก็เป็นการโกหกตู่เอา ทึกทักเอาอย่างสิ้นดี เช่นนั้นหรือ ?"

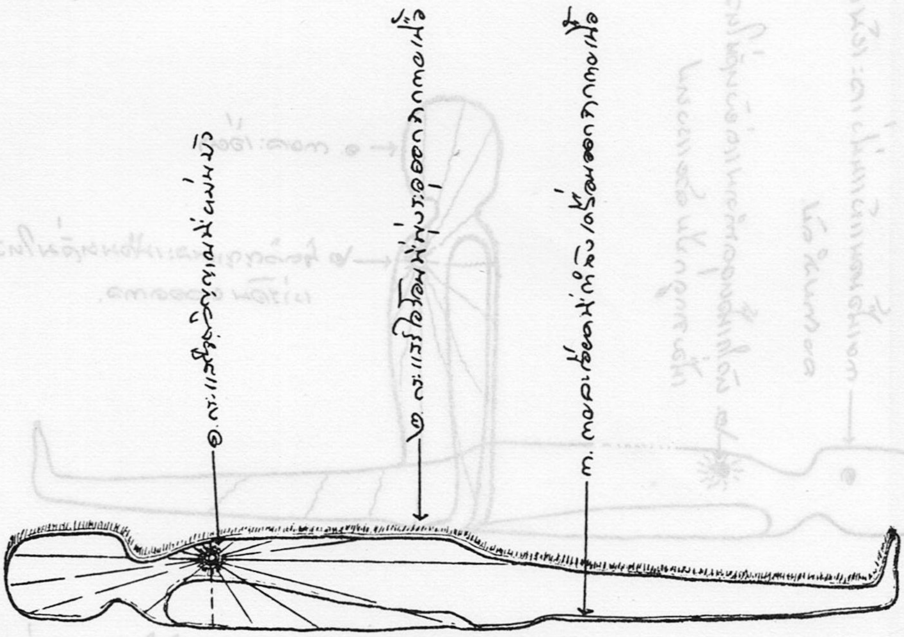
ตอบ :–"..???"

ถ้าหาคำตอบยังไม่ได้ เช่นนั้นขอจงพิจารณาดูภาพหมายเลข ๒ ให้จงดี พินิจพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน นี่แหละมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อดูแล้วจงหันมามองดูเรือนร่างกายของตนเอง

แล้วใคร่ครวญให้จงดีก็จะรู้พอเป็นเครื่องสะกิดใจว่า อะไรอยู่ ? และอะไรไป ? เรือนร่างกายอันเป็นเสมือนสรีรยนต์อันจับต้องได้นี้หรอก ที่ต้องทิ้งให้จม ให้ฝัง หรือให้เผาอยู่กับโลก แต่ส่วนอีกสิ่งนี้สิกำลังไป (ดูภาพที่ ๒ (ก) และ (ข)) อยู่ เพื่อเสวยผลแห่งวิบากที่ได้หว่านไว้เมื่อยังมีชีวิตนั้นต่อไป ประการหนึ่งนั้นมิใช่เฉพาะแต่ในเวลาที่ทอดร่างตายแข็งนี้เลย แม้แต่ขณะที่เรียกว่ายังมีชีวิตอยู่ เรือนร่างกายที่เรียกว่า ของเขา ของเรานี้ ถ้าอยู่ในอาการกิริยาหัวเราะ อันกล่าวกันว่าเป็นกิริยาอาการที่น่าชมน่ามอง แต่ถ้าหากจะเพ่งพินิจให้ละเอียดลึกแล้ว จะเห็นได้แจ่มชัดว่า **ไม่มีอะไรที่หัวเราะ** เลย เพราะที่แสดงออกให้เห็นนั้น เพียงแต่เนื้อหนังที่หุ้มห่ออยู่ภายนอกเท่านั้นที่ได้เผยอขยายออก แต่ส่วนโครงกระโหลกภายในนั้นซิมิได้หัวเราะเลย เพียงแต่กระดูกกรามล่างของปากและฟันอ้าถ่างออกเท่านั้น และถ้าหากเรือนร่างนี้อยู่ในอาการหลับ ก็เพียงแต่หนังตาภายนอกมันหลบปิดดวงตาลงเท่านั้น แต่ส่วนลูกตาภายในกระบอกเบ้าตาของกระโหลก ก็ยังคงลืมโพลงอยู่อย่างนั้น มิได้หลับแต่อย่างใดเลย ด้วยประการฉะนี้ขอให้ปวงมนุษย์ทั้งหลายจงมีสติยั้งคิดพินิจมองพิจารณาให้ดี ก็จะตระหนักว่า ความจริงของเรือนร่างกายนี้เป็นอย่างไร ? ที่ว่าหัวเราะอะไรเล่าหัวเราะ ? ที่ว่าหลับอะไรเล่าหลับ ?

ภาพที่ ๒๒

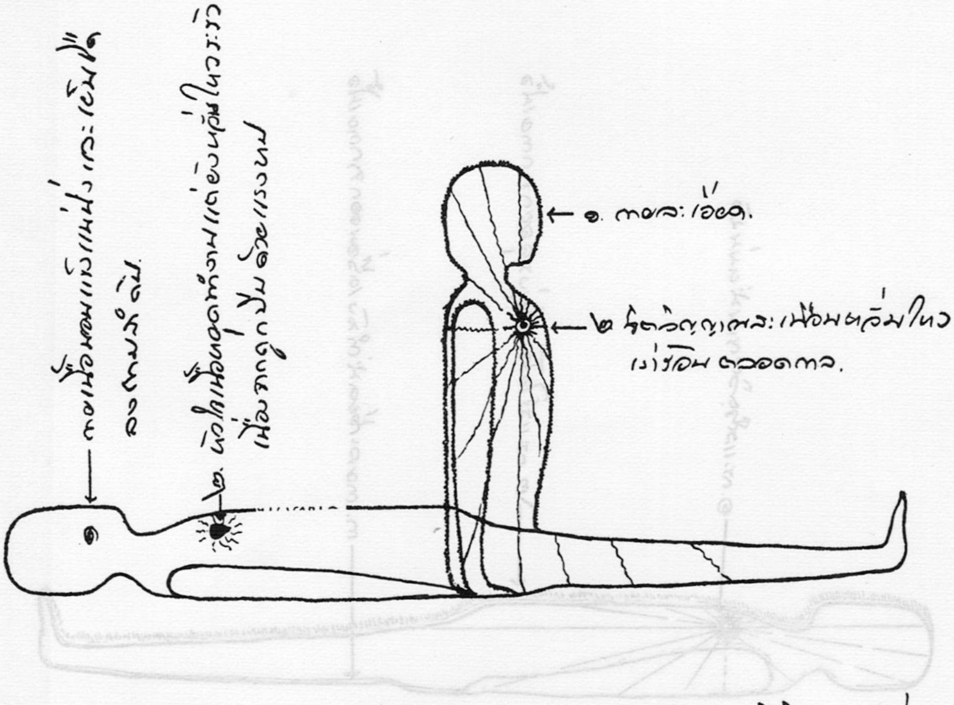
แสดงอาการเคลื่อนออกของกายละเอียด
ภายในของคนเจ็บหนัก ที่เรียกว่าเข้าดิ่มตาย
(หรือใกล้ตาย) จากกายเนื้อ ที่กำลังนอนแน่นิ่ง.

จะเห็นได้ดังนี้:- กระแสจิตวิญญาณหม่นมัวลง ด้วยอำนาจความเจ็บปวดที่รู้สึกภายใน ซึ่งคนเจ็บไม่มีสติที่จะระงับได้, กระแสไอร้อนของความเจ็บปวด รวดเร็วกำลังพุ่งทะลุออกจากร่างกาย.

ภาพที่ ๒ (ก)

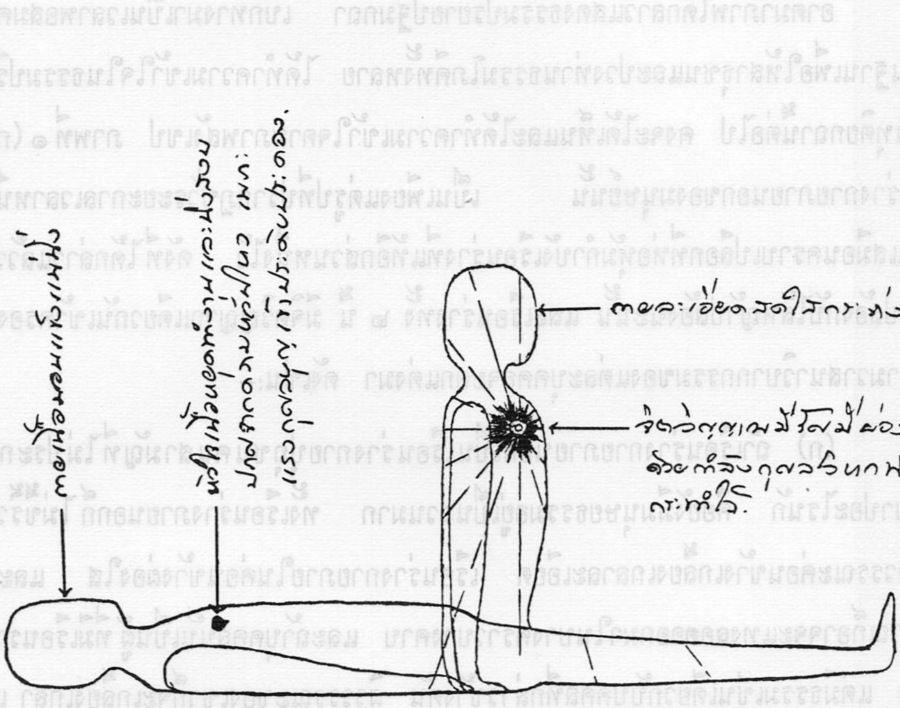
ภาพกายละเอียดของมนุษย์ที่กำลังจะ
จะออกจากกายเนื้อ.

กายเนื้อนอนแข็งแน่นิ่ง หัวใจหยุดทำ ที่เรียกว่าสิ้น ตลอดชีวิต แต่ส่วน
จิตวิญญาณกายอื่นไม่เคยหยุดนิ่ง กำลังจะถูกนำไปสู่ ~~สภาพ~~ที่ ไม่เคยรู้จักกัน.

ภาพที่ ๒ (ข)

ภาพกายละเอียดของจิตตามชั้นที่หลุด ละละจากกายเนื้อ.

กายเนื้อนอนสงบแน่นิ่ง หัวใจหยุดทำงานที่เรียกว่า ทำกาลกิริยา. แต่ร่างจิตวิญญาณกายที่งดงามน่าดูนั้น กำลังจะถูกแรงวิบากแห่งกุศล นำเข้าสู่สุคติภพอันสุขตามบุญบารมี.

ทุติยกถา

ความต่างกันของเรือนกายและภูมิ

อาตมาภาพได้กล่าวแสดงธรรมปริยายปฐมกถา เบิกทางมาเป็นเวลาพอสมควร เป็นการปูพื้นฐานเพื่อให้สาธุชนและปวงท่านธรรมโภคีทั้งหลาย ได้ทำความเข้าใจในธรรมปริยายที่จะแสดงในทุติยกถานี้ต่อไป คงจะได้เห็นและได้ทำความเข้าใจตามภาพสังเขป ภาพที่ ๑ (ก) แล้วว่าอันเรือนร่างกายภายนอกของมนุษย์นั้น เป็นเพียงแต่รูปที่ปรากฏชั่วระยะกาลเวลาหนึ่งเท่านั้น และเป็นเสมือนคราบเปลือกที่ห่อหุ้มกำบังเรือนร่างที่แท้อีกส่วนหนึ่งไว้ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าเหมือนต้นหญ้าปล้องกับไส้หญ้าปล้องฉะนั้น และเรือนร่างทั้ง ๒ นี้ มีจิตวิญญาณเดียวกันเข้าครองอยู่ และเป็นไปตามวาสนาวิบากกรรมของแต่ละบุคคลจะตกแต่งมา ดังเช่น:–

(ก) ถ้าเรือนร่างกายภายนอกเป็นเรือนร่างกายปุถุชนคนสามัญที่ไม่ประกอบกรรมกระทำบาปอะไรนัก คือยังมีมนุษยธรรมอยู่เป็นส่วนมาก ทั้งเรือนร่างภายนอกก็ไม่ชั่วช้าต่ำทราม ก็จะมีผิววรรณะค่อนข้างเกลี้ยงเกลาละเอียด เรือนร่างกายภายในค่อนข้างผ่องใส และรังษีแห่งจิตวิญญาณก็อาจจะแทงลอดออกมาในบางคราวบางคาบ และถ้าบุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีเรือนร่างอันชั่วช้ำต่ำทราม แต่มีธรรมเช่นเดียวกับบุคคลที่กล่าวข้างต้น ผิววรรณะของเขาก็จะเกลี้ยงเกลา และเรือนร่างกายภายในก็จะผ่องใสดุจกัน

(ข) ถ้าเรือนร่างกายภายนอกเป็นเรือนร่างของบุคคลที่ต่ำทราม เป็นปาปชนประกอบกระทำบาปอกุศลแต่ส่วนเดียว หรือเป็นมนุษย์ที่เกิดในป่าเขาลำเนาไพร ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษไม่มีศาสนา เรือนร่างกายของบุคคลประเภทนี้จักกระด้างเย็มด้วยน้ำมันที่ไหลซึมออกจากกายดังที่ได้แสดงมาแล้วข้างต้น บางจำพวกไอในกายร้อนจัด บางจำพวกไอในกายเย็นชืด เรือนร่างภายในแม้จะใสละเอียดแต่ก็หม่นมัวไม่น่าดู รังษีแห่งจิตวิญญาณจักถูกสกัดกั้นไว้ภายใน ไม่อาจจะซ่านออกมากระทบผิวภายนอกหรือกายละเอียดภายในนั้นได้

มนุษย์ทั้งจำพวก (ก) และ (ข) นี้ ถ้าหากประสบภยันตราย สำหรับจำพวก (ก) ถ้าขณะที่ประสบภัยบังเอิญรังษีแห่งจิตวิญญาณได้ซ่านออกมาภายนอกกาย ก็อาจจะได้รับอันตรายแต่เพียงเบาบางหรือรอดพ้นไป แต่ถ้าเป็นมนุษย์ประเภท (ข) แล้วจักไม่รอดเลย และส่วนมนุษย์ประเภท (ก) นั้นก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากขณะที่ประสบอันตรายเป็นคราวที่รังษีถูกสกัดกั้นมิได้ซ่านออกมา ก็ถึงจุดจบในทันทีเหมือนกัน ประการหนึ่งมนุษย์เหล่านี้เมื่อคราวเจ็บหนักใกล้จะตาย จะรู้สึกเจ็บปวดกระสับกระส่ายยิ่ง เนื่องจากกระแสจิตวิญญาณรับรายงานส่งบอกมาจากภายนอก แล้วส่งกระแสนั้นย้อนสะท้อนกลับออกกระทบกายละเอียดภายใน ฉะนั้น เมื่อกายละเอียดภายในได้รับกระแสปะทะอันผิดจังหวะความเคลื่อนไหวเช่นนั้น ก็สั่นสะเทือนหวั่นไหวเป็นจลาจลจึงสลัดส่งกลับออกกระทบกายภายนอกอีกครั้งอันเป็นผลให้มีการแสดงออกยังกายภายนอก จึงทำให้เห็นว่ามนุษย์ผู้กำลังใกล้จะตาย หรือได้รับอันตรายบาดเจ็บสาหัสนั้น มีร่างกายอาการอันทรนทุราย กระสับกระส่ายอย่างหนัก ที่เรียกกันจนติดปากว่า **ชัก** หรือที่เบาลงมาหน่อยที่เรียกว่า **เพ้อ** อาตมาภาพคิดว่าบรรดาท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายคงจะได้เคยเห็น คนที่เจ็บป่วยอย่างหนักที่ใกล้จะตาย มีอาการทุรนทุรายกระสับกระส่ายครวญครางจนกระทั่งสิ้นใจ เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? ก็เพราะเนื่องจากผลวิบากกรรมอันชั่วร้าย แต่ปางก่อนและปัจจุบันเข้าควบคุมบีบคั้นอย่างรุนแรงประการ ๑ สัญญาและสติสัมปชัญญะถูกตัดรอนลงอย่างสิ้นเชิง ด้วยอำนาจแห่งมัจจุราชนั้นด้วยอีกประการ ๑ แต่หากพิจารณาเพ่งมองให้เห็นตามสภาพความจริงแล้ว เนื้อหนังของร่างกายภายนอกนั้นมิได้รับความเจ็บปวดอะไรเลย

(ค) ถ้าเรือนร่างภายนอกนั้นเป็นเรือนร่างของปุถุชนคนสามัญ แต่เป็นผู้ที่ประกอบกุศลกรรมอันดีงาม ละความชั่วอกุศลทั้งหลาย เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ถ้าเรือนร่างนั้นเป็นเรือนร่างที่หมดจดอยู่แล้ว เพราะวิบากกรรมอันเป็นส่วนดีบางประการแต่ปางก่อนได้ปรุงแต่งมา เรือนร่างนั้นก็จะมีวรรณะอันผุดผาดงดงาม เป็นที่น่ายินดีแก่ผู้ที่ได้พบเห็น ไอตัวที่กระจายออกมานั้นก็ไม่ร้อนนักไม่เย็นนัก และเรือนร่างภายในก็จะยิ่งผ่องใสละเอียดประณีต บุคคลผู้เป็นเช่นนี้รังษีแห่งจิตวิญญาณ ก็มักจะแผ่ซ่านแทงลอดออกมานอกกายเสมอ แต่ถ้าหากว่าบุคคลนั้นเป็นผู้มีเรือนร่างภายนอกอันขี้ริ้ว แต่มีคุณธรรมเช่นเดียวกัน ความเป็นไปของจิตวิญญาณอยู่ในสภาพลักษณะอย่างเดียวกับบุคคลข้างต้น เรือนร่างภายในของเขานั้นงดงามผ่องใสละเอียดประณีต ผิดจากร่าง

ภายนอกอย่างไกลกันมากทีเดียว บุคคลดังเช่นที่กล่าวนี้จะไม่กระทบภยันตรายใด ๆ เลย เขาจะมีชีวิตอยู่จนหมดกาลแห่งอายุขัย (ดูภาพเปรียบเทียบ ภาพที่ ๓ (ก))

(ง) ถ้าเรือนร่างกายภายนอกนั้นเป็นเรือนร่างของปุถุชนผู้ถึงพร้อมด้วย **ทาน ศีล** และการ **เจริญภาวนา** ถ้าเรือนร่างนั้นเป็นเรือนร่างที่หมดจดอยู่แล้ว ก็จะยิ่งดูงดงามผุดผาดสงบเยือกเย็น น่าเคารพ น่าเข้าใกล้ยิ่งขึ้น ส่วนเรือนร่างภายในนั้นก็จะยิ่งละเอียดประณีตผ่องใสกระจ่างยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ แต่ถ้าเป็นผู้มีเรือนร่างภายนอกขี้ริ้วไม่งดงาม ส่วนผิววรรณะจะเกลี้ยงเกลาสดใส เรือนร่างกายภายในก็จักมีวรรณะละเอียดประณีต ผ่องใสกระจ่างดุจเดียวกันกับบุคคลที่กล่าวข้างต้น และงดงามรุ่งเรืองผิดกันตรงกันข้ามกับเรือนร่างกายภายนอกไกลกันทีเดียว

เพื่อให้เป็นที่ชัดเจนยิ่งขึ้นขอปวงท่านสาธุชนผู้เป็นธรรมโภคีทั้งหลายจงได้พิจารณาดูภาพที่ ๑ (ข) อันเป็นภาพแสดงเปรียบเทียบกายละเอียดภายในระหว่างมนุษย์ผู้เป็นปาปชนกับมนุษย์ผู้เป็นกัลยาณชน จะเห็นได้ดังนี้ คือ ตามภาพเปรียบเทียบหมายเลข ๑ อันเป็นภาพกายละเอียดของมนุษย์ผู้เป็น**ปาปชน** เรือนร่างกายละเอียดของมนุษย์จำพวกนี้จักสั่นพร่าสะเทือนหวั่นไหว ประดุจเงาที่ปรากฏบนพื้นน้ำที่กระเพื่อมเพราะแรงลม หรือประดุจเส้นลวดที่ขึงตึงถูกดึงดีดออกสั่นหวั่นไหวฉะนั้น ทั้งนี้ ก็เพราะแรงอำนาจแห่งอกุศลอันเป็นบาปกรรม ที่บุคคลนั้นได้ประกอบก่อไว้มากหรือน้อยเข้าครอบงำ ควบคุม ปรุงแต่ง บีบคั้น กระแสแห่งจิตวิญญาณก็กระจายแผ่ซ่านสับสนไม่เป็นระเบียบ อันแสดงถึงความปราศจากสิ่งยับยั้งให้สงบระงับ จึงมีแต่ความเร่าร้อนเผาลนพลุ่งพล่านวุ่นวายตลอดชีวิตความเป็นอยู่ และปราศจากรัศมีประจำกาย

แต่ส่วนตามภาพเปรียบเทียบหมายเลข ๒ อันเป็นภาพกายละเอียดของมนุษย์ผู้เป็น**กัลยาณชน** เรือนร่างกายละเอียดของมนุษย์ประเภทนี้ อยู่ในลักษณะราบเรียบผ่องใสกระจ่างประดุจเงาที่ปรากฏบนพื้นน้ำที่นิ่งสงบ ทั้งนี้ เพราะแรงอำนาจแห่งกุศลคุณธรรม ความดีเข้าครอบงำควบคุม ปรุงแต่ง และกระแสจิตวิญญาณเข้าอยู่ในความเป็นระเบียบราบรื่น อันแสดงให้เห็นถึงความมีสิ่งอันเป็นเครื่องยับยั้งให้อยู่ในความสงบระงับ คือ คุณธรรมอันมี **สติสัมปชัญญะ** และ**ความละอายเกรงกลัว** ต่อบาปอกุศลในที่ทั้งปวง จึงมีแต่ความสงบเยือกเย็น ไม่พลุ่งพล่านวุ่นวายเกินแก่เหตุการณ์ มีความสงบราบรื่นตลอดชีวิตความเป็นอยู่ รัศมีภายในกายจะปรากฏออกมาภายนอกเสมอ

ดังได้วิสัชนามาแล้วโดยลำดับว่า สภาวะของเรือนร่างกายภายนอกและเรือนร่างกายละเอียดภายใน มีฐานะความแนบสนิทใกล้ชิดกันเพียงใด เพราะฉะนั้นขอให้สาธุชนพุทธบริษัทผู้บัณฑิตทั้งหลาย จงทำความเข้าใจเสียใหม่ว่า เมื่อมนุษย์บุคคลใดทำกาลกิริยาตาย เขาได้สละทิ้งเรือนร่างกายภายนอกอันเป็นเนื้อหนังนี้คืนไว้ให้แก่โลก แล้วเรือนกายภายในพร้อมด้วยจิตวิญญาณได้เคลื่อนละออกจากกายเนื้อทันที มิใช่เป็นดวงวิญญาณดวงกลมลอยออกจากร่างไปดังที่เข้าใจและเชื่อกัน จนเกิดเป็นปัญหาถกเถียงพูดกันในหมู่ผู้ค้นคว้าเหล่านั้น ขอจงได้พิจารณาดูภาพเปรียบเทียบ ภาพที่ ๒ ภาพที่ ๒ (ก) และภาพที่ ๒ (ข) ให้จงดี ภาพที่ ๒ เป็นภาพร่างของมนุษย์บุคคลที่มีบาปผิด ที่นอนเจ็บจวนจะดับลมปราณที่เรียกว่าอยู่ในระยะเข้าตรีทูต เขาจะรู้สึกเจ็บแสบเผ็ดปวดร้าวกระสับกระส่ายสุดที่จะอดทนยับยั้งได้ แต่เขากระดิกกระเดี้ยไม่ได้ พูดไม่ได้ กระแสไอร้อนของความเจ็บปวดกำลังพุ่งระอุออกจากผิวกาย กระแสจิตวิญญาณหม่นมัวลงด้วยแรงบีบคั้นแห่งอกุศลกรรม บัดนี้ กายละเอียดพร้อมด้วยจิตวิญญาณกำลังจะผละเคลื่อนออกจากกายเนื้อที่นอนอยู่นั้น ภาพที่ ๒ (ก) แสดงให้เห็นถึงกายละเอียดของปาปชนที่กำลังจะละผละออกจากกายเนื้อ ด้วยอำนาจแรงแห่งวิบากของอกุศลกรรม ได้บีบบังคับปรุงแต่งให้กายละเอียดนั้นอยู่ในสภาพหวั่นไหวเป็นที่น่าชังชัง บัดนี้ เรือนร่างกายเนื้อนอนเหยียดแข็งแน่นิ่ง หัวใจที่สูบฉีดโลหิตหยุดทำงาน ลมหายใจเข้าออกหยุดสนิทลง อวัยวะทุกส่วนว่างนิ่วในเรือนกายนั้น อยู่ในลักษณะพร้อมที่จะพังทลาย แต่ส่วน**จิตตัญญาณกาย**หรือกายละเอียดอันมีจิตวิญญาณครอบครองอาศัยต่อไปนั้น กำลังจะถูกนำไปสู่สถานที่ใดที่หนึ่งที่ไม่น่าดูดุจกัน

ขอให้สาธุชนพุทธบริษัทผู้ธรรมิกภิกษุทั้งหลาย จงทำความเข้าใจต่อไปอีกว่า กายภายในที่ออกไปพร้อมกับจิตวิญญาณ มิใช่กายทิพอย่างที่เข้าใจแล้วเขียนกันออกมาเป็นเรื่องเป็นราว ด้วยความคาดคะเนนึกเดาเอาด้วยความไม่รู้แจ้ง แต่กายที่กล่าวนี้เป็นเพียงกายละเอียดภายในที่เข้าแนบอาศัยกายเนื้อเท่านั้น **กายละเอียด** กับ **กายทิพ**นั้นมีลักษณะฐานะและสภาวะผิดกันไกลมากทีเดียว ผิดกันอย่างไร ? คือ กายละเอียดนั้นโดยแท้จริงแล้วยังเป็นกายที่หยาบและมีน้ำหนักแห่งธาตุที่ห่อหุ้มแวดล้อมอยู่ ซึ่งเป็นร่างของช่วงกึ่งกลางระหว่างกุศลและอกุศล จะได้มีโอกาสเข้าเสวยผลปรุงแต่งต่อไป ถ้าเรือนร่างกายละเอียดนั้นเป็นของผู้มีบาปอกุศลดังแสดงมา เมื่อละออกจากเรือนร่างกายเนื้อ ก็อยู่ในลักษณะที่น่าพึงชังอยู่แล้ว แต่ผลวิบากแห่งอกุศลได้เข้าปรุงแต่งนำพาเข้าสู่ภูมิ

แห่งการทรมาน ทันใดเรือนร่างกายละเอียดนั้น ก็จะพลันแปรเปลี่ยนเป็นรูปลักษณะที่น่าสลดสังเวช น่าขยะแขยง น่าสยดสยองไปในทันใด แต่ถ้าเรือนร่างกายละเอียดนั้นเป็นของผู้มีบุญกุศล เมื่อขณะที่ละออกจากเรือนร่างกายเนื้อ ก็อยู่ในสภาพลักษณะที่ผ่องใสหมดจด แต่พอผลวิบากแห่งบุญและกุศลได้เข้าปรุงแต่ง นำพาเข้าสู่ภูมิแห่งความเกษมสุข ทันใดนั้นเรือนร่างกายละเอียดนั้น ก็จะพลันแปรเปลี่ยนเป็นรูปลักษณะที่สง่างามรุ่งโรจน์เป็นที่น่าพึงชม ฉะนั้น กายนี้จึงเป็นกายทิพ ผู้มีกายทิพเช่นนั้นย่อมเรียกขานโดยสภาพฐานะความเป็นอยู่ว่า **เทพดา** หรือ **เทพบุตร** หรือ **อมรเทพ** เป็นกายทิพจัดครอบงำมลทินบาปธรรมและมีอำนาจมากน้อย มีรัศมีแจ่มจรัส อ่อนบ้าง แรงบ้าง รุ่งโรจน์โชติช่วงบ้าง หม่นหมองบ้าง แผกระจายออกไปกว้างบ้าง แคบบ้าง สุดแต่กำลังอำนาจแห่งบุญกุศลจะเข้าบันดาลปรุงแต่ง ตามกำลังแห่งเหตุที่ผู้นั้นได้ประกอบบำเพ็ญมาแต่เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์

ฉะนั้น ดังที่แสดงมาขอสาธุชนพุทธบริษัทผู้ธรรมโภคีทั้งหลายจงพึงตระหนักว่าเรือนร่างกายที่แยกละออกจากเรือนร่างกายเนื้อนั้น เป็นแต่เพียงกายละเอียดปราศจากรัศมีใด ๆ แต่เป็นเรือนร่างกายที่มีสภาพโปร่งแสงพ้นจากสายตาสามัญมนุษย์ มีความละเอียดเบาและรวดเร็วตามสภาพฐานะแห่งกรรมเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จิตวิญญาณที่ประกอบครองอยู่ภายในกายละเอียดนี้ ถ้าเมื่อยังมีชีวิตเป็นมนุษย์ได้ประกอบกรรมดีและชั่วไม่ปรากฏว่า อย่างใดมากหรือน้อย หนักหรือเบากว่ากัน และทั้งความศรัทธาเชื่อในพระศาสนายังคลอนแคลนคลางแคลง เมื่อถึงกาลเวลาแตกกายทำลายขันธ์จิตติญญาณกาย ก็จะถูกส่งเข้าสู่แดนสถานแห่งหนึ่ง เรียกว่า **มัชฌิมสัมปรายภพ** เพื่อรอคอยเวลาและกำลังแห่งวิบากกรรมจะตัดสินว่า สมควรจะเข้าสู่แดนใด ภพและภูมิใดต่อไป หรือบางทีบางจิตติญญาณกายผู้นั้น อาจจะได้อยู่ ณ ที่นั้นตลอดกาลแห่งอายุของภพนั้นก็ได้

ณ มัชฌิมสัมปรายภพนี้ มิใช่มีภพภูมิเดียวแห่งเดียวนั้นหามิได้ แต่ยังแบ่งออกไปเป็นแต่ละอาณาเขต ๆ มิได้ปะปนกัน ตามแต่อำนาจแห่งวิบากทั้งฝ่ายดีและชั่วที่กระทำมา อันอยู่ในสถานปานกลางนี้อย่างไร มากน้อย ชัดเจน หนักแน่น เพียงใด ผู้ทำเป็นผู้ไม่มีศาสนาเป็นมิจฉาทิฐิหรือเป็นบุคคลที่มีศาสนา แต่มิค่อยใส่ใจในการกุศล ฯลฯ ดังจะขอยกจัดออกแจกแจงพอเป็นเค้าความ ขอปวงสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงพิจารณาทำความเข้าใจต่อไป:–

๑. **มัชฌิมธรรมภูมิ** ภูมินี้มีสภาพและฐานะความเป็นอยู่คล้ายโลกมนุษย์ ตลอดจนความนึกคิดในทางกุศลและอกุศล ก็เกือบจะเหมือนกับมนุษย์ แต่มีความสุขแห่งชีวิตความเป็นอยู่ประณีตละเอียดอ่อนกว่ากัน รวดเร็วกว่ากัน ณ ที่นี้ไม่มีเวลาค่ำมืด มีแต่ความสว่างเหมือนแสงสว่างของดวงอาทิตย์ ในเวลา ๘.๐๐ โมงเช้า สถานที่อยู่และภูมิประเทศสว่างไสวงดงามกว่าโลกมนุษย์

๒) **ตฤณเกษมภูมิ**

๓) **รุกขวนเกษมภูมิ** และ

๔) **บรรพตนทีเกษมภูมิ**

รวม ๓ ภูมินี้เป็นสถานที่มีความเกษมสุขสำราญประณีตพอประมาณเนื้อที่พื้นทั่วแดนประกอบไปด้วยพันธ์ พืชนานาชนิดอันสดเขียวขจีตลอดกาล พรั่งพร้อมไปด้วยภูเขาใหญ่น้อย ห้วยละหารโกรกธารและห้วงน้ำอันสะอาดใสกระจ่างกระเพื่อมพริ้วด้วยสายลมที่พัดเฉื่อยฉิว มีสรรพสัตว์นานาชนิดทั้งจตุบาทและทวิบาท ตลอดทั้งวิหคนกนานาพันธุ์ บนบกและพื้นน้ำประดับไปด้วยดอกไม้นานาชนิดหลากสี แสงสว่างของภูมิทั้ง ๓ นี้ กระจ่างสดใสประดุจแสงอาทิตย์ในเวลาสายแก่อยู่ตลอดกาล

๕) **นานาอุปปัติเกษมภูมิ** เป็นภูมิสถานอันเกษมสุขคล้ายข้างต้น แต่เป็นที่อยู่อันประกอบไปด้วยจิตตัญญาณกาย ของชนนานาเผ่า นานาเชื้อชาติ โดยเห็นได้ชัดจากรูปร่างและการแต่งกาย คือตกแต่งประดับประดาเสื้อผ้าอาภรณ์ตามเชื้อเผ่าอันเป็นชาติกำเนิดเดิมของตนแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ ณ ที่นี้ทุกผู้มีภาษาพูดเข้าใจกันทั้งหมด แสงสว่างของภูมินี้ เช่นเดียวกับภูมิทั้ง ๓ ข้างต้น

ยังมีภูมิอันเป็นที่น่าแสยงครั่นคร้ามอีก ๕ ภูมิ คือ:–

๑) **คิมหวิเวกภูมิ** เป็นแดนภูมิที่แห้งแล้งกันดารตลอดกาล ปราศจากความสดชื่นร่มเย็น ต้นไม้ และหญ้าแห้งเกรียม พื้นดินแข็งแตกระแหง จิตตัญญาณชน ณ ภูมินี้ ต่างมีความเป็นอยู่อย่างเปล่าเปลี่ยวเงียบเหงาซบเซา มีสถานที่อยู่อาศัยดุจเรือนร้างและห่างไกลกัน ไม่มีการไปมาหาสู่คบหาวิสาสะพูดจากัน ต่างมองแลดูกันแต่ห่าง ๆ แววตาปราศจากความหมาย ใบหน้าปราศจากความสดชื่น แสงสว่างของภูมินี้ร้อนแรงกว่าความร้อนของดวงอาทิตย์ในยามเที่ยงในเวลาฤดูร้อนของโลกมนุษย์ ทั่วทุกทิศจะแลเห็นเป็นพยับแดดเป็นไอไปทั่ว ไม่มีเวลากลางคืน

๒) **เหมันตวิเวกภูมิ** เป็นแดนภูมิที่มีสภาพคล้ายกับข้อ ๑ แต่อากาศหนาวเยือกเย็นยิ่งนัก ปราศจากหิมะ ปราศจากลม ต้นไม้ปราศจากใบมีแต่กิ่งก้าน ผืนแผ่นดินแข็งกระด้างแตกระแหง จิตติญญาณชน ณ ภูมินี้มีความเป็นอยู่ในสภาพลักษณาการหดหู่สั่นสะท้าน มีเครื่องปกปิดกาย เพียงน้อยชิ้น จะเคลื่อนไหวก็เชื่องช้า เพราะความเย็นหนาวเหน็บ สถานที่อยู่อาศัยดุจเรือนร้างและห่างไกลกัน ไม่มีการไปมาหาสู่คบหาวิสาสะพูดจากัน ต่างมองแลดูกันแต่ห่าง ๆ แววตาปราศจากความหมาย ใบหน้าซีดสลด แสงสว่างของภูมินี้ดุจเวลาพยับฝน ไม่มีเวลากลางคืน

๓) **วัสสวิเวกภูมิ** เป็นแดนภูมิที่มีฝนตกพรำหนาเม็ด และลมพัดค่อนข้างจัดตลอดกาล ต้นไม้ พุ่มไม้ ต้นหญ้าทุกหนทุกแห่งเขียวชอุ่มขึ้นหนาทึบแลดูเขียวคล้ำไปทั่ว แต่ปราศจากผลและดอก ลมก็พัดหมุนเวียนไปทั่วทิศ เสียงศัพท์สำเนียงหึ่งแซอยู่ตลอดกาลเวลา ผืนแผ่นดินแฉะชื้น จิตติญญาณชน ณ ภูมินี้ มีสภาพความเป็นอยู่คล้าย ๆ กันกับ เหมันตวิเวกภูมิ แสงสว่างของภูมินี้ครึ้มมัวอยู่ตลอดเวลา นาน ๆ จะมีฟ้าแลบแปลบปลาบ และฟ้าผ่าเสียงสนั่นหวั่นไหว ผิดกับมนุษย์โลก ฝูงชน ณ ที่นั้นสะดุ้งสุดตัวเพราะความกลัวทุกครั้งที่ฟ้าผ่า

๔) **สิงขรวิเวกภูมิ** เป็นแดนภูมิที่แวดล้อมเต็มไปด้วยทิวภูเขาสูงลิ่วเทียมเมฆสลับซับซ้อนแวดล้อมเป็นเสมือนกำแพงแห่งจักรวาล เป็นชั้น ๆ มีซอก มีโกรก เป็นชะง่อนเงื้อมถ้ำเหว และหน้าผาที่ราบเรียบตระหง่านสูงชันแลลิบ ๆ เป็นช่องทางเดิน พื้นเป็นหินกรวดและทรายเม็ดเขื่อง ภูเขาทั้งหมดเป็นภูเขาเกลี้ยงโล้นปราศจากต้นไม้และหญ้า ดูทุกทิศอ้างว้าง เปล่าเปลี่ยววิเวกวังเวงน่าพรั่นพรึงยิ่งนัก เสียงลมพัดกระทบหน้าผาและซอกเขาเสียงดังกระหึ่มหึ่งอยู่ตลอดกาลเวลา นาน ๆ จะได้ยินศัพท์สำเนียงประเปรี้ยงโครมครืนคล้ายหินทะลาย จิตติญญาณชนที่อยู่ ณ แดนนี้ต่างคนต่างอยู่ โดยมีที่อาศัยตามอุโมงค์ถ้ำ ซึ่งได้กระทำตกแต่งประดับจัดไว้เป็นอันดีพอสมควร บรรดาชนเหล่านี้ต่างอยู่อย่างตัวใครตัวมัน ที่ใครที่มัน แม้จะอยู่ใกล้เคียงกันก็ไม่ค่อยมีการสนทนาปราศรัยกัน เดินสวนทางกันก็เฉยเมย หรืออย่างดีก็เพียงชำเลืองมองกันนิดหนึ่งแล้วก็หลีกกันไป อาภรณ์เครื่องนุ่งห่มสะอาดดี ต่าง ๆ สี ใบหน้าไม่ซีดเศร้าแต่ก็มิใช่ร่าเริง แสงสว่างของภูมินี้เป็นแสงสว่างคล้ายแสงอาทิตย์บังเหลี่ยมเขาอยู่ตลอดกาล

๕) **ทวีกาลวิเวกภูมิ** เป็นแดนภูมิอาณาเขตดุจทุ่งเกษตรที่กว้างไพศาล เต็มสะพรั่งไปด้วยทิวพืชของต้นไม้ใหญ่น้อย ต้นไม้ที่สูงใหญ่ก็สูงระลิ่ว พื้นแผ่นดินปกคลุมไปด้วยหญ้าที่ตัด

ไว้ดีแล้วคล้ายสนาม มีธารน้ำ และห้วงน้ำคล้ายทะเลสาปเป็นแห่ง ๆ จิตติญญาณชน ณ ภูมินี้ มีสถานที่อาศัยอยู่ไม่ไกลกันนัก มีการไปมาติดต่อในการสังสรรค์และในการเลี้ยงบริโภค ความเป็นอยู่ไม่เศร้านัก และก็ไม่สุขสดชื่นร่าเริงนัก แลไปทุกทิศดูเป็นเงาทึมทึบด้วยกำแพงดงทิวไม้แวดล้อมติดต่อเนื่องกันไป แสงสว่างเป็นแสงสลัวคล้ายแสงสว่างของดวงจันทร์ในวันข้างขึ้น ๘ ค่ำ ของเหมันตฤดู

เรือนกายของฝูงสัตว์ในทุกภูมิทุกแดนที่แสดงมาทั้งหมด ยังเป็นแต่เพียงกายละเอียดเท่านั้น มิใช่เป็นกายทิพแต่อย่างใด เป็นกายที่จักษุทวารของสามัญมนุษย์ไม่สามารถจะรับเห็นได้ และภูมิทั้งหมดที่แสดงมาก็มิใช่โลกที่พออย่างที่เข้าใจด้วยการคิดคาดคะเนเดาเอา การนับเวลาของภูมิต่าง ๆ ที่กล่าวมา จะขอแสดงพอเป็นเค้าเปรียบเทียบ ดังนี้ คือ ๑ ชั่วโมง เท่ากับ ๑๐ วัน หรือ ๑๕ วัน หรือ ๒๐ วัน หรือ ๑ เดือน ของเวลาในโลกมนุษย์

ประการหนึ่ง สภาพลักษณะของจิตติญญาณกาย ที่ยังข้องและท่องเที่ยวระหกระเหินคลาคล่ำอยู่ในภพน้อยและภพใหญ่แห่งวังวนของสังสารวัฏนี้ ย่อมมีเรือนร่างรูปลักษณะแตกต่างกันด้วยอำนาจแรงแห่งผลวิบากกรรมได้ปรุงแต่ง รูปเรือนร่างของจิตติญญาณกายที่เป็นสัตว์นรกหมู่ใด หรือในแดนอบายภูมิใด ก็ย่อมมีรูปร่างลักษณะพรรณสัณฐานน่าเกลียด น่าขยะแขยง น่าสะพึงกลัว น่าสลดสังเวชในลักษณาการอันวิกลวิกาลต่าง ๆ กัน ตามลำดับแห่งการข่มบีบคั้นทรมาน ฯลฯ

ณ บัดนี้ การกล่าวถึงนรกอบายภูมิขอพักไว้ที่ แม้แต่บนพื้นพิภพอันเป็นผืนแผ่นดินที่ฝองสัตว์มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ได้อาศัยมีชีวิตประกอบกิจการต่าง ๆ อยู่นี้ มิเฉพาะจะเป็นภพเป็นภูมิเป็นแดนเกิดแดนอาศัยของสัตว์มนุษย์โดยเฉพาะเท่านั้นก็หาไม่ แต่ยังเป็นภพแดนเกิด เป็นภูมิแดนอาศัยของเหล่าสรรพสัตว์ **จตุบาท ทวิบาท พหุบาท** คือสัตว์สี่เท้าสองเท้าและมากเท้า ดังเช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หมู สุนัข เป็ด ไก่ วิหคนกทั้งหลาย ตะขาบ แมลงมุม ตลอดจนถึงสรรพสัตว์ที่ไม่มีเท้าใช้อกเสือกคลานไปบนแผ่นดิน ดังเช่น นาค งู ไส้เดือน และหนอนเป็นต้น ดังนั้น จึงเรียกได้ว่าบนแผ่นพื้นพิภพนี้ ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งภพและภูมิของสรรพสัตว์ต่างๆ เท่าที่วิบากแห่งกรรมทั้งหลายจะแสดงให้เห็นได้ฯ ด้วยเหตุนี้ปวงสาธุชนพุทธบริษัทผู้ธรรมโภคีทั้งหลาย จะเห็นได้แจ่มชัดว่าแม้แต่บนผืนพื้นแผ่นดินโลกนี้เอง ก็ได้จัดสรรแบ่งปันออกให้เห็นถึงผลและทางทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล บุญและบาป อันเป็นกรรมดำและกรรมขาวไว้ให้เห็นอย่างชัดเจน คือ ฝ่ายดี และฝ่ายสูง ก็จัด

สรรเป็นภพและภูมิแห่งมนุษย์ แต่ละชาติ ชั้น วรรณะ และฐานะตามลำดับ ฝ่ายเลวฝ่ายต่ำ ก็เป็นภพและภูมิแห่งสรรพสัตว์เดรัจฉาน ตลอดจนสัตว์เสือกคลานทั้งหลาย ดังนี้ฯ

ส่วนรูปเรือนร่างของจิตติญญาณกายที่ถือกำเนิด คือจุติขึ้นสู่เทวโลกอันเป็นสุคติสถาน เป็นเทวนิกายซึ่งเรียกว่าเทพดา เป็นผู้มีกายทิพ วรรณทิพ สมบัติทิพ สุขทิพ อายุทิพ และยศอันเป็นทิพ แต่ละชั้นก็รุ่งเรืองไพโรจน์ประณีตละเอียดอ่อนงดงามยิ่งขึ้น แตกต่างตามลำดับแห่งภพและภูมิที่สถิตอยู่ ด้วยอำนาจกุศลกรรม และบุญราศีที่ได้ประกอบกระทำไว้ในชาติมนุษย์ นับแต่ชั้นภูมิพื้นของเทพนิกายที่สำคัญแผ่นดินว่าเป็นแผ่นดิน คือ เหล่าภุมมเทพทั้งหมด อันมีรุกขเทพ สิงขรเทพ ฯลฯ ตลอดนับเนื่องถึงเทพนิกายที่สำคัญอากาศว่าแผ่นดิน คือ เหล่าเทพนับแต่ชั้นจาตุ-มหาราชิกา ดาวดึงษา ยามา ดุสิตา นิมมานรตี และปรนิมมิตวสวดี ซึ่งบรรดาเทพนิกายของเทวภูมิแต่ละชั้นก็ยังมีเรือนร่าง ลักษณะ วรรณะ เครื่องประดับ อาหาร สถานที่อยู่ ตลอดจนรัศมีที่ออกจากกายก็ผิดแผกกัน

บางพวกบางหมู่เพียบพร้อมไปด้วยสมบัติทิพ และทิพอำนาจรุ่งเรืองทุกประการ รัศมีที่ออกจากกายก็ไพโรจน์ตระการกระจ่างงามหาประมาณมิได้ ทั้งกำลังแห่งการเคลื่อนไหวก็ฉับพลันรวดเร็วยิ่งนัก บางพวกบางหมู่ เพียบพร้อมด้วยสมบัติทิพและทิพอำนาจ และรัศมีที่ออกจากกายก็ไพโรจน์ตระการกระจ่างงามหาประมาณไม่ได้ แต่ทว่ากำลังแห่งการเคลื่อนไหวค่อนข้างเชื่องช้าไม่รวดเร็ว บางพวกบางหมู่เพียบพร้อมไปด้วยทิพสมบัติและทิพอำนาจ แต่รัศมีที่ออกจากกายไม่ไพโรจน์กระจ่างงาม ทั้งกำลังการเคลื่อนไหวค่อนข้างช้าไม่รวดเร็ว บางพวกบางหมู่เพียบพร้อมไปด้วยทิพสมบัติ แต่มีทิพอำนาจน้อย รัศมีที่ออกจากกายก็น้อย และกำลังแห่งการเคลื่อนไหวก็น้อยไม่รวดเร็ว บางพวกบางหมู่ก็ด้อยน้อยไปทั้ง ๔ ประการ

บางพวกบางหมู่มีสถานที่สถิตอยู่มหิมามโหฬารสง่างามรุ่งเรืองยิ่ง สะพรั่งพร้อมไปด้วยบริษัทบริวารทั้งหญิงชายแวดล้อม คอยรับใช้ คอยบำเรอ คอยสนองตามแต่จะบัญชาสั่ง ศัพท์สำเนียงประโคมขับกล่อมด้วยสรรพดุริยางค์ บำเรอสุขตลอดกาลเวลา ทั้งรัศมีที่สาดกระจายออกจากสถานที่สถิตก็กระจ่างโชติช่วงสุดที่จะประมาณ บางพวกบางหมู่มีสถานที่สถิตอยู่มหิมามโหฬารสง่างาม สพรั่งพร้อมด้วยบริษัทบริวารทั้งหญิงชายแวดล้อม คอยรับใช้ คอยบำเรอ คอยสนองตามแต่

จะบัญชาสั่ง แต่ศัพท์สำเนียงขับประโคมด้วยสรรพดุริยางค์ด้อยน้อยเสียง มิครึกครื้นชื่นชมเท่าเทียมกับพวกข้างต้น และรัศมีที่สาดกระจายออกจากสถานที่สถิตก็หย่อนแสงมิไพโรจน์รุ่งเรืองนัก บางพวกบางหมู่มีสถานสถิตอยู่มิใหญ่มโหฬาร ความรุ่งเรืองความงดงามก็น้อย บริษัทบริวารก็น้อยบางตานับจำนวนได้ รัศมีที่สาดกระจายออกจากสถานสถิตก็น้อย เสียงขับประโคมด้วยสรรพดุริยางค์ก็น้อยเบาบาง บางพวกบางหมู่มีสถานที่สถิตไม่ใหญ่โตกว้างขวาง ความรุ่งเรืองงดงามก็น้อย รัศมีที่สาดกระจายออกจากสถานที่สถิตก็น้อย ทั้งปราศจากบริษัทบริวาร อยู่แต่โดดเดี่ยวลำพังฝูงทวยเทพด้วยกันก็ละเลยเมินเฉยมินำพาร่วมสมาคม อยู่อย่างเปล่าเปลี่ยวหงอยเหงาเช่นนั้นตลอดกาลแห่งอายุ ฯ

ก็แลประการหนึ่ง การนับกาลเวลาอันเป็นไปในแดนแห่งเทพสถานเหล่านั้น ก็เป็นการกำหนดนับด้วยกำลังแห่งบุญราศีของบรรดาทวยเทพอันประจำอยู่แต่ละภูมินั้น ๆ เนื่องจากเพราะมีแต่ความสว่างรุ่งเรืองสถานเดียวปราศจากกาลแห่งราตรี ฉะนั้น การนับกำหนดกาลเวลาแห่งอายุจึงพอกำหนดนับได้โดยเทียบเคียงกับกำหนดการนับวันเวลาของมนุษย์โลก ดังนี้ คือ :–
๑ วัน คือ ๒๔ ชั่วโมงของเทวพิภพ (ที่ว่า ๒๔ ชั่วโมงนี้เพียงแต่เทียบเคียงเพื่อให้เข้าใจเท่านั้น ฯ) เท่ากับ ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี ๒๐๐ ปี ๔๐๐ ปี ๘๐๐ ปี ๑,๐๐๐ ปี ถึง ๑๐,๐๐๐ ปี ของปีในมนุษย์โลกก็มี

นี่คือเป็นสภาพสภาวะอันเป็นไปต่าง ๆ ของสภาวะสังขารธรรม อันพัวพันมีอยู่ในอัตภาพของสรรพสัตว์อันท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่แห่งสังสารวัฏวังวน อันปราศจากเงื่อนต้นและเบื้องปลายนี้ ฉะนั้น ขอให้พึงเข้าใจว่าการเสวยสุขและเสวยทุกข์ของปวงสัตว์มนุษย์ในโลกนี้ย่อมเสวยสุขและเสวยทุกข์ทั้งเรือนร่างกายเนื้อและจิตตัญญาณกายพร้อมกันไปมิแยกจากกัน แต่ถ้าละจากโลกมนุษย์นี้ไป เรือนร่างแห่งจิตตัญญาณกายเท่านั้นที่จะเสวยสุขหรือเสวยทุกข์ในสัมปรายภพนั้น ดังจะเห็นแล้วในภาพที่ ๒ (ก) และ (ข) ฉะนั้น เพื่อที่จะให้สาธุชนพุทธบริษัทได้แจ่มแจ้งต่อสภาวะสังขารธรรมในส่วนจิตตัญญาณกายยิ่งขึ้นตามลำดับ ขอปวงท่านทั้งหลายจงได้พิจารณาติดตามพิเคราะห์ให้ละเอียดถี่ถ้วนสืบไป

ตติยกถา

ความเป็นต่างของจิตและวิญญาณ

ดังที่ได้แสดงมาใน ๒ กถาเบื้องต้น ปวงท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายคงจะเห็นประจักษ์ว่า **จิต** และ **วิญญาณ** นั้น มิใช่อย่างเดียวกันหรือเหมือนกัน ดังที่ได้มีผู้เข้าใจตาม ๆ กันมา คืออย่างไรจึงเป็นเช่นนั้น ขอจงมาพิจารณาทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งกันต่อไป **จิตมีธรรมชาติ** และ**ลักษณะ** และ**อาการ** นั้นอย่างหนึ่ง **วิญญาณมีธรรมชาติ** และ**ลักษณะ** และ**อาการ** นั้นอีกอย่างหนึ่ง แต่เหตุที่บุคคลทั้งหลายทั้งที่ศึกษาและมิใช่ศึกษา พากันเข้าใจอย่างมั่นคงว่า **จิต**และ**วิญญาณ** นี้เหมือนกันอย่างเดียวกัน ทั้งนี้ ก็เพราะว่าวิญญาณนั้นได้เข้าเป็นใหญ่ห้อมล้อมห่อหุ้มควบคุมบงการจิต อย่างแนบแน่นสนิทมาดุจเนื้อเดียวกัน สุดที่จะนับจะประมาณเวลาการวนเวียนในวังวนแห่งสังสารวัฏ แล้วบุคคลผู้เป็นสามัญมนุษย์ปุถุชนเช่นนั้น จึงไม่อาจสามารถที่จะเข้าใจเป็นอย่างอื่นได้ เพราะเขาเองเหล่านั้นก็ได้ตกเป็นทาสอันไม่มีทางรอดของวิญญาณเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ ก็เพราะว่า**ก็ทาสผู้ใดเล่า ที่จะบังอาจรู้ดีสอดลอดไปถึงชาติกำเนิดเดิมของนายตน** ฉะนั้น คำพูดหรือวาทะที่หลงเรียกว่า **"ตัวเรา" "ของเรา" "เป็นของเรา"** จึงได้มีขึ้นและเป็นไปด้วยประการฉะนี้

จิตนั้น โดยธรรมชาติเนื้อแท้ของตนเอง ย่อมสะอาดบริสุทธิ์หมดจดรุ่งเรืองผ่องใสยิ่งทั้งแน่นอนหนักแน่นไม่โลเล เป็นธรรมชาติอันทรงพลังเดชอำนาจ ตรง เป็นปึกแผ่นตั้งมั่นยิ่งนักและมีลักษณะ คือ อาณาเขตปกแผ่ไปเป็นอนันตเขตปราศจากติดขัด เป็นเอกภาพ อาการแห่งจิตนั้นคมกล้าสุดที่จะหาสิ่งใดที่คมมาเทียบเทียมได้ และทั้งมีความฉับพลันสุดที่จะคาดคะเนได้เช่นเดียวกัน

ส่วน **วิญญาณ** นั้นเล่า โดยธรรมชาติแปรปรวนหวั่นไหวล่อกแล่กไหลคล้อยไปไม่ว่าสิ่งใด ๆ เข้าผสมร่วมทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี มีลักษณะดุจไม้เลื้อยคลอนแคลนยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลง

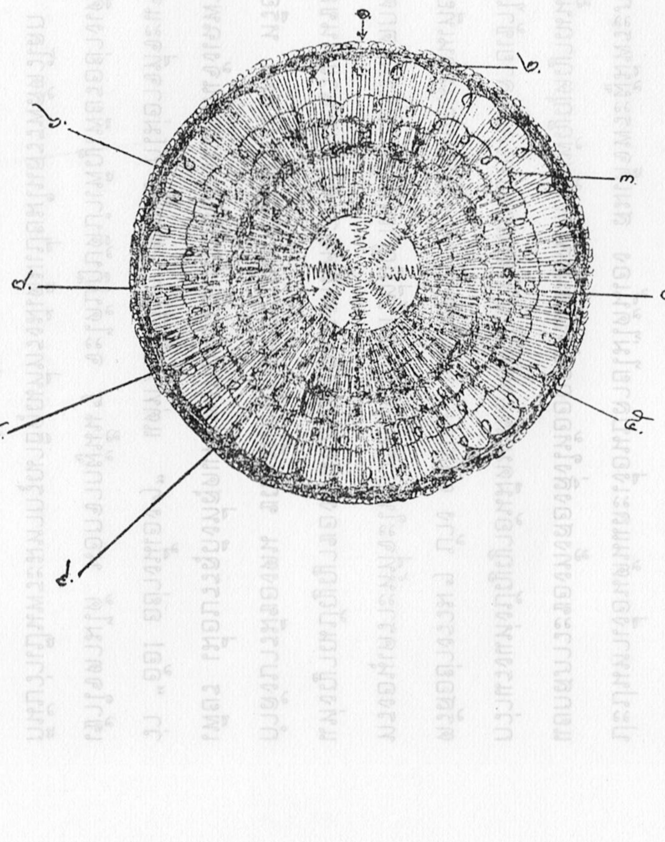
ไปได้ง่ายและรวดเร็วตามสถานการณ์ที่กระทบ มีอาการชอบหลอนตัวเองทั้งภายในและภายนอก ตลอดจนสภาวการณ์อื่นรอบด้าน

เหตุนั้น ตามที่พระบรมศาสดาตรัสเรียกว่า **มโนวิญญาณํ ๆ** หรือ **มโน ๆ** นั้น ก็คือ **จิตวิญญาณ** ตัวนี้ ตลอดจนตรัสเปรียบเทียบว่า จิตนี้ย่อมมีสภาพหลุกหลิกไม่คงที่แน่นอน **จิตวิญญาณ** คือ **มโน** ก็ทรงหมายถึงจิตวิญญาณตัวนี้เองเหมือนกัน แต่ในที่บางแห่งตรัสว่า **จิตนี้ธรรมชาติย่อมประภัสสร** หรือ **เมื่อจิตตั้งมั่นก็น้อมจิตไป** เพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ หรืออาสวักขยญาณ ฯลฯ นั้น ตรัสมุ่งหมายเฉพาะ **จิต** อันเป็นเอกภาพเป็นไปโดยธรรมชาติลำพังตนเองโดยเฉพาะ แต่เนื่องด้วยสภาวะสังขารธรรมอันเป็นไปในสังสารวัฏ ได้คลุกเคล้าปะปนหาเงื่อนต้นและเงื่อนปลายไม่ได้นี้เอง สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงทรงปริวิตกว่า การที่จะแยกสภาวะของทั้งสองสิ่งให้ออกอย่างแจ่มชัดโดยสัพพัญญุตญาณนั้น ทรงเห็นว่าเป็นการเหลือบ่ากว่าแรงแห่งปัญญาอันมืดมนของสัตว์โลกที่จะสอดแทงคลี่คลายเข้าไปโดยเร็วได้ จึงจำเป็นที่จะต้องตรัสอย่างรวม ๆ บ้าง ตรัสโดยจำแนกศัพท์บ้าง ตรัสโดยอนุมานเทียบเคียงบ้าง ฯลฯ ทั้งนี้ ก็เพื่อทรงอนุเคราะห์ที่จะให้บรรดาสรรพสัตว์ที่มีญาณปัญญาบารมีแตกต่างกัน ได้มีโอกาสใช้ความคมแห่งญาณปัญญาของตนค่อยสอดแทงคลี่คลายความหนาแน่นของวิญญาณแห่งอวิชชาไปตามกำลังบารมีของตน ขณะที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดง หรือขณะที่เข้าปฏิบัติศึกษาบำเพ็ญเพียร เมื่อบรรลุถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์แล้วก็ย่อมจะแจ่มแจ้งเฉพาะตน และถึงกับอุทานภายในว่า "อ้อ! อย่างนี้เอง ๆ" แต่ทว่าทั้งที่รู้ๆ เช่นนั้น ก็ไม่อาจที่จะแจกแจงให้บุคคลอื่นเห็นตามหรือเข้าใจตามได้ นอกจากผู้นั้น ๆ จะได้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอย่างเดียวกับที่ตนได้ปฏิบัติมา อันนี้ก็นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีเต็มเปี่ยมในสรรพสัตว์โลก จึงได้ทรงพระอุตสาหะทรมานพระกายดำรงพระชนม์ชีพ ชี้ทางสั่งสอนเวไนยสัตว์แล้ว ๆ เล่า ๆ อยู่ช้านานด้วยประการฉะนี้ฯ

เมื่อเราท่านทั้งหลายได้มาตระหนักถึงความต่างกันแห่งจิตและวิญญาณดังนี้แล้ว บัดนี้จงมาขอให้พิจารณาถึงความเป็นไปของจิต (คือเรา) อันเป็นธรรมชาติแท้นี้ โดยถือเอาการอุปมาในตัวบุคคลต่อไป ขอจงดูภาพจิตวิญญาณเปรียบเทียบ ภาพที่ ๓ จะเห็นว่า ภาพจิตวิญญาณภาพนี้ค่อยมีสภาพชัดเจนกระจ่างแจ่มแจ้งขึ้นกว่าภาพที่ ๑ ความเคลื่อนไหวของอาการแห่งความซ่านของ**วิสัตถิกา** ค่อยเห็นชัด เบาบางเป็นจังหวะ ภาพที่ ๓ นี้ เป็นภาพจิตวิญญาณของผู้ที่เริ่มตั้งมั่นเพื่อ

ภาพที่ ๓.

ภาพแสดงโครงสร้างจิตของสามัญบุคคล ดังเช่นภาพ ๑๑. แต่เป็นผู้ที่ได้เริ่มปฏิบัติพอสมควรบ้างแล้วตามระเบียบวิธีกสิณ, กระแสวิญญาณกำลังเคลื่อนที่สังขารตัวเอง พร้อมกันกับกระแสความคิดของจิตที่กำลังเคลื่อนไปเป็นชั้นๆ

๑. ตัวแหนหุ้มห่อพระเนตร ธาตุคุมปิดไว้

๒. ความโลภะตัณหาพอจะจับยังได้บ้าง

๓. ราคะที่ปกติอยู่ในระเบียบ ไม่สำส่อนโลกโยนิโส.

๔. แรงผลักดันหรือความอุดมคติเพราะความกลัวโกรธ พอจะจับยังบรรเทาลง

๕ อวิชชาซึ่งตัวโมหะอันจะเกิดที่ห่อหุ้มอยู่ภายในเริ่มจะรู้สึกตัว แต่ยังคงเป็นแผนแน่นอยู่เช่นเดิม ต่อเมื่อใด ทุกสิ่งทุกอย่างค่อยคลายตัว รู้สึกพร้อมแล้วจึงใช่เช่นเดิมเมื่อนั้น

๖. จิตใจทั้ง ๆ ยังคงทำหน้าที่อยู่เช่นเดิม แต่ค่อยเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น

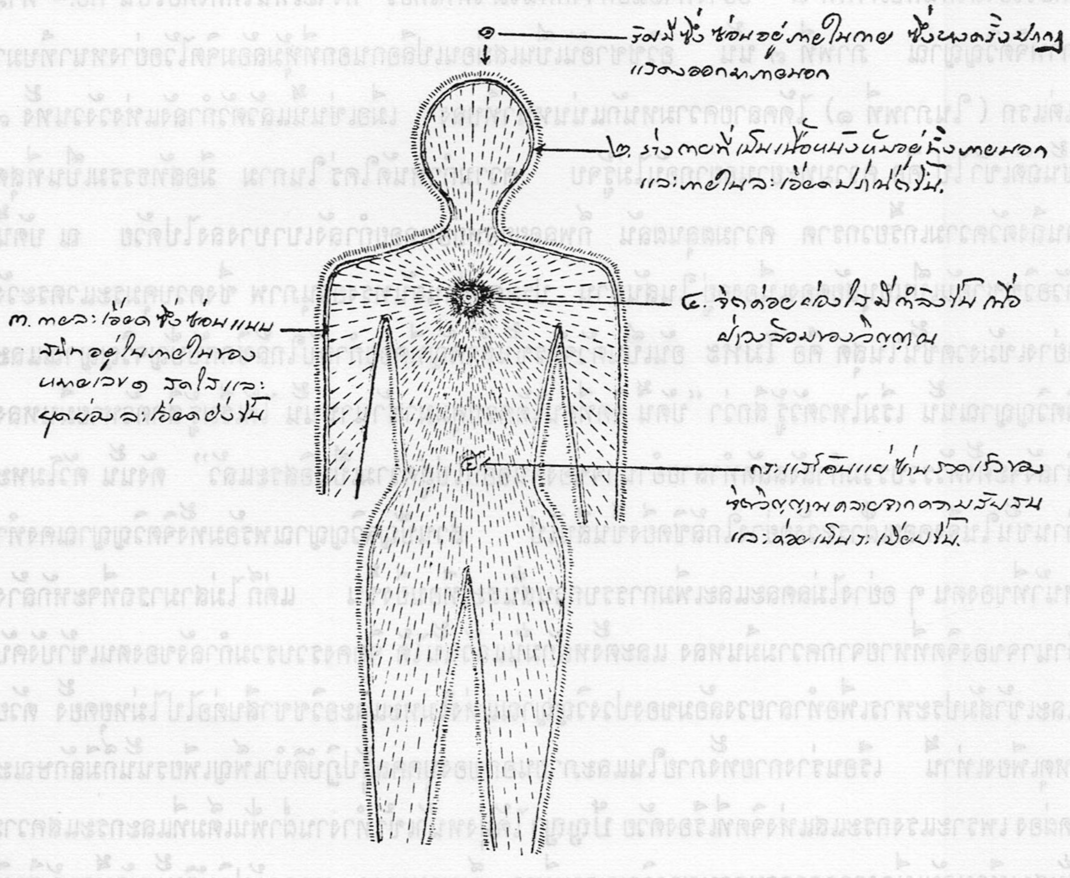
๗ กระแสความพอใจในวงนอกค่อยคลายความเหนียวแน่นและความเชื่อมั่นลงบ้าง ความเห็นผิดและผ่อนไปด้วย ขัดขืน

๘. แรงดึงดูดกลางจิตค่อยมีกำลังน้อยลงของโมหะ (เพราะอวิชชาและเชื้อต้นในออกมาได้บ้าง)

๙ ความรู้สึกเพลิดเพลินหลงใหลในวงจิตค่อยคลายลง และเป็นผลพระจิตเกษม

ภาพที่ ๓.(ก)

ภาพเปรียบเทียบสังเขปเป็นตัวตนของมนุษย์
ซึ่งเป็นสามัญกิเลสตนปุถุชน

ความบำเพ็ญเพียร และจิตกำลังเริ่มรวบรวมเรียกร้องสรรพกำลังของตนทั้งหมด ที่ซบซมไปเพราะอำนาจบีบคั้นแห่งวิญญาณเป็นเวลาอันช้านานแล้วนั้น เข้าต่อสู้กับวิญญาณที่ห้อมล้อม เปรียบประดุจพระมหาโพธิสัตว์ทรงต่อต้านพระยามารและเสนามารที่เข้ามาห้อมล้อมผจญอยู่รอบทิศ ก่อนจะทรงตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณฉะนั้น และเนื่องจากจิตเริ่มตั้งมั่นเข้าต่อต้านอำนาจของวิญญาณนี้ ทันใดนั้นกระแสของจิตวิญญาณ ซึ่งแต่เดิมแผ่ซ่านออกไปทั่วเรือนกายโดยปราศจากจังหวะและระเบียบนั้น ก็ค่อยบรรเทาคลายความสับสนยุ่งเหยิง ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่านับตั้งแต่บัดนี้ไป บุคคลผู้นั้นได้เปลี่ยนสภาพสภาวะจากเป็นผู้ฟุ้งซ่านหวั่นไหว มาเป็นผู้มีความสงบระงับเรียบร้อยขึ้น เมื่อภายในสงบระงับ วรรณะภายนอกก็ผ่องใสตามไปด้วย ดังภาพที่ ๓ (ก) อันเป็นการต่อเนื่องเกี่ยวโยงถึงกันกับภาพที่ ๓ อย่างที่จะแยกจากกันไม่ได้ทีเดียว ดังจะเห็นได้ดังต่อไปนี้ คือ:– ตามภาพจิตวิญญาณ ภาพที่ ๓ นั้น อวิชชาอันเป็นเสมือนเปลือกนอกที่หุ้มล้อมจิตไว้อย่างหนาทึบมาแต่แรก (ในภาพที่ ๑) ได้คลายความหนักแน่นหนาทึบลง เมื่อเช่นนี้แล้วตัวกำลังแห่งวังวนทั้ง ๓ ชั้นถัดเข้าไป คือ ความทะยานอยากอันไม่รู้จบ ความกำหนัดใคร่ในกาม มีอสัทธรรมเป็นที่สุดจนถึงตัวความเกรี้ยวกราด ความผลุนผลัน ก็พลอยย่อหย่อนถอยกำลังเบาบางลงไปด้วย ณ บัดนี้ ตัวอวิชชาอันเป็นอนุสัยดองเนื่องอยู่ในสันดาน ประดุจด่านอันทรงอานุภาพ ซึ่งควบคุมระแวดระวังอย่างเข้มงวดชั้นในสุด คือ **โมหะ** อันเป็นตัวจักรชั้นสำคัญที่คอยกำกับใกล้ชิดกับปัญจวิญญาณและจิตวิญญาณนั้น เริ่มไหวตัวรู้สึกว่า "บัดนี้ จิตที่ตนได้ควบคุมมาช้านานนั้น ได้เริ่มรู้สึกตัวหายมืนหลงกำลังจะตั้งตัวรวบรวมกำลังสลัดทำลายอำนาจของตนออกไปสู่ความเป็นอิสระแล้ว" ดังนั้น ตัวโมหะด่านชั้นในจึงคอยเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นสืบไป ส่วนปัญจวิญญาณพร้อมทั้งจิตวิญญาณคงทำหน้าที่ของตน ๆ อย่างไม่ลดละและเพิ่มการรบกวนสั่นสะเทือนยิ่งขึ้น แต่ก็ไม่สามารถที่จะหักล้างอำนาจของจิตที่หายจากความมืนหลง และตั้งหลักมั่นแล้วนั้นได้ จิตคงรวบรวมกำลังของตนเข้าบังคับและเข้าสัมประหารเพื่อทำลายวงล้อมของปวงวิญญาณแห่งโมหะและอวิชชาสืบต่อไปไม่หยุดยั้ง ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เรือนร่างกายทั้งภายในและภายนอกของบุคคลผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรนั้นก็มีลักษณะผุดผ่อง เพราะแรงกระแสแห่งจิตที่เรืองด้วย **ปัญญา** ได้มุ่งหน้าเข้าทำงานฝ่าฟันเต็มที่และกระแสความสั่นสะเทือนอันเนื่องจากการรบกวนของวิญญาณที่หก ก็เบาบางลง บุคคลผู้ปฏิบัตินั้นบัดนี้จะรู้สึกมีความสุขสงบภายในยิ่งนัก นี่คือกำลังอานุภาพของจิตแต่เพียงอยู่ในระยะรู้สึกตน ก็ยังเป็นผลพิเศษ

ถึงเพียงนี้ แต่ถึงอย่างไรก็จะไว้ใจและประมาทไม่ได้เป็นอันขาด เพราะถ้าจิตไปหลงประมาทแล้วก็จะเป็นจุดอ่อนเปิดช่องให้กำลังทั้งหลายของอวิชชาที่ระย่อถอยร่นไปนั้น กลับมีกำลังอำนาจเข้าครอบงำกดบังคับให้เข้าสู่สภาพอันเลวร้ายเช่นเดิมอีก ดังที่พระบรมศาสดาได้ทรงตรัสเตือนพุทธสาวกผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรอยู่เสมอว่า "ตราบใดที่ยังเป็นผู้ฝึกอยู่ ยังเป็นเสขบุคคลอยู่ ตราบนั้นจงอย่าเป็นผู้ที่ตกอยู่ในความประมาท จงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท" เพราะถ้าประมาทพลาดพลั้งลงไปแล้ว ยากนักที่จะพลิกฟื้นกลับคืนมาดังเดิมได้ ดังที่ได้มีตัวอย่างมาแล้วเป็นอันมาก ทั้งนี้ เพราะอะไร ? ก็เพราะพระองค์ทรงตระหนักชัดเป็นอย่างดียิ่งว่า จิตยังไม่ถึงพร้อมด้วยกำลังอำนาจพอที่จะข่มประหารให้วิญญาณแห่งอวิชชาถึงแก่ความพินาศย่อยยับได้

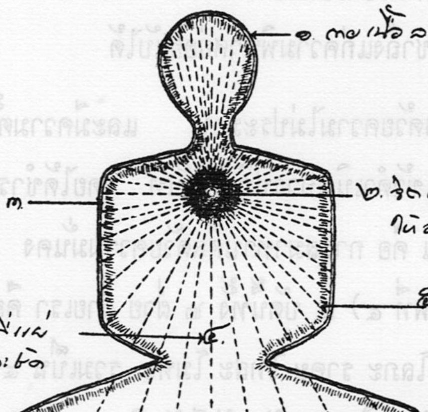
เมื่อบุคคลนั้นถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท และมีความตั้งใจมั่นต่อการที่จะปฏิบัติแล้ว ก็มิควรรอให้เนิ่นช้ารีบลงมือเข้าดำเนินการปฏิบัติทันที โดยได้ชำระความขัดข้องภายในให้หมดจดสะอาดตามกำลังเป็นเบื้องต้น คือ การสมาทานศีลด้วยความมั่นคง ต่อแต่นั้นก็เริ่มเข้าปฏิบัติพระสมาธิเจริญภาวนาต่อไป (ดูภาพที่ ๔) ณ บัดนั้นทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายเรา คือ จิต และ ฝ่ายอวิชชาทั้งมวลซึ่งรวมเป็นกำลัง ๑๐ คือ:– โลภะ ราคะ โทสะ โมหะ รวมเป็น ๔ อันเป็นกำลังล้อมอันเข้ม-แข็งชั้นนอก และวิญญาณอีก ๖ (**ฉหวิญญาณํ**) อันมีจักขุวิญญาณ ฯลฯ จิตวิญญาณ ได้กระทำการสัมประยุทธ สัมประหารกันอย่างรุนแรง อย่างถึงขนาดมิละลดกันแม้แต่ขณะจิตหนึ่ง ถ้าแม้ฝ่ายจิตที่สำนึกตนเข้าสู่ทางบำเพ็ญเพียรปฏิบัตินั้น ขาดความเข้มแข็งอดทนและอดกลั้นอย่างเด็ด-เดี่ยวแล้ว ก็จะพลาดพ่ายแพ้ได้ง่ายทีเดียว แต่สำหรับใน ภาพที่ ๔ นี้ เป็นภาพเปรียบเทียบของโยคาวจรผู้ที่ได้เข้าสู่พระสมาธิอันตั้งมั่นแล้ว และแสงอันคมกล้าแห่งปัญญากำลังมีกำลังแทงผ่ามวลอวิชชาอย่างไม่ละลด ฉะนั้น ความรุ่งเรืองทั้งภายนอกและภายในจึงปรากฏแจ่มชัด คือ ผิวมังสะกายภายนอกละเอียดสะอาดผ่องใส ลมอัสสาสะและปัสสาสะ (คือลมหายใจเข้าและหายใจออก) ซึ่งแต่เดิมเคยปรากฏเสียงดังคล้ายเป่าที่เขาสูบไฟ แต่บัดนี้ เป็นลมหายใจที่ละเอียดปราศจากเสียงอาการเคลื่อนไหวของเรือนร่างกายเป็นอย่างเรียบร้อยมีสติมีจังหวะรอบคอบ เป็นที่สะดุดตาเป็นที่ยินดีแก่ผู้ที่ได้เข้าใกล้และพบเห็น ส่วนจิตก็ตั้งมั่นอิ่มเอมมีกำลังปะทะวิญญาณอย่างไม่พรั่นพรึงและไม่เพลี่ยงพล้ำ กระแสจิตวิญญาณแผ่ซ่านอย่างเป็นระเบียบและจังหวะงดงาม กายละเอียดภายใน

ภาพที่ ๕

ภาพกายของสามัญมนุษย์ผู้เริ่มปฏิบัติ
ทำเจริญสมาธิ

〰〰〰〰〰〰〰〰〰→ = เส้นกระแสจิต.

ขณะนี้กระแสจิตอยู่ในการกระเพื่อม และพุ่ง
เป็นเส้นตรงไปข้างหน้า ไม่ซัดส่าย รอบ

๑.

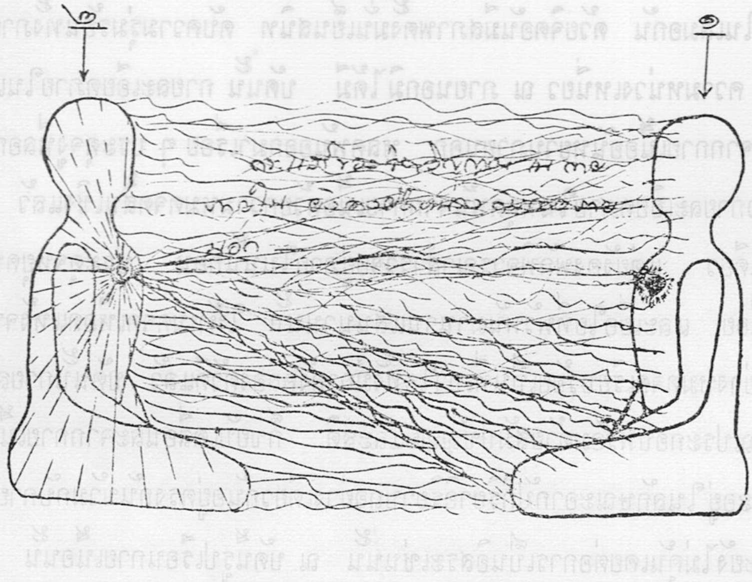
กระแสจิตของผู้เริ่มปฏิบัติทำเจริญสมาธิ เปรียบ
น้ำในแม่น้ำลำคลองที่ไหลหลากขุ่นเป็นตมเต็ม
ไปด้วยสิ่งโสโครกมองไม่เห็นเงา แล้วถูกตักใส่
ลงในอ่างแก้ว น้ำนิ่งสนิทนิ่งสงบไม่ไหวหวาดล
เพ่งแต่ตะกอน แต่ก็ยังคงขุ่นเป็นตมยังมอง
ไม่เห็นเงา. จิตของผู้เริ่มฝึกปฏิบัติในพระสมาธิ
ก็มีลักษณะทำนองเดียวกัน คือ สกัดระงับให้สงบแน่วนิ่งอยู่ใน
ระเบียบไม่ฟุ้งซ่าน ซัดส่ายลงแต่ตะกอน เพียงแต่สงบแน่วนิ่ง
เท่านั้น ยังไม่ปรากฏความแจ่มใสอย่างใด การเริ่มฝึกปฏิบัติ
ในพระสมาธิจิตขั้นต้นนี้ กระแสจิตเพียงแต่เดียวกันหมดซึ่งเป็นเพียง
โอฬาระ และโอฬาริกกุศละ.

สะอาดผ่องแผ้ว ทำให้บังเกิดรัศมีภายในปรากฏ สมาธิขั้นรวมกำลังต่อต้านวิญญาณแห่งอวิชชาทั้งมวลนี้เรียกว่า **สมาธิจิต** (หรือ **เจโตสมาธิ**) สมาธินี้เป็นพื้นรากฐานความตั้งมั่นของ**ปฐมฌาน** เพียงสมาธิประเภทนี้ เมื่อตั้งมั่นหนักแน่นถึงพร้อมด้วยความรู้สึกตัวอยู่ภายในเป็นอันดีแล้ว ก็มีอำนาจซึ่งยากที่จะยกข้อเปรียบอย่างใดมาเปรียบได้ อาศัยมูลฐานอย่างใดอาตมาภาพจึงกล่าวอย่างนั้น ขอท่านทั้งหลายจงพิจารณาภาพที่ ๕ ต่อไป อันสภาวะสังขารธรรมของมนุษย์นั้น ถ้าหากมนุษย์เป็นผู้ไม่ตกอยู่ในความหลงดังที่ได้แสดงมาแต่ต้น และมนุษย์เป็นผู้ที่มีความรู้จักตนเองได้แจ่มชัดดี โดยมิต้องไปเที่ยวมองหรืองมหาภายนอกห่างตนออกไปแล้ว มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์พิเศษยิ่งกว่านี้ คือ ดังในภาพที่ ๕ นี้ เป็นภาพของผู้ที่ได้บำเพ็ญเพียรเข้าถึงสมาธิจิตขั้นเยี่ยม มีสัมปชัญญะทั้งภายนอกและภายในเสมอกัน ด้วยจิตอันมีสภาพตั้งมั่นเย็นสนิท ดับความรุ่มร้อนทั้งภายนอกและภายในได้หมดสิ้น ความหน่วงเหนี่ยว ณ ภายนอกมิได้มี บัดนั้น กายละเอียดภายในเริ่มไหวตัวคลายความแนบสนิทจากกายเนื้ออันหยาบภายนอก หลุดพ้นออกมาเรื่อย ๆ ประดุจงูที่ลอกคราบเก่าภายนอกฉะนั้น เมื่อกายละเอียดภายในหลุดพ้นจากกายเนื้อด้วยความหมดจดสิ้นเชิงแล้ว ก็ยังมิใช่ด่วนละห่างออกมาทีเดียว แต่ยังคงพักพิจารณาสำรวจอยู่ภายในนั้นก่อน ประดุจหยุดพักเพื่อให้คลายความเหน็ดเหนื่อย และเยื่อใยที่พัวพันมานานแสนนานนั้น ให้หมดจดเหือดแห้งจนเป็นปกติเสียก่อน เมื่อทุกอย่างหมดจดเรียบร้อยเป็นที่เบาใจทั้งมีกำลังคล่องตัวดีแล้ว บัดนั้นกายละเอียดอันควบคุมด้วยจิตวิญญาณประกอบพร้อมด้วยสัมปชัญญะและสติ ก็ขยับเคลื่อนละจากกายเนื้อออกมาสู่อากาศภายนอก และอยู่ในลักษณะอากัปกิริยาอิริยาบถอย่างเดียวกันอยู่ตรงกันข้ามกับกายเนื้อยังไม่ไปอื่น ทั้งนี้ เพราะยังไม่คุ้นเคยต่อการเป็นอิสระเช่นนั้น ณ บัดนี้รูปเรือนกายเนื้อนั้น ได้กลายสภาพเป็นร่างหุ่นที่ปราศจากจิตวิญญาณไปแล้ว คงนั่งหลับตามีลมหายใจเข้าออกเพียงแผ่วเบาบาง เพราะหัวใจยังทำการสูบฉีดโลหิตอยู่เป็นปกติ

นี่เป็นเบื้องต้นสามัญของสภาวะสังขารธรรมหนึ่ง ได้ละออกจากสภาวะสังขารธรรมหนึ่ง แต่เดิมสภาวะสังขารธรรมนั้นรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวในที่เดียว มีจิตวิญญาณารมณ์ดุจเป็นของสภาวะสังขารธรรมหนึ่งเดียวเท่านั้น แต่มาบัดนี้ เมื่อสภาวะสังขารธรรมหนึ่งได้แยกตัวออกจากสภาวะสังขารธรรมที่เคยอาศัยอยู่ในก่อน จิตและวิญญาณารมณ์ทั้งมวลก็ได้แยกติดตามออกมากับสภาวะสังขารธรรมที่ได้แยกออกมานั้นด้วย สภาวะสังขารธรรมที่เคยอาศัยอยู่ในก่อนได้กลาย

ภาพที่ ๕

ภาพจิตวิญญาณตายได้ออกมาพ้นร่างกาย
ดูกายเนื้อทางนอก (เห็นรูปอุ้มไม่ได้สวย
จิตจับเอ่อม)

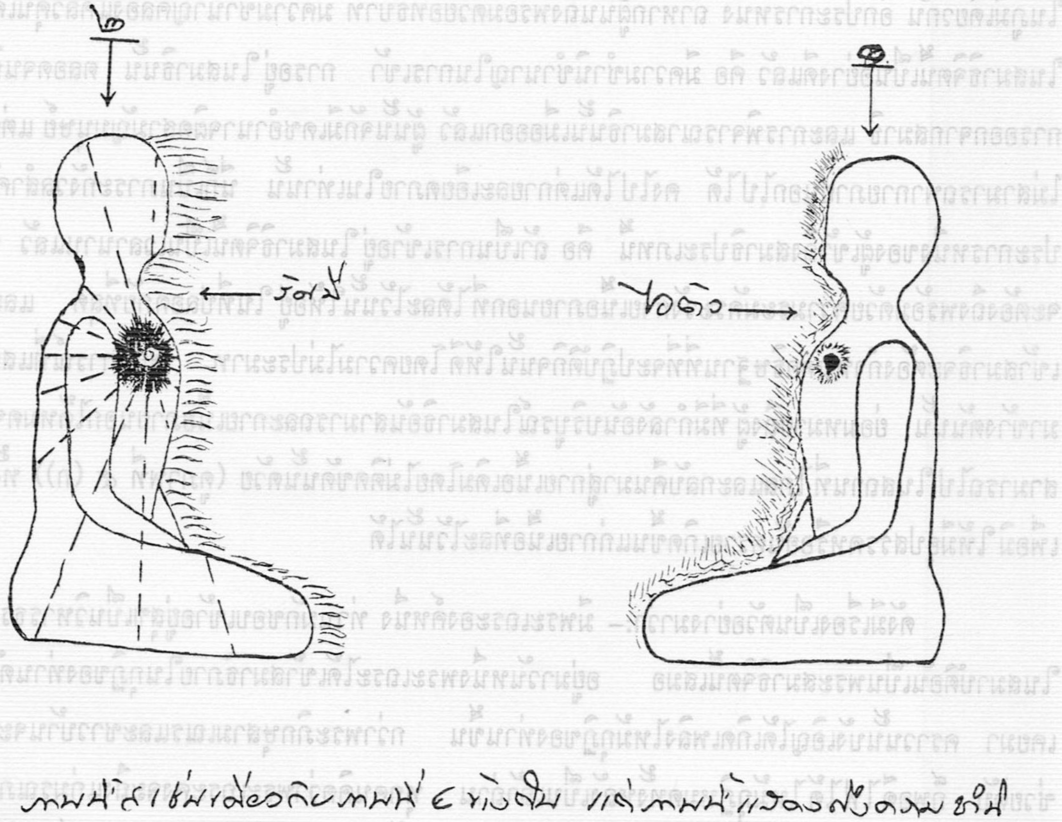

๑. มังษะกาย (กายทางนอก) ที่เห็นเหมือนตัวในอีโตนอกตัวสยาง เห็นเพียงรูปร่าง
อพต์ หัวใจยังคงรูปนิ่งไว้ที่ต่ออยู่ ลมหายใจยังคงเต้นเหมือนปกติ แต่ความ
รู้สึกทางในหมดไป เพราะกายทิพย์และจิตวิญญาณได้แยกออกไปแล้ว

๒ จิตวิญญาณกาย (กายทิพย์) หรือกายละเอียด (ไม่ใช่กายสัมผัสที่เข้าใจกัน)
ซึ่งได้แยก~~จาก~~จากกายเนื้อทางนอก ออกมาพ้นอยู่ตรงข้ามที่ตรงหน้ากายเนื้อ
กายละเอียดนี้ไม่มีหัวใจรูปหนี่ลไลก์ คงมีแต่จิตวิญญาณสติตามครอบครอง
อยู่ออกมาเท่านั้น ต่อมาจะแสดงไปหรือจะหมุนหมอง ก็สุดแต่ให้จิตวิญญาณจะ
ได้ประกอบแต่งไว้ แต่ทางที่เป็นของผู้อยู่ในสังขารนี้ จะพ้นทางที่ต้องตาม
ของไว้

<u>ภาพที่ ๕(ก)</u>

ภาพจิตวิญญาณกายได้ออกมาหลังที่ศีรษะ
ดูกายเนื้อกายหยาบ (เมื่อหลับอยู่ที่ได้สมาธิ
จิตชื่นเต็ม และ มีความชำนาญคล่องแคล่ว)

ภาพที่สามเหมือนกับภาพที่ ๕ ข้างต้น แต่ภาพนี้แสดงถึงความชำนาญ ชำนาญคล่องแคล่วในการอยู่ในสมาธิ สามารถ ติดกระแสรัศมีที่ร่างหน่วง ลับกายเมื่อได้เสร็จ และสามารถเข้าและออก ระหว่างกายละเอียด และกายเนื้อได้อย่างอิ่มเอิบรวดเร็ว รัศมีทองรอบกำลังกล้าขึ้น.

สภาพเป็นเพียงแต่รูปเรือนกาย ที่คงตั้งอยู่ได้ด้วย**ปัญจธาตุ** คือ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อาโปธาตุ และอากาศธาตุ ยังคงทรงอยู่เท่านั้น และพร้อมที่จะรับการกลับคืนมาแห่งสภาวะสังขาร-ธรรมที่ได้แยกออกไปนั้น เพื่อจักได้เคลื่อนไหวกระดิกกระเดี้ยได้อีกต่อไป

สภาพธรรมดังแสดงมา ถ้าหากผู้นั้นถึงกาลแห่งอายุไม่กลับคืนเข้าสู่เรือนกายเนื้อนี้อีก ซึ่งเรียกอย่างสามัญชนว่า **ตาย** จิตติญญาณกายของผู้นั้น ย่อมเข้าสู่แดนทิพยภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งใน **ฉกามาพจรภูมิ** คือ เทวโลก ๖ ชั้น ที่เพียบพร้อมด้วยกามสุขชั้นใดชั้นหนึ่ง สุดแต่ว่ากำลังอานิสงส์แห่งสมาธินั้นจะละเอียดประณีตสุขุมมากน้อยเพียงใด แต่ว่าสัตว์ผู้เข้าถึงสมาธิประเภทนี้ ย่อมไม่จุติอุบัติในจาตุมหาราชิกภูมิต่ำลงไป และรัศมีที่ซ่านออกจากกายก็ไพโรจน์กว่าผู้อื่นอันอยู่ในภูมิเดียวกัน อีกประการหนึ่ง ถ้าหากผู้นั้นถึงพร้อมด้วยอิทธิบาท มีความชำนาญคล่องแคล่วคุ้นเคยในสมาธิจิตนี้เป็นอย่างดีแล้ว คือ มีความชำนิชำนาญในการเข้า การอยู่ในสมาธินั้น ตลอดจนถึงการออกจากสมาธิ และการพิจารณาสมาธินั้นเมื่อออกแล้ว ผู้นั้นจักมีเดชอำนาจผิดสามัญมนุษย์ แต่ยังไม่สามารถพากายภายนอกไปได้ คงไปได้แต่กายละเอียดภายในเท่านั้น นี่ก็เป็นภาระกังวลสำคัญประการหนึ่งของผู้เข้าถึงสมาธิประเภทนี้ คือ ถ้าเป็นการเข้าอยู่ในสมาธิจิตนี้เป็นเวลานานแล้ว จำจะต้องถึงพร้อมด้วยความระมัดระวังกายเนื้อภายนอกที่ได้ละไว้นั้นให้อยู่ในที่ปลอดภัยที่สุด และผู้เข้าสมาธิจะต้องกำหนดอธิษฐานที่จะปฏิบัติกิจนั้นให้ดีโดยความไม่ประมาท พฤติการณ์ที่แสดงมาข้างต้นนั้น ย่อมหมายถึงผู้ที่มีกำลังอันบริบูรณ์ในสมาธิอันสามารถละกายเนื้อภายนอกได้หมดจด สามารถไปในสถานที่ไกลและกลับคืนมาสู่กายเนื้อเดิมโดยไม่ติดขัดนั้นด้วย (ดูภาพที่ ๕ (ก)) ทั้งนี้เพื่อมิให้มีอุปสรรคหรืออันตรายเกิดขึ้นแก่กายเนื้อที่ละไว้นั้นได้

ดังมีเรื่องเป็นตัวอย่างมาว่า:– มีพระเถระองค์หนึ่ง ท่านมักชอบเข้าอยู่สุขเป็นวิหารธรรมในสมาบัติอันเป็นพระสมาธิจิตนี้เสมอ อยู่มาวันหนึ่งพระเถระได้เข้าสมาธิภายในกุฏิของท่านดังที่เคยมา คราวนั้นบังเอิญได้เกิดเพลิงไหม้กุฏิของท่านขึ้น กว่าพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านจะมาช่วยดับ ก็พอดีไฟได้ไหม้กุฏิหมดทั้งหลังเป็นเถ้าถ่าน ทุกคนคิดว่าพระเถระคงจะถึงแก่มรณภาพไปแล้ว จึงได้ช่วยกันรื้อขนไม้สัมภาระที่ไฟไหม้ออก พอรื้อออกหมดเข้าถึงตัวพระเถระก็พอดีเป็นเวลาที่ท่านออกจากสมาธิโดยมิได้เป็นอันตรายแต่ประการใด จีวรที่ครองก็มิได้ไหม้แม้แต่จุดเดียว นอกจากขี้เถ้าท่วมตัว เป็นที่อัศจรรย์แก่พระภิกษุสามเณรและชาวบ้านที่มาช่วย ที่เป็นดังนี้ก็เพราะ

ว่าพระเถระท่านกำหนดแต่เฉพาะเวลาออกจากสมาธิเท่านั้น มิได้กำหนดอธิษฐานสถานที่ จึงเป็นดังนั้น ความเรื่องทรงทราบถึงพระบรมศาสดา ทรงตำหนิที่บกพร่องเช่นนั้น ทำให้คนอื่นเขาตกอกตกใจทั้งเข้าของก็เสียหาย จึงได้ทรงกำชับพระโยคาวจรที่เข้าสมาธิสมาบัติ ให้กำหนดอธิษฐานสถานที่ก่อนทุกครั้ง และเดชอำนาจของพระสมาธิที่เข้าถึงขนาดดังนั้นนี้ ย่อมป้องกันสรรพอันตรายนานาประการ มิให้มากล้ำกรายได้ ขอผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรทุกท่านจงจำใส่ใจไว้ให้ดี

อนึ่ง อารมณ์ของพระโยคาวจรผู้เข้าอยู่ในสมาธิจิตนี้ ยังคงมีอยู่พร้อมทั้ง ๖ ประการ คือ:–

๑ **จักขุสัมผัส** คือ ความกระทบรูปทางตา ทำให้เกิดอารมณ์ความปรุงแต่งในรูปทั้งหลายอันเป็นไปทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดี อารมณ์ทั้งหมดทางตานี้เป็นที่ตั้งในส่วน **อิฏฐารมณ์** และ **อนิฏฐารมณ์** เสีย ๘ ส่วน เป็น**อุเบกขารมณ์** หรือ**อัพยากตารมณ์** เพียง ๒ ส่วน ที่เป็นดังนี้ก็เพราะการที่มนุษย์ทั้งหลายได้เห็นรูปเข้าสู่ครองแห่งจักษุ ย่อมมีการปรุงแต่งอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น การที่จะตกอยู่ในอุเบกขาหรือเป็นกลางวางเฉยนั้นน้อยนักที่จะทำได้ ดังบุคคลเห็นรูปที่สวยงามหรือรูปที่ชิงชัง ฯลฯ

๒ **โสตสัมผัส** คือ ความกระทบเสียงทางหู ทำให้เกิดอารมณ์การปรุงแต่งในสรรพสำเนียง อันเป็นไปทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดี อารมณ์ทั้งหมดทางหูนี้เป็นที่ตั้งในส่วนอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์เสีย ๘ ส่วน เป็น**อุเบกขารมณ์** หรือ **อัพยากตารมณ์** เสีย ๒ ส่วน ที่เป็นดังนี้ก็เพราะการรับฟังเสียงทางหูนั้น เมื่อสรรพสำเนียงไหลเข้าสู่ครองแห่งโสตทวาร ย่อมมีการปรุงแต่งอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น การที่จะระงับให้ตกอยู่ในอุเบกขาหรือเป็นกลางวางเฉยนั้นน้อยนักที่จะทำได้ ดังเช่นบุคคลที่ได้ฟังเสียงสังคีต หรือได้ฟังเสียงของคนอันเป็นที่รัก หรือได้ฟังเสียงที่ตนชิงชัง ฯลฯ

ฉะนั้น โดยลักษณาการดังที่แสดงมา ๒ ข้อข้างต้นนั้น จะเห็นว่าอารมณ์ทั้ง ๒ ประการนั้นค่อนข้างรวดเร็ว และถ้าอารมณ์ทั้ง ๒ วิญญาณทวารนี้เข้าคลุกเคล้าผสมกันเมื่อใด เมื่อนั้นคงเป็น **อิฏฐารมณ์** และ **อนิฏฐารมณ์** เสีย ๙ ส่วน เป็น **อุเบกขารมณ์** หรือ **อัพยกตารมณ์** เพียง ๑ ส่วนเท่านั้น เพราะเป็นวิสัยของอารมณ์ทั้ง ๒ ที่ยับยั้งได้ยาก ฯลฯ

๓ **ฆานสัมผัส** คือ ความกระทบกลิ่นทางจมูก ทำให้เกิดอารมณ์ความปรุงแต่งในกลิ่นทั้งหลาย อันเป็นไปทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดี อารมณ์ทั้งหมดทางจมูกนี้ เป็นที่ตั้งในส่วน**อิฏฐารมณ์** และ **อนิฏฐารมณ์** เสีย ๗ ส่วน เป็น **อุเบกขารมณ์** หรือ **อัพยกตารมณ์** เสีย ๓ ส่วน ทั้งนี้ ก็เพราะว่าการสูดดมกลิ่นของมนุษย์นั้น บางครั้งย่อมละเว้นการสูดดมกลิ่นได้เป็นเวลานาน ๆ หรือบางทีถึงแม้จะได้กลิ่นก็ไม่นำพาเฉยเสีย หรือว่าได้กลิ่นแต่จืดจางเลือนหายไปเร็ว ไม่เก็บเอามาติดอกติดใจ ฯลฯ

๔ **ชิวหาสัมผัส** คือ ความกระทบรสทางลิ้น ทำให้เกิดอารมณ์ความปรุงแต่งในรสทั้งหลาย อันเป็นไปทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดี อารมณ์ทั้งหมดทางลิ้นนี้ เป็นที่ตั้งในส่วน **อิฏฐารมณ์** และ**อนิฏฐารมณ์** เสีย ๗ ส่วน เป็น**อุเบกขารมณ์**หรือ**อัพยกตารมณ์**เสีย ๓ ส่วน พฤติการณ์ทางลิ้นนี้ ก็ดุจเดียวกันกับจมูก คือ บางครั้งบางคาบก็สักแต่ว่าได้ลิ้มได้กินบริโภคเท่านั้น โดยมิได้คิดถึงรสติดอกติดใจอะไรนัก ฯลฯ

๕ **กายสัมผัส** คือ ความกระทบเสียดสีทางกาย ทำให้เกิดอารมณ์ความปรุงแต่งในการสัมผัสเสียดสี ถูกต้อง เคล้าคลึงทั้งหลาย อารมณ์ทั้งหมดด้วยการสัมผัสทางผิวกายนี้ เป็นที่ตั้งในส่วน**อิฏฐารมณ์** และ **อนิฏฐารมณ์** เสีย ๖ ส่วน เป็น**อุเบกขารมณ์** หรือ **อัพยกตารมณ์** เสีย ๔ ส่วน ทั้งนี้ ก็เพราะผิวกายนั้นหยาบ ต้องสัมผัสกระทบด้วยกำลังแรง และประกอบเจตนากำหนดเฉพาะจึงจะเกิดอารมณ์ เว้นจากนี้แล้วก็มิอาจเกิดขึ้นได้ ฯลฯ

๖ **มโนสัมผัส** คือ ความกระทบทางจิตวิญญาณ ในสรรพธรรมความเป็นไปทั้งหลายทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป ทำให้เกิดอารมณ์ความปรุงแต่งรู้สึก นึก คิด รำพึง ไปต่าง ๆ อันเป็นทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดีภายใน โดยอาศัยเหตุปัจจัยอันเป็นไปโดยละเอียดบางอย่างก่อขึ้น เรียกว่า **ธรรมารมณ์** อันเป็นส่วนที่ตั้งในส่วน **อิฏฐารมณ์** และ **อนิฏฐารมณ์** เสีย ๕ ส่วน เป็น**อุเบกขารมณ์** หรือ **อัพยกตารมณ์** เสีย ๕ ส่วน คือ โดยวิสัยของมโนสัมผัสนั้นมีการยับยั้ง หรือไม่ก็วางเฉยไม่รับรู้ใด ๆ โดยการวางเฉยในตัวเองบ้าง หรือด้วยความข่มอดกลั้นบ้าง ฯลฯ

นี่เป็นอารมณ์ของพระโยคาวจรผู้ฝึกบำเพ็ญเพียรในสมาธิจิตหรือเจโตสมาธิ หรือว่าเป็นผู้เข้าอยู่ในสมาธินั้น ในอารมณ์ทั้งหมดนี้ ถ้าหากพระโยคาวจรประมาทพลั้งเผลอ ปล่อยให้ไหลไปตามกระแสกิเลสมลทินแล้ว ก็จะพลันกลับฟุ้งขึ้นอยู่ในสภาพเดิมอีก ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายที่

ไม่น่าไว้วางใจ ดังมีปรากฏว่า ฤาษีแต่ปางก่อนอันทรงอภิญญา แต่ได้ถูกล่อมาแล้วด้วยความสัมผัสแห่งอารมณ์เหล่านี้เพราะความประมาท จนถึงกับฌานสมาบัติพินาศ ต้องสละละทิ้งอาศรมก็มีเป็นอันมากเป็นตัวอย่าง ฉะนั้น ขอจงพึงระวังในอันที่จะทำการข่มและกำจัดให้หมดสิ้นไปเสียโดยเร็ว

จตุตถกถา

จิตวิญญาณของพระอริยบุคคล

ชั้นที่ ๑ และ ชั้นที่ ๒

เมื่อเราท่านทั้งหลายได้รู้จักสภาวะสังขารธรรม ในส่วนของสามัญปุถุชนตลอดจนถึงกัลยาณชนผู้เชื่อมั่นในพระศาสนา และเริ่มปฏิบัติบำเพ็ญเพียรพระสมาธิจิตเป็นลำดับมาแล้ว ณ บัดนี้ขอจงได้ใส่ใจพิจารณาศึกษาถึงสภาวะสังขารธรรมของบุคคลพิเศษ ที่สูงขึ้นตามลำดับแห่งคุณธรรมสืบต่อไป บุคคลพิเศษที่กล่าวถึงนี้ คือ อริยบุคคลผู้ถึงกระแส ผู้ทวนกระแสแห่งสังสารวัฏ เรียกขานตามภาษาศัพท์บาลีว่า **โสดาบัน** และ **สกิทาคามี** ซึ่งมีทั้งฝ่ายผู้เข้าถึงทางและผู้ได้บรรลุผล เรียกว่า **โสดาบัตติมรรค- โสดาบัตติผล** และ **สกิทาคามิมรรค- สกิทาคามิผล** ซึ่งตามความหมายของธาตุแท้ของพระอริยบุคคลทั้ง ๒ ชั้นนี้ ก็คือ เป็นธาตุที่ตั้งมั่นไม่แปรเปลี่ยนหวั่นไหวอีกต่อไป ในอันที่จะปฏิบัติตามแนวทางคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธ เป็นผู้ไม่ไหลลอยไปตามกระแสของโลก เป็นผู้รู้จักโลก แจ้งในสภาวะของโลกอย่างแท้จริงไม่หลงใหลลังเล มองเห็นธาตุแท้ของโลกด้วยความแจ่มชัด และถึงพร้อมด้วยปัญญาที่หนักแน่นคมกล้า สามารถตัดผ่าพันธะของโลกได้อย่างไม่พรั่นพรึงถอยหลัง ก่อนอื่นขอปวงท่านทั้งหลาย จงพิจารณาดูภาพเปรียบเทียบจิตวิญญาณ ภาพที่ ๖ อันเป็นภาพจิตวิญญาณของพระอริยบุคคลชั้น โสดาบัน และสกิทาคามีให้ละเอียด จะเห็นว่ามีสภาวะแตกต่างจากภาพจิตวิญญาณภาพที่ ๑ และภาพที่ ๓ อย่างมากมาย คือ สภาวะลักษณะจิตวิญญาณของบุคคลประเภทนี้ สด สะอาด แจ่มใสยิ่งนัก ดังจะเห็นได้ตามลำดับที่แสดงไว้ในภาพ คือ :-

อวิชชาอันเป็นเปลือกหุ้มภายนอก ประดุจกำแพงใหญ่และหนา ได้ถูกทำลายเบาบางลง เพราะอำนาจแห่งปัญญาจักษุ (หรือดวงตาเห็นแจ้งในธรรมอันเป็นความรู้สึกตน ณ ภายใน) ได้เข้าทำลาย เบิกทางให้กระแสแสงสว่างแห่งสัจจธรรมหลั่งไหลเข้าสู่จิต ความโลภทะยานอยาก

อันไม่รู้จักพอตามวิสัยของกิเลสชน ก็ลดต่ำลงอย่างผิดธรรมดา กลับเป็นความต้องการเท่าที่มีอยู่หรือได้มา และเป็นการที่ได้มาโดยสุจริตและมีอยู่สมแก่ฐานะอัตตภาพตามความสามารถของตนไม่ก้าวล่วงเกินขอบเขตแห่งสิทธิ ราคะ ความกำหนัดเป็นไปตามสภาพธรรมดา ความหื่นกระหายกระสันต์กำหนัดจางคลายลง เป็นไปตามกาลเวลาตามสภาพที่ยังไม่หมดเชื้อในการครองคู่ ในส่วนนี้ถ้าเป็นอริยบุคคลฝ่ายคฤหัสถ์ คือ ถ้าสามีภรรยาเป็นพระอริยบุคคลทั้ง ๒ คน เรื่องการเสพอสัทธรรมเป็นอันเชื่อได้ว่า เป็นไปอย่างห่างเต็มทีหรืออาจจะไม่มี ทั้งนี้เพราะธรรมย่อมตักเตือนให้ละอาย หรือทำให้เกิดจางคลายต่ออาการที่ประพฤติเสพอสัทธรรมนั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าความประพฤติในการมีชีวิตอยู่ในโลกของสรรพสัตว์ มีเหมือนกันไม่ต่างกันเลย อยู่ ๔ อย่าง คือ:–

(๑) – การกิน (๒) – การนอน (๓) – การเสพกาม (๔) – การหนีทุกข์อันตราย

แต่พระอริยบุคคลทั้งหลายท่านมีความเป็นอยู่ในชีวิตอัตตภาพของท่านเป็นฐานะอันวิเศษเลิศกว่าสามัญสัตว์ดังกล่าวนั้น วิเศษอย่างไร ? วิเศษอย่างนี้ คือ :– ๑ สัตว์บุคคลสามัญทั้งหลายกินอาหารด้วยความละโมภ อยากในรส ติดในรส และกินอย่างประดับประดาตบแต่งไม่มีที่สิ้นสุด โดยเฉพาะสัตว์มนุษย์มีการบริโภคการกินอย่างแปลกประหลาดและพิสดาร ตลอดจนการกินเพื่อทำให้ความกำหนัดในกามราคะเพิ่มมากขึ้น เป็นการกินและบริโภคที่เมื่อพิจารณาเพ่งดูให้ละเอียดแล้วก็เป็นที่น่าอับอาย สะอิดสะเอียน แต่มนุษย์เหล่านั้นชื่นชมว่าเลิศว่าดี ฯ ส่วนการกินการบริโภคของพระอริยบุคคล เป็นการกินการบริโภคพอประมาณ ไม่โลดโผนพุ่มเพื่อยดังที่กล่าวข้างต้น แต่เป็นการกินการบริโภคด้วยความเป็นผู้มีสติรู้สึกตัว มิได้กินหรือบริโภคอย่างผู้หลง เป็นการกินการบริโภคเพื่อระงับความหิว และพอให้ร่างกายมีกำลังตามควรแก่อัตตภาพ ดังนี้ ฯ ๒ การนอนของสัตว์บุคคลสามัญ เป็นการนอนที่ไม่มีประมาณเวลา เป็นการนอนที่ขาดสติ เป็นการนอนที่กระสับกระส่าย เป็นการนอนอย่างสัตว์ผู้หลงละเมอเพ้อฝัน และเป็นการนอนที่มีอากัปกิริยาอาการต่าง ๆ อันเป็นที่น่าชิงชัง ฯ ส่วนการนอนของพระอริยบุคคลนั้น เป็นผู้ไม่หลงในการนอน ไม่เห็นแก่การนอน นอนด้วยอาการอันเป็นระเบียบ และมีกำหนดเวลา มีสัมปชัญญะ มีสติ อาการตื่นจากการนอนของพระอริยบุคคลเป็นการตื่นที่ไม่งงงวย ซบเซา และเป็นการนอนที่อยู่ในอาการสงบเงียบปราศจากเสียงกรน และปราศจากเสียงลมหายใจเข้าออก เพราะเป็นลมหายใจที่ละเอียดแผ่วเบา ฯ ๓ สัตว์บุคคลสามัญย่อมหมกมุ่นครุ่นคิดถึงการใคร่เสพอสัทธรรม คือการผสมพันธุ์ มีความกำหนัด

กระสันต์ในการเสพอสัทธรรมร่วมประเวณีไม่เป็นเวลา ไม่มีกำหนด ไม่มีประมาณ และเป็นไปอย่างปราศจากความละอายและโลดโผน ทั้งมักไม่ค่อยเลือกสถานที่ ไม่ประมาณในบุคคล ก้าวล่วงซึ่งและเกินขอบเขตอยู่ตลอดกาล ฯ ส่วนการเสพกามผสมพันธุ์ของพระอริยบุคคล (เฉพาะที่อยู่ในเพศคฤหัสถ์) มิได้พร่ำเพรื่อ เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ดังที่ได้แสดงมาแล้วข้างต้น ฯ ๔ การหนีสรรพทุกข์อันตรายของสามัญสัตว์นั้น ย่อมเป็นการหนีอันเต็มไปด้วยความทุกข์ระทมตื่นตระหนกหวาดหวั่นต่อมรณภัยและความเจ็บปวด เป็นการหลบหนีที่ปราศจากสติสัมปชัญญะ ก่นแต่คร่ำครวญ ก่นแต่โทมนัสคร่ำครวญรำพัน ถ้าเป็นภัยภายนอก อันมีภัยจากสงคราม ภัยจากอัคคีจากพายุร้าย จากอุทกภัย จากความอดหยาก จากโรคภัย จากโจรภัย ฯลฯ เหล่านี้ ฯ ส่วนพระอริยบุคคลย่อมเป็นผู้สงบระงับไม่ตื่นตระหนกไปตาม มีสติสัมปชัญญะพิจารณาผ่อนผันไปตามเหตุการณ์ เมื่อสุดความสามารถแล้วก็ถึงพร้อมด้วยความมีสติพิจารณาปล่อยให้เป็นไปตามเหตุการณ์

ตามที่แสดงมาข้างต้นนั้น เป็นการแสดงมุ่งเฉพาะพระอริยบุคคลฝ่ายคฤหัสถ์ สำหรับพระอริยบุคคลที่เป็นภิกษุชั้นที่กล่าวนี้ พฤติการณ์ตามข้อ ๑ ท่านมีการบริโภคอาหารเฉพาะเพื่อประทังชีวิตพอเป็นอยู่ได้ไม่ลำบาก คือ บริโภคอาหารเพียงหนเดียวที่เรียกว่า **เอกะภัตติโก** ไม่มีการนั่งลงฉันเป็นครั้งที่สอง การเอนข้างคือการนอนของท่านเป็นไปไม่มากนัก คือ จะนอนก็ต่อเมื่อมัชฌิมยามล่วงแล้ว และตื่นในตอนปัจฉิมยามคือ ใกล้รุ่ง การเสพกามเสพอสัทธรรมเป็นอันลบหายขาดเด็ดไป และการหนีทุกข์อันตรายก็ปฏิบัติไปเท่าที่จำเป็น ดังที่ได้แสดงมาแล้วข้างต้น ด้วยเหตุดังกล่าวแล้วนั้น พระอริยบุคคลทั้งหลายจึงอยู่ในฐานะที่สูงวิเศษหมดจดกว่าสามัญสัตว์ใด ๆ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ส่วนโทสะของพระอริยบุคคล ๒ ชั้นนี้ อยู่ในระดับที่เหือดหายไปเป็นอันมากเกือบจะไม่ปรากฏ แม้ความโกรธหรือโทสะจะมีขึ้นก็เพียงแวบเดียวเท่านั้น แล้วก็ระงับดับสนิทไปได้ในทันที ขอจงดูภาพที่ ๖ หมายเลข ๔ ซึ่งแสดงให้เห็นกระแสคลื่นของโทสะที่ลดกำลังบางจางลงเกือบสิ้น แม้แต่ความเสียใจทุกข์โทมนัสก็เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างเช่น นางมัลลิกาผู้ภริยาของท่านพันธุละเสนาบดี ได้รับหนังสือแจ้งข่าวจากคนของนางว่า ท่านพันธุละเสนาบดีถูกอำมาตย์ของพระเจ้าปเสนทิโกศลฆ่าตาย นางก็มิได้แสดงกิริยาผิดแปลกอะไร เก็บหนังสือนั้นไว้ในชายพก

คงทำการเลี้ยงพระจนเสร็จ เพราะวันนั้นเป็นวันที่นางได้นิมนต์ท่านพระสารีบุตรรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มาฉันที่บ้าน ในขณะที่คนใช้กำลังยกสำรับกับข้าวอาหารมาถวายพระ บังเอิญสาวใช้คนหนึ่งทำคณโฑน้ำซึ่งเป็นแก้วเจียระไนอย่างดีมีค่ามากตกแตก ท่านพระสารีบุตรเห็นดังนั้น จึงมีเถรวาจาว่า :– "ดูก่อนอุบาสิกา ของมันแตกไปแล้วอย่าได้คิดเสียดายเลย" ที่พระเถระกล่าวดังนั้นก็เพื่อเตือนสติ และพระเถระก็ทราบดีว่านางมัลลิกาเป็นพระโสดาบัน นางมัลลิกาได้ฟังดังนั้นก็หยิบหนังสือแจ้งข่าวร้ายนั้นออกให้พระเถระดู พลางพูดว่า "ข้าแต่ท่านพระธรรมเสนาบดี ของราคาเพียงเท่านี้แตก ดิฉันจะไปคิดเสียดายได้อย่างไร ในเมื่อดิฉันได้ทราบว่าท่านพันธุละผู้สามีของดิฉัน ได้ถูกพระราชาทรงสั่งให้ประหารเมื่อวันวานนี้ ก็ยังมิได้มีใจโทมนัสขุ่นเคืองอย่างใด" นี่ก็แสดงให้เห็นว่าอินทรีย์และสติของพระอริยบุคคลทั้งโสดาบันและสกิทาคามีนั้นมั่นคงจริง ๆ มีกำลังดับประหารความโกรธและโทมนัสได้อย่างรวดเร็ว ส่วนโมหะอันเป็นอวิชชาชั้นในที่นอนกบนิ่งอย่างคุมเชิงอยู่ชั้นในสุด อันเรียกว่า **อนุสัย** ที่ดองสันดาน ควบคู่กับวิญญาณทั้ง ๖ (วิญญาณ) นั้น (ดูหมายเลข ๕) ก็ถูกขจัดทำลายสลายตัวลงกว่าครึ่ง และพร้อมที่จะถูกทำลายต่อไป วิญญาณทั้ง ๖ ถูกจำกัดอำนาจ การปฏิบัติงานถูกอำนาจแห่งจิตบังคับให้เป็นไปโดยไม่สับสนดังเช่นแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะจิตได้รู้จักชนิดและธาตุแท้ของวิญญาณดีขึ้น ฉะนั้น ณ บัดนี้ความสะเทือนหวั่นไหวของจิตอันเนื่องจากถูกรบกวนจากกำลังทั้งหลายของวิญญาณแห่งอวิชชาก็ลดน้อยเบาบางลง เปล่งประกายรัศมีแห่งญาณปัญญาอันคมกล้า แทงผ่าทะลุรอดความห่อหุ้มของอวิชชาทั้งมวลออกมาได้ มีความแจ่มใสผุดผ่องทรงกำลังมั่นคงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และ ณ บัดนี้ถ้าจะมีสายตาที่ละเอียดเพ่งพิจารณาดูเรือนร่างกายของพระอริยบุคคลทั้ง ๒ ประเภทนี้แล้ว ก็จะมีลักษณะอันน่าชื่นตาชื่นใจน่าชมดังภาพที่ ๖ (ก) นั้น ขอท่านทั้งหลายจงพิจารณาให้ดี หากท่านพินิจพิศดูให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่างดงามเพียงใด

ประการหนึ่งพระอริยบุคคล ชั้นที่ ๑ และที่ ๒ นี้ ยังแบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือพระอริยบุคคลผู้โสดาบัน หรือ สกิทาคามี ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนจำพวกหนึ่ง และพระอริยบุคคลผู้โสดาบัน หรือ สกิทาคามี ฝ่ายบรรพชิต คือ ภิกษุ จำพวกหนึ่ง ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้มีวิบากอานิสงส์ผลต่างกันในความผุดผ่องทั้งในระหว่างที่มีชีวิตเป็นมนุษย์และทั้งในเทวนิกาย ตลอดทั้งการเวียนกลับ ทั้งนี้อาจจะมีคำถามเป็นปุจฉาข้อสงสัยแย้งขึ้นมาว่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ในเมื่อทั้ง ๒

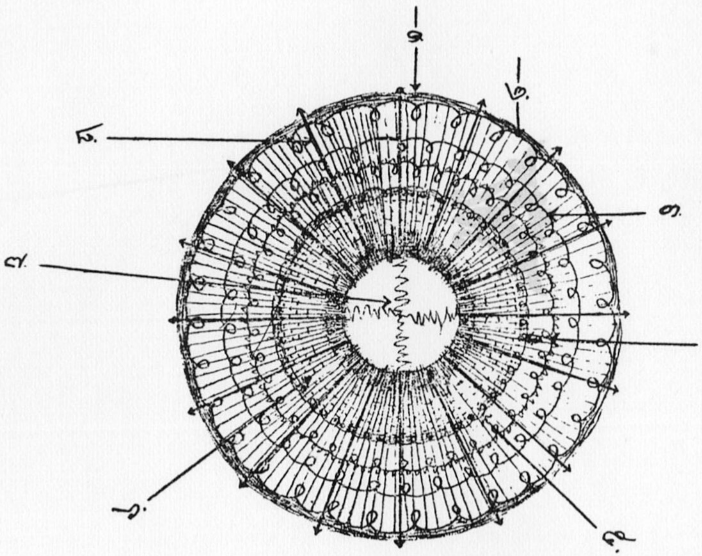
จำพวกก็เป็นพระอริยบุคคลชั้นเดียวลำดับเดียวกัน มรรคและผลก็เหมือนกันอย่างเดียวกัน จะมาต่างกันด้วยเหตุอันใด ? เพื่อขจัดปัญหาความสงสัยนี้ให้แจ่มแจ้ง อาตมาภาพจักขอวิสัชนาแก้ข้อสงสัยดังนี้ คือ :- ข้อแรกที่เป็นเบื้องต้นสำคัญก็คือ พระอริยบุคคลทั้ง ๒ ชั้นที่เป็นคฤหัสถ์ ยังต้องเคารพนอบน้อมอภิวาทน์กราบไหว้และล้างเท้าพระอริยบุคคล ชั้นเดียวกันที่เป็นภิกษุ แม้แต่ภิกษุที่เป็นปุถุชนไม่ได้มรรคผลอะไร พระอริยบุคคลฝ่ายคฤหัสถ์ก็ยังต้องเคารพนบไหว้เพิกเฉยไม่ได้ เนื่องจากเพศพร้อมทั้งธรรมและวินัยอันมีประจำอยู่ภายในจิตคอยตักเตือน นี่ก็เป็นข้อที่เห็นชัด แต่เพื่อให้เห็นแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น จึงขอแสดงให้เห็นถึงความยิ่งและต่างกันต่อไป

พระอริยบุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ฆราวาสผู้ครองเรือนนั้น ยังเกี่ยวข้องด้วยครอบครัวบุตรภริยาหรือสามี ยังมีภาระพัวพันอยู่ ยังมั่วสุมเกลือนกล่นด้วยผู้คนญาติพี่น้อง ทรัพย์สมบัติน้อยใหญ่ยังเป็นกังวลบังคับบัญชา สั่งกิจการงานบางสิ่งบางอย่างอยู่ ยังไม่พ้นไปได้ฯ แต่ส่วนพระอริยบุคคลผู้เป็นบรรพชิต เสขบุคคลในลำดับชั้นเดียวกันนี้ เป็นผู้พ้นจากบ่วงภาระใด ๆ ดังกล่าวนั้นสิ้นจิตจึงผ่องแผ้วไร้มลทิน เป็นอิสระปราศจากเครื่องร้อยรัด และได้รับรสคลุกคลีอยู่กับความสงัดวิเวกได้มากที่สุด และเป็นผู้อยู่ในศีลสังวรแห่งเพศภิกษุสมณศากยบุตร แต่ว่าพระอริยบุคคลทั้ง ๒ จำพวกนี้ ย่อมมีความอยู่สุขอันเป็นวิหารธรรมประจำนิสัยอย่างเดียวกัน คือ **เจโตสมาธิ (สมาธิจิต)** และนอกจากแสดงมาแล้ว แม้เมื่อท่านเหล่านี้แตกกายทำลายขันธ์ กำลังแห่งอานิสงส์วิบากที่ตามตกแต่งก็ยังผิดกันบางประการ เนื่องจากเหตุที่แสดงมา คือ พระอริยบุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์นั้น ย่อมมีวรรณะทิพและรัศมีและอื่น ๆ ล่วงกว่าสามัญเทพอื่นในเทวภูมิชั้นเดียวกัน และต้องกลับมาเวียนเกิดในระหว่างมนุษย์โลกและเทวโลก ๑ ครั้ง หรือ ๗ ครั้ง จึงจะเข้าสู่มรรคาแห่งพระนิพพาน แต่ส่วนพระอริยบุคคลผู้เป็นบรรพชิตนั้น มีวรรณะและรัศมีและอื่น ๆ เกินยิ่งกว่านั้นมีสิทธิที่จะเลือกจุติได้ในเมื่อสิ้นกาลอายุแห่งภพนั้นๆ คือ ปรารถนาจะลงมาเกิดในมนุษย์โลก เพื่อความเป็นพระสาวกบรรลุเป็นพระอรหันต์ขีณาสพ หรือจะไม่ปรารถนากลับลงมาเกิดในมนุษย์โลก แต่กลับจุติเกิดในเทวโลกเบื้องสูงขึ้นไป และปฏิบัติบำเพ็ญเพียรจนตราบกระทั่งบรรลุพระอรหันต์นิพพานในเทวพิภพชั้นสุทธาวาสนั้นก็ได้ นี้คือสิทธิและอำนาจที่ต่างกัน (ข้อที่วิสัชนามาเป็นลำดับนี้ มิได้มีมาในพระสูตรหรือคัมภีร์ปกรณ์ใด และมิได้ทรงตรัสเพราะเป็นเรื่องปลีกย่อย แต่อาตมาภาพมาได้แจ่มแจ้งเช่นนี้จึงขอนำมาแสดงไว้ เพราะพิจารณาเห็นว่าเป็นคราวเป็นสมัยที่บุคคล

ผู้ศึกษาบางประเภทในยุคนี้ควรได้รู้) สำหรับพระอริยบุคคลที่เป็นคฤหัสถ์ทั้ง ๒ ชั้นนี้ ถ้าไม่ได้บวชในชาติปัจจุบัน ก็จักได้บวชในชาติต่อไปแล้วตรัสรู้ และโดยคุณธรรมอันถึงที่สุดนี้ ทั้งพระอริยบุคคลที่ครองเรือนและที่เป็นภิกษุ ย่อมมีสภาพลักษณะแห่ง **ธรรมธาตุ** เสมอกันมิได้ผิดแผกกันเลย จะต่างกันดังที่แสดงมาข้างต้น ก็เฉพาะกุศลบารมีที่ตกแต่งประดับประดาภายนอกเท่านั้น เปรียบประดุจมหาเศรษฐี ๒ คน มีทรัพย์ มียศ มีบริวาร อะไร ๆ เท่ากันทุกอย่าง แต่วรรณะชาติกำเนิดไม่เหมือนกัน คือ มหาเศรษฐีคนที่ ๑ เป็นเผ่าพันธุ์ตระกูลสูงมาแต่เดิม มหาเศรษฐีอีกคนหนึ่งเป็นเผ่าพันธุ์คนงานกรรมกรมาแต่เดิม ฉะนั้น บุคลิกลักษณะความสง่าผ่าเผยจึงผิดกัน ดังข้ออุปมาอุปมัยที่แสดงมา แม้นี้ก็เป็นสภาวะสังขารธรรมของวิเศษบุคคล อันกุศลบารมีได้ตกแต่งให้เป็นไปด้วยประการฉะนี้

ภาพที่ ๖

ภาพแสดงจิตวิญญาณของพระอริยบุคคล ขั้นที่ ๑ และ ๒
คือ พระโสดาบัน และพระสกทาคามี.

๑. อวิชชา เครื่องหุ้มห่อภายนอก ถูกทำลายบางลง ความลังเล ความสงสัยทั้งหลายหมดสิ้นไป.

๒. ความโลภทะเยอทะยาน ถูกทำลายลง เกือบหมดสิ้น ความต้องการ ความมี เพิ่มไปตามสมควร.

๓. ราคะ ความกำหนัดอยู่ภายในขอบเขต และต่างเพิ่มมาก ความเสียวกระสันคลายลง ไม่หวั่นไหวตาม เมื่อถูกล่อหรือถูกกระตุ้นเตือน.

๕. แรงผลักดันด้วยโทสะ เคียดแค้น ดิ้นเดือด เบาบางเกือบสิ้น, แม้จะมีขึ้นก็ระงับลงอย่างรวดเร็ว.

๖. อวิชชา คือ ตัวโมหะอันละเอียดที่ห่อหุ้มแทรกอยู่ภายใน ถูกทำลายสลายตัวลง กล่าวคือ ที่เหลืออยู่ก็อยู่อย่างลึกลับ รวมตัวไม่ติด

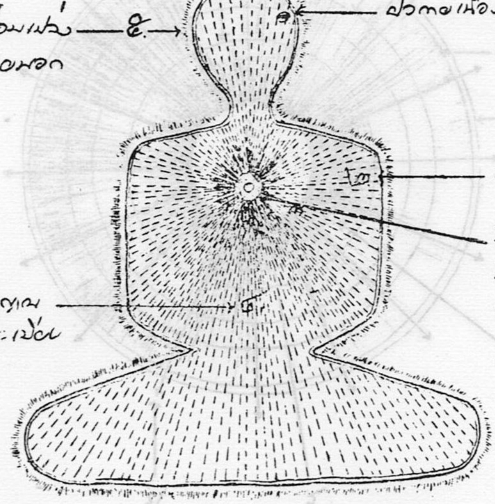
๗. วิญญาณทั้ง ๖ ทาง ถูกกำจัดสังหาร ถูกบังคับให้ทำงานเฉพาะหน้าที่ ไม่ให้รับส่งวุ่นวาย เช่นแต่ก่อน.

๘. กระแสจิตความหวั่นไหวของจิต เหลวเพิ่มอีกมาก จิตมีกำลังผ่องใส แจ่มชัด และมีอำนาจยิ่งขึ้น.

๙. แสงใสสว่างเดิมตามกลางจิต แทรกผ่านทะลุเครื่องห่อหุ้มกั้นขวางออกมาได้โดยตลอด

ພາບທີ່ ໖ (ກ)

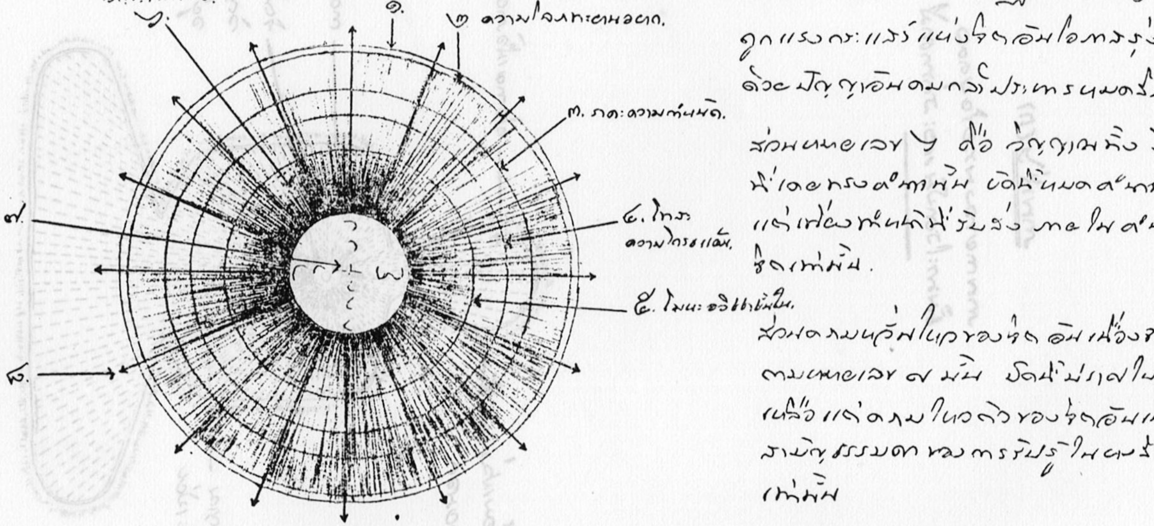
ພາບກາຍຂອງພຣະອໍຣະຫັນ
ທີ່ມີພຣະໂຣຄນີ້ ແລະ ສັກກາຍາ

ภาพที่ ๗

ภาพแสดงจิตวิญญาณของพุทธอริยบุคคลชั้นที่ ๓.
พระอนาคามี

๙ แสงใสสว่างแห่งจิตปัญญา อันสอดส่องไปในพื้นปัจจุบัน คมกล้ายิ่งนัก แทงผ่า ทะลุธรรมสิ่งอกุศลได้โดย ปราศจากการขัดขวางใดๆ

เปลือกก้อนแห่งสังสารวัฏตั้งแต่ ๑ - ๕ ถูกแรงกระแสแห่งจิตอันโอภาสรุ่งโรจน์ ด้วยปัญญาอันคมกล้าประหารหมดสิ้น.

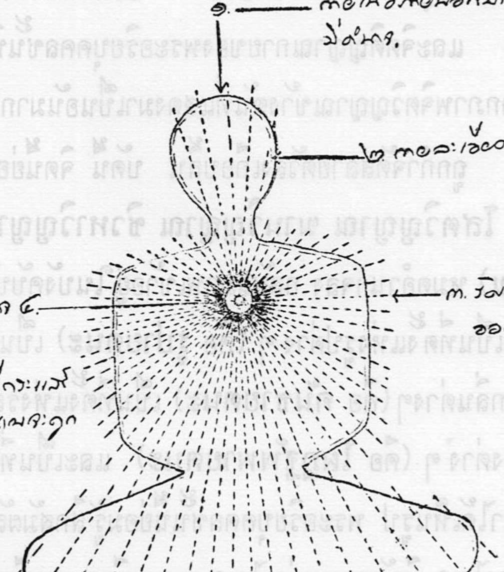
ส่วนหมายเลข ๖ คือ วิญญาณทั้ง ๖ ทาง ที่เคยครอบงำทำพิษ บัดนี้หมดอำนาจลงคง แต่เพียงทำหน้าที่รับรู้ ภายในอำนาจของ จิตเท่านั้น.

ส่วนความหวั่นไหวของจิต อันเนื่องจากวิญญาณ ตามหมายเลข ๗ นั้น บัดนี้ปราศไปแล้ว คง เหลือแต่ความไหวตัวของจิตอันเป็นไปตาม สามัญธรรมดา ของการรับรู้ ในครั้งหนึ่งๆ เท่านั้น

กำลังแรงแห่งรัศมีของพรหมชั้นนี้ (คือ สุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้น) หาประมาณมิได้ แต่รัศมีแห่งชั้นอรูปพรหม ก็ไม่เท่าเทียม.

ภาพที่ ๙ (ก)

ภาพกายของมนุษย์ระดับบุคคลชั้นอนาคามี

ปัญจกถา

จิตวิญญาณของพระอริยบุคคลชั้นที่ ๓

ณ บัดนี้อาตมาภาพจักได้นำท่านธรรมโภคีทั้งหลายก้าวล่วงเข้าสู่สภาวะสังขารธรรมของบุคคลวิเศษยิ่ง คือ พระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ ซึ่งเรียกว่า **อนาคามี** อันเป็นพระอริยบุคคลที่ทรงอานุภาพในพระศาสนาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคสืบต่อไป ขอท่านทั้งหลายจงพิจารณาดูภาพที่ ๗ ซึ่งเป็นภาพแสดงจิตวิญญาณ และจิตติญญาณกายของพระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ นี้ให้จงดี จะเห็นว่ามีสภาวะลักษณะผิดต่างไปจากภาพจิตวิญญาณข้างต้นที่แสดงมาเป็นอันมาก มลทินต่าง ๆ ที่ครอบงำหุ้มห่อจิตทั้งภายนอกภายใน ถูกกำจัดสลายตัวลงเกือบสิ้น บัดนี้ จิตนี้ย่อมผ่องแผ้วยิ่งนัก วิญญาณทั้งหลายคือ **จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ** (หรือ **จิตวิญญาณ**) หมดอำนาจลง กลับสภาพเข้าอยู่ในบังคับบัญชาเชื่อฟังคำสั่งของจิตทุกประการ คงเหลือแต่เพียงเป็นที่ตั้งแห่งรูปต่าง ๆ (คือ **รูปายตนะ**) เป็นที่ตั้งแห่งเสียงต่าง ๆ (คือ **สัททายตนะ**) เป็นที่ตั้งแห่งกลิ่นต่าง ๆ (คือ **คันธายตนะ**) เป็นที่ตั้งแห่งรสต่าง ๆ (คือ **รสายตนะ**) เป็นที่ตั้งแห่งการสัมผัสถูกต้องต่าง ๆ (คือ **โผฏฐัพพายตนะ**) และเป็นที่ตั้งแห่งความนึกตรึก (คือ **มนายตนะ**) ดังเช่น เมื่อตาได้เห็นรูป พระอริยบุคคลชั้นนี้ย่อมรู้สึกสัมผัสสายตากับรูปในชั้นแรกว่ารูปนั้น คืออะไร ? เป็นอย่างไร ? มีลักษณะอย่างไร ? ฯลฯ เพียงแวบเดียวเท่านั้น สภาพลักษณะทั้งหลายของรูปเหล่านั้น ก็กลายเป็นสภาพลักษณะธรรมหมดความหมายความสำคัญไป ไม่ผนึกเก็บติดไว้ดังเช่นสามัญชนทั่วไป แม้ในอีก ๕ วิญญาณทวารก็เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ ก็เพราะจิตมีกำลังอานุภาพบังคับวิญญาณทั้งมวลให้อยู่ในอำนาจได้หนักแน่นขึ้น แสงอันคมกล้าของปัญญาพลุ่งรุ่งโรจน์กระจายออกเต็มที่ปราศจากความขัดข้อง ความสะเทือนหวั่นไหวของจิต ซึ่งเป็นความหวั่นไหวด้วยอำนาจวิญญาณแห่งอวิชชามาแต่เดิม ก็กลับสภาพเป็นความเคลื่อนไหวของจิตตามความปรารถนาที่จะน้อมไป แต่อย่างไรก็ดี ความคมกล้าของจิตในระดับนี้ ก็ยังไม่สามารถที่จะฟาดฟัน

ประหารลบ วิญญาณุสัย คือ พิษสันดานอันเคยตัวเคยชินที่แฝงแอบสงบนิ่งอยู่ภายในส่วนก้นบึ้งของกระแสจิตให้หมดสิ้นได้ แต่ก็ไม่แสดงอำนาจอย่างรุนแรงอย่างที่เคยเป็นมา ทั้งนี้ เพราะจิตนั้นได้ลงรากตั้งมั่นเด็ดขาดแล้ว ฉะนั้น วิญญาณุสัยนี้จึงอยู่ในสภาพลักษณะที่รอการสลายตัวจากการประหารของอำนาจจิต จิตวิญญาณอันเป็นไปในพระอริยบุคคลอนาคามีนี้ มีอำนาจสุดที่จะประมาณได้ทั้งในฝ่ายปัญญาและกำลัง และเรือนร่างกายของพระอริยบุคคลชั้นนี้ มีความผ่องใส สดสะอาด สง่าผ่าเผย ขอจงพิจารณาดูภาพเปรียบเทียบภาพที่ ๗ (ก) ต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นเรือนกายละเอียดภายในสวยสดใสกระจ่างผ่องผุดผาดยิ่งนัก รัศมีมักขยายตัวแผ่ซ่านออกมาจากกายเนื้อเสมอ

พระอริยบุคคลชั้นนี้ ก็ได้แบ่งออกเป็น ๒ จำพวกดุจกัน คือ พระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์จำพวกหนึ่ง กับพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิตอีกจำพวกหนึ่ง เช่นเดียวกับที่ได้แสดงมาแล้วในจตุตถกถานั้น ความต่างกันของพระอริยบุคคลทั้ง ๒ จำพวกนี้ มีสำคัญเป็น ๘ ประการ คือ:– ๑ พระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ ยังต้องนอบนบกราบไหว้ พระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต ตลอดทั้งภิกษุปุถุชนทั้งหลายแม้แต่สามเณร ๒ พระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ ยังอยู่ครองเรือนห้อมล้อมด้วยครอบครัวและบริวาร ยังมีธุรกิจการงาน ส่วนพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต เป็นผู้อยู่โดดเดี่ยวสงบสงัด ปราศจากพันธะเครื่องยุ่งเหยิงใด ๆ ๓ พระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ ยังมีความสะอาดผ่องใสทั้งภายนอกและภายใน ตลอดจนรัศมียังไม่เท่าเทียม ยังด้อยน้อยกว่าพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต ๔ อานุภาพกำลังความคมกล้าแห่งจิต ที่จะเข้าสู่ทางความสำเร็จแก่พระอรหัต ของพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ย่อมช้ากว่าพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต ๕ ความว่องไวฉับพลับใน มโนมยิทธิ และอิทธิวิธี ของพระอริยบุคคลฝ่ายคฤหัสถ์ ย่อมช้ากว่าพระอริยบุคคลฝ่ายภิกษุบรรพชิต ๖ กายละเอียดของพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ ยังหยาบกว่ากายละเอียดของพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต ๗ รัศมีของพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ มีความกระจ่างรุ่งโรจน์และความแผ่ไพศาลเบาบางกว่าของพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต ๘ เมื่อแตกกายทำลายขันธ์แล้ว พระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายคฤหัสถ์ย่อมเข้าสู่แดนอริยภพและภูมิสุทธาวาสเพียง ๓ ชั้นเบื้องต่ำ คือ อวิหา อตัปปา และสุทัสสา ฯ เท่านั้น ส่วนพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่ายภิกษุบรรพชิต ย่อมเข้าสู่แดนอริยภพและภูมิสุทธาวาส ที่สูงเหนือขึ้นไปอีก ๒ ชั้น คือ สุทัสสีและอคนิษฐ ฯ และพระอริยบุคคลอนาคามีฝ่าย

คฤหัสถ์ทั้ง ๓ ภูมิเบื้องต่ำนั้น ย่อมปฏิบัติบำเพ็ญเพียรจนบรรลุพระอรหัต และด้วยเดชแห่งมรรคและผลของการบำเพ็ญเพียร และในที่สุดทุกท่านย่อมมาปรินิพพาน ณ ภพและภูมิอันเป็นเบื้องสูงสุด คือ อกนิษฐภพนั้น

ความดับขันธ์จากภูมิมนุษย์ของพระอริยบุคคลอนาคามีทุกฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายคฤหัสถ์ และฝ่ายภิกษุบรรพชิต ย่อมผิดกับสามัญมนุษย์ปุถุชน และผิดกับพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันและสกิทาคามีในบางลักษณะ คือ สามัญมนุษย์ปุถุชนทั่วไป เวลาถึงขั้นจวนจะสิ้นลมปราณ ที่เรียกตามความเข้าใจว่าเข้าขั้นตรี ย่อมไม่สามารถจะเจรจาสิ่งใดได้ ร่างกายย่อมกระสับกระส่ายบ้าง แข็งทื่อกระดิกกระเดี้ยไม่ได้บ้าง สะอึก ตาค้างช้อนกลับขึ้นเบื้องบนบ้าง ส่งเสียงครวญครางอย่างสุดแสนจะเจ็บปวดจนกระทั่งหมดลมปราณบ้างฯลฯ และการผละละออกของกายละเอียดจากเรือนร่างกายเนื้อเป็นไปอย่างยากลำบาก หรือมิฉะนั้นก็เป็นการผละละออกไปอย่างปัจจุบันทันด่วน อย่างมีดมนมืดมนงงลืมสภาพต่าง ๆ แต่ครั้งยังเป็นมนุษย์หมดสิ้น สุดแต่วิบากกรรมจะดูดดึงชักนำไป ฯลฯ ส่วนพระอริยบุคคลชั้นที่ ๑ และ ๒ คือ พระโสดาบันและพระสกิทาคามีนั้น การแตกกายทำลายขันธ์ย่อมมีความรู้สึกตัวประกอบพร้อมด้วยสติความระลึกมั่นถึงสภาพธรรมต่าง ๆ ได้แจ่มแจ้ง ปราศจากความสะทกสะท้านจนสุดกระแสลมหายใจครั้งสุดท้ายในอาการเอนกายนอนตะแคงเบื้องขวาดุจอาการของบุคคลที่เข้าสู่นิทรารมณ์เพื่อพักผ่อนความเหน็ดเหนื่อยที่ได้ตรากตรำงานหนักมาตลอดวัน ฉะนั้น ครั้นแล้วไปรู้สึกตัวในเมื่อไปปรากฏในเทวโลกชั้นใดชั้นหนึ่ง ตามกำลังมรรคและผลที่ได้บรรลุ แต่ยังไม่รู้สึกตัวในทันใด ยังลืมตามองดูสรรพสิ่งสมบัติทิพย์บริวาร และสรรพสำเนียงทิพย์ต่าง ๆ อย่างงงๆ ดุจเจ้าเมืองบ้านนอกได้เข้ามาครอบครองราชสมบัติในพระบรมมหาราชวังแห่งราชธานีใหญ่ฉะนั้น ต้องใช้เวลาพอสมควรซึ่งบรรดาเทวบริวารทั้งหลายทั้งชายหญิง จะได้เข้าพูดเรียกเตือนและประโคมขับกล่อมด้วยศัพท์ดุริยางค์สังคีตให้รู้สึกตัวได้สติ และระลึกได้ถึงผลวิบากทั้งมวลที่ได้กระทำมาทั้งนี้ อาจจะมีข้อคำถามด้วยความสงสัยเข้ามาว่า ถ้าเช่นนั้น ผู้ที่ได้ประกอบการบุญกุศลเป็นอันมากมิได้กระทำความชั่วประพฤติผิดศีลแม้แต่ประการใด การบังเกิดขึ้นในเทวโลกของบุคคลจำพวกนี้จะมีลักษณาการเป็นฉันใด ? จึงขอวิสัชนาดังต่อไปนี้ อันสามัญปุถุชนที่ได้ประพฤติแต่กรรมดีบำเพ็ญการกุศลจนตลอดชีวิต แต่มิได้เป็นพระอริยบุคคล ขณะเวลาจะสิ้นลมปราณย่อมมีสติรู้สึกตัวสั่งเสียและเจรจากับญาติมิตรได้ถูกต้องจนสิ้นลม กายละเอียดละออกจากกายเนื้อมิติดขัด ประดุจบุคคลเดินออกจากประตูเรือนไปกิจธุระฉะนั้น แต่บุคคลประเภทนี้ เมื่อจิตวิญญาณกายอุบัติปรากฏ

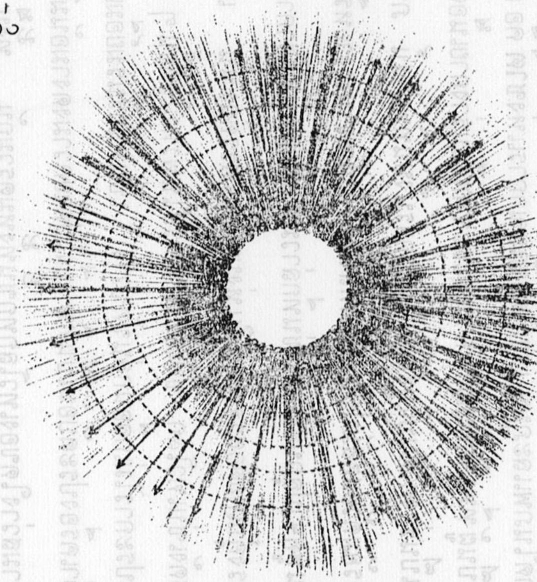
ขึ้นในเทวโลกนั้น ในขั้นแรกย่อมปรากฏบนแท่นที่สถิตในอาการนอนหลับดุจกัน จนกว่าเทพบริวารจะได้เข้าเรียกขานปลุกและขับกล่อมด้วยศัพท์ดุริยางค์จนรู้สึกตัวลืมตาลุกขึ้นนั่งเพ่งจ้องมองไปข้างหน้า เหลียวไปทั้งซ้ายและขวา ทั้งเบื้องบนโดยรอบตัวในอาการประหลาดใจสงสัยลังเลดุจคนที่นอนหลับและฝันไปได้เข้าไปสู่แดนสถานอันมโหฬารพันลึกมหัศจรรย์ฉะนั้น หรือมิฉะนั้นก็เหมือนกับผู้ที่มีบุญได้รับสมมติเป็นพระราชาธิบดี แต่การที่จะเชิญเข้าสู่พระราชมณเฑียร เขาต้องมีพิธีเอาผ้าปิดตาเสียก่อน ต่อเมื่อถึงภายในพระราชมณเฑียรอันเป็นที่ประกอบพิธีราชาภิเศกแล้วจึงเปิดผ้าออก บุคคลผู้นั้นย่อมจะมองพิศดูทุกอย่างภายในพระราชมณเฑียรอย่างมึนงงมหัศจรรย์ สุดที่จะกล่าวฉันใด บุคคลผู้มีกุศลบุญที่บังเกิดในเทวโลกก็มีอาการดุจกันฉันนั้น และกว่าจะมีความตระหนักว่าสมบัติทิพเหล่านั้นเป็นของตนโดยชอบ ก็ย่อมเป็นเวลาที่นานพอสมควร

แต่สำหรับเทพนิกายแห่งพระอริยบุคคลอนาคามีในชั้น **สุทธาวาส** ทุกชั้น บรรดาท่านที่บังเกิดในภพและภูมินี้ เรียกโดยลักษณาการแห่ง**ชาติ** คือ อาการเกิดว่า **โอปปาติกวิสุทธิเทพ** คือ เป็นผู้ที่พอจิตติญญาณกายผละละจากเรือนร่างกายเนื้อดับขันธ์จากมนุษย์โลกแล้ว ก็พลันอุบัติบังเกิดเป็นร่างตัวตนบริบูรณ์ ในอาการนั่งบนทิพอาสน์ ภายในสถานที่แห่งตน ๆ ด้วยอากัปกิริยาที่ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะไม่หลงลืม ไม่มีความงงงวยหรือพิศวงมหัศจรรย์ ไม่ต้องมีบริวารคอยตักเตือนพูดจาปลุกปลอบ ดังเช่นที่กล่าวมา แต่มีอากัปกิริยาการเป็นไปประดุจพระบรมจักรพรรดิราช ที่ทรงคุ้นเคยต่อสรรพสมบัติแห่งบรมจักรพรรดิฉะนั้น เทพนิกายชั้นนี้มิได้มีบริวารคอยรับใช้แวดล้อมดังเช่นเทวโลก ชั้นเบื้องต่ำ หรือในพรหมโลกอื่น ๆ แต่สรรพสิ่งทุกอย่างย่อมสำเร็จเป็นไปพร้อมทุกประการไม่เกลื่อนกล่นขัดขวาง เป็นที่น่ารื่นรมย์อิ่มเอมยิ่งกว่ามีบริวาร ในสถานที่นี้ย่อมยิ่งไปกว่าเครื่องประดับอันเป็นทิพ ยิ่งไปด้วยความงดงามอันมโหฬารอันเป็นทิพ ยิ่งไปด้วยความสว่างของความสว่างใดของเทวโลกทุกชั้นทั้งหมดรวมกัน ทั้งนี้ ก็เพราะสถานแห่งเทพนิกายชั้นนี้เป็นภูมิชั้นอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน เป็นแดนค่ายอันมั่นคงยิ่งของพระศาสนา แห่งพระตถาคตพุทธะทุกพระองค์ เป็นภูมิภพอันเป็นแดนสักการะอันศักดิ์สิทธิ์ของเทวโลกทุกชั้น เป็นภูมิภพที่เนืองแน่นสง่างามรุ่งเรืองด้วยพระอริยบุคคล ผู้ถึงแล้วซึ่งแดนเกษมแห่งพระนิพพาน มิต้องเวียนกลับมาสู่อำนาจแห่งสังสารวัฏอีกต่อไป ฯ แม้นี้ก็เป็นสภาวะสังขารธรรมของวิสุทธิอนาคามีบุคคล อันเนื่องจากอานุภาพความบริสุทธิ์หมดจดจากราคาทิกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ได้ตกแต่งให้เป็นไปด้วยประการฉะนี้ ฯ

<u>ภาพที่ ๕</u>

ภาพแสดงจิตวิญญาณของพระอริยบุคคลชั้นที่ ๔
<u>พระอรหันต์ขีณาสพ</u>

ภาวะแห่งสิ่งนี้เป็น เอกภาวะ
ปราศจากเพศ ปราศจาก กาล และ
อกาล ปราศจากการห่อหุ้มปรุงแต่ง
เป็น ปรมวิสุทธิเอกภาพ: ไม่มีใคร
ชี้ให้ดูได้ แจ่มใสโดยประการทั้งปวง
ธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุไฟ, ธาตุลม ฯ
ไม่มีอยู่ใน เอกภาวะ นี้ ฯ

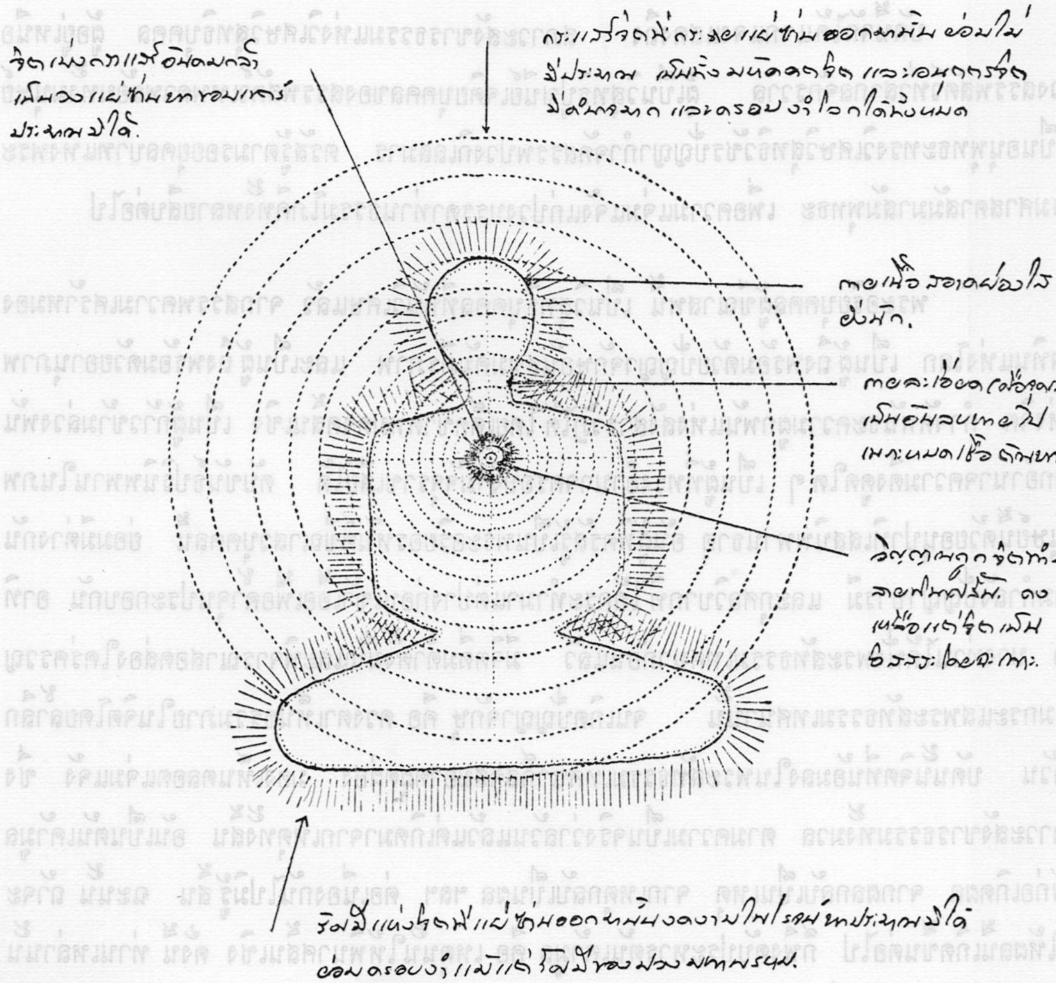

นี่เป็นภาวะแห่ง ความเป็นตัวของตัวเอง
เป็นธรรมะเดิม - กลับคืนเข้าสู่ภาวะแห่ง
สภาพเดิมอันเป็นอิสระ เป็นไท, ปลอด-
จากพันธะเครื่อง แวดล้อมใดๆ ห่างชั่ว-
พ้นชั่ว - ไกลชั่ว, พ้นจากทางแห่ง มฤตและ
อมฤต. พ้นทั้งจาก ความมืดและความสว่าง
ใดๆ พ้นจากทั้งรูปและอรูป พ้นทั้งจาก
โลกนี้และโลกใดๆ อื่น (ปลอดนอกเหนือ
และพ้นห่างไกลจากอนันตเขตแห่ง สรรพ
สิ่งจักรวาฬ) ปลอดจากชื่อและนามกรเรียกขาน
ใดๆ อื่น แจ่มกล้า แจ่มเจิดเป็นไปเฉพาะตน

— " —

ภาพที่ ๒ (ก)

ภาพกายของพระอริยบุคคล ขณะอรหันต์ป่ากสม

ฉกถา

สภาวะจิตวิญญาณของพระอริยบุคคลผู้ขีณาสพ

บัดนี้จักได้แจกแจงแสดงถึง สภาวะสังขารธรรมแห่งวิเศษวิสุทธิบุคคล ผู้อยู่เหนือปวงสรรพสัตว์ทั่วสากลจักรวาล ผู้เป็นวิสุทธิปูชนีย์เจติยบุคคลของสรรพสัตว์เทพดาพร้อมทั้งมนุษย์ผู้เป็นอนุพุทธะทรงวิเศษวิสุทธิวัชรปัญญากำจัดสรรพปวงกิเลสมาร ตรัสรู้ตามรอยยุคลบาทแห่งพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธะ เพื่อความแจ่มแจ้งแก่ปวงบรรดาท่านธรรมโภคีทั้งหลายสืบต่อไป

พระอริยบุคคลผู้ขีณาสพนั้น เป็นวิสุทธิบุคคลที่พ้นวิเศษแล้ว จากสรรพความเศร้าหมองมลทินแห่งโลก เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาจักษุอันสุขุมคัมภีรภาพ และเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอานุภาพแห่งจิต กำจัดพันธะความผูกพันแห่งสังสารวัฏได้โดยเด็ดขาดหมดจดสิ้นเชิง เป็นผู้ก้าวข้ามล่วงพ้นจากอำนาจความดึงดูดใด ๆ เป็นผู้ที่ทรงอำนาจครอบงำมัจจุราชเสียได้ ดับขันธ์ปรินิพพานในภพมนุษย์นี้ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ อันผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระอริยอรหันต์ขีณาสวบุคคลนี้ ย่อมมีต่างกันตามกำลังปัญญาบารมี และกุศลวิบากที่ได้กระทำมาแต่ปางก่อนเข้าเอื้อเฟื้อค้ำจุนประกอบกัน อาทิคือ บางท่านได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาก่อนแล้ว มีจิตดื่มด่ำตั้งมั่นและพิจารณาสอดส่องใคร่ครวญตามกระแสพระสัทธรรมเทศนานั้น จนเกิดปัญญาจักษุ คือ ดวงตาเห็นธรรมภายในจิตโดยล้ำลึกถี่ถ้วน บัดนั้นจิตที่น้อมลงในพระสัทธรรมเทศนาก็สดสะอาดผุดผ่อง มองเห็นตลอดแจ่มแจ้ง ซึ่งสภาวะสังขารธรรมทั้งมวล ตามความเป็นจริงว่าล้วนแล้วแต่เกิดมาจากเหตุทั้งสิ้น อันเป็นต้นเค้ามูลให้ก่อเกิดผล จากผลกลับเป็นเหตุ จากเหตุกลับเป็นผล ฯลฯ ต่อเนื่องกันไปมิรู้สิ้น ฉะนั้น ถ้าจะมิให้ผลนั้นเกิดขึ้นต่อไป ก็พึงดับประหารต้นเค้ามูล คือ เหตุนั้นให้พินาศสิ้นเชิง ดังนี้ ท่านเหล่านั้นปลงจิตลงสู่วิถีทางแห่งปัญญาญาณอันหมดจด ดับความเร่าร้อนแห่งความทะยานอยาก ตัดประหารสภาวะสังขารธรรมอันเป็นต้นเค้าให้เกิดต่อเนื่องแห่งภพและชาติเสียได้ กลับสภาพภาวะจากสามัญ

ปุถุชนซึ่งหนาด้วยกิเลสบาปธรรม อันไหลไปตามกระแสแห่งสังสารวัฏ เป็นผู้รู้สึกตนหันกลับเข้าสู่ทางย้อนทวนกระแสตัดข้ามเข้าสู่ฝั่ง เป็นพระอริยบุคคลผู้โสดาบัน ตัดระยะแห่งสังสารวัฏให้ขาดสะบั้นสั้นลง ท่านเหล่านั้นครั้นได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนา ที่ขัดเกลาจิตให้ละเอียดยิ่งขึ้นโดยควรแก่ธาตุและอัธยาศัย ก็เป็นผู้ได้ตรัสรู้แจ้งในธรรมวิเศษเข้าสู่แดนแห่งพระนิพพานในเวลาต่อมา ดังเช่นท่านพระปัญจวัคคีย์อันมีท่านอัญญาโกณฑัญญะเป็นหัวหน้า ผู้เป็นปฐมมหาสาวก ท่านพระยสกุลบุตร ท่านพระสารีบุตร และท่านมหาโมคคัลลานะ ฯลฯ เป็นต้น บางท่านได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาแล้วก็พลันได้บรรลุตรัสรู้ ณ ที่นั่งนั้น ดังเช่น พราหมณ์ ๑๕ คน ในโสฬสปัญหา มีอชิตะมาณพเป็นประธาน ฯลฯ บางท่านได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาแล้วปฏิบัติบำเพ็ญเพียร แล้วได้ตรัสรู้บรรลุพระอรหัต ดังเช่น ท่านสุภัททะ ฯ ผู้ปัจฉิมสักขีสาวก บางท่านได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลผู้โสดาบันแล้วปฏิบัติบำเพ็ญเพียร จนได้ตรัสรู้บรรลุพระอรหัต ดังเช่น ท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก บางท่านได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน แล้วต่อมาบรรลุเป็นพระอนาคามี แล้วในที่สุดจวนใกล้จะเสด็จสวรรคตได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาเป็นครั้งสุดท้าย ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์แล้วปรินิพพานในวันนั้น ฯลฯ เหล่านี้เป็นตัวอย่าง ซึ่งทั้งหมดนี้ก็อนุโลมเป็นไปตามธาตุอัธยาศัยพร้อมทั้งกุศลวิบากบารมีที่ได้ประกอบบำเพ็ญมาแต่ชาติปางก่อนเข้าช่วย สนับสนุนประคับประคอง

และประการหนึ่ง นอกจากที่ได้แจกแจงคุณลักษณะแห่งการบรรลุอันแตกต่างกันนั้นแล้ว พระอริยบุคคลผู้อรหันต์ขีณาสพ ยังแบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือ:- เป็นผู้ที่บรรลุตรัสรู้พ้นวิเศษ ด้วยกำลังแห่งวิชชาวิสุทธิญาณปัญญา เพียงประการเดียวโดยปราศจากเดชอานุภาพอันเกรียงไกรใดๆ แต่ได้กำจัดตัดประหารกิเลสาสวะ ด้วยอานุภาพแห่งความคมกล้าของปัญญาญาณอย่างเด็ดขาด และเป็นผู้ที่ถึงพร้อมเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ด้วยเจโตสมาธิอันมั่นคง ทั้งเจโตปริยญาณอันแจ่มชัด ทรงทิพจักษุและทิพโสต ตามกำลังที่อบรมมากและน้อยกว่ากัน นี้จำพวกหนึ่ง ฯ เป็นผู้ที่ตรัสรู้พ้นวิเศษด้วยกำลังจิตที่รวมประมวลเพ่ง เป็นรากฐานกำจัดเครื่องข้องกีดขวางจนอยู่ในอำนาจสิ้น พอสภาวะลักษณะแห่งจิตมีกำลังกระจ่างโรจน์ปราศจากการติดขัด พลันก็ประมวลกระแสจิตเลื่อนเข้าสู่การเพ่งพิจารณา ทันใดนั้นด้วยกำลังแห่งวิชชาวิสุทธิญาณปัญญาที่อุบัติขึ้นด้วยความประมวลเพ่ง อันถึงพร้อมด้วยองค์แห่งความตรัสรู้ก็ประหารทำลายล้างอานุภาพความครอบงำของวิญญาณ

แห่งอวิชชาลงหมดสิ้น เป็นผู้ **ดับรอบแห่งวิญญาณ** เป็นผู้หมดจดสิ้นเชิงจาก **วิญญาณูปาทานักขันธ์** คือ ความยึดมั่นในสรรพวิญญาณ พ้นสิ้นเชิงจาก **วิญญาณารมณ์** คือ อารมณ์อันตามเคล้าอยู่ในวิญญาณ ตลอดจนพ้นสิ้นเชิงจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งมวล สมดังพระพุทธวจนะที่ทรงวิสัชชนาพยากรณ์ในโสฬสปัญหา (คือ ปัญหาของพราหมณ์ ๑๖ คน) พระไตรปิฎก สุตตนิบาต ปรายนวรรคที่ ๕ วัตถุกถา ซึ่งทรงตอบปัญหาของอชิตมาณพ อันเป็นปัญหาที่ ๑ ดังมีเนื้อความต่อไปนี้ :–

"อชิตมาณพได้ทูลถามปัญหาเป็นเบื้องต้นว่า :– โลก คือหมู่สัตว์อันอะไรหุ้มห่อไว้ โลกย่อมไม่แจ่มแจ้ง (คือ มืดมน) เพราะอะไร พระองค์ตรัสอะไรว่า เป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้ อะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก ?

พระผู้มีพระภาคทรงตรัสตอบพยากรณ์ว่า :– ดูกรอชิตะ โลกอันอวิชชา (คือ ความไม่รู้ตามความเป็นจริงแห่งธรรมดาของโลก) หุ้มห่อไว้ โลกไม่แจ่มแจ้งเพราะความประมาท เรากล่าวตัณหาว่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้ ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ฯ

อชิตมาณพได้ทูลถามต่อไปว่า :– กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง อะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย ขอพระองค์จงตรัสบอกเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายอันบัณฑิตย่อมปิดกั้นด้วยธรรมอะไร ?

พระผู้มีพระภาคทรงตรัสตอบพยากรณ์ว่า:– ดูกรอชิตะ สติเป็นเครื่องกั้นกระแสในโลก เรากล่าวสติว่า เป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย กระแสเหล่านั้นอันบัณฑิตย่อมปิดได้ด้วยปัญญา

อชิตมาณพทูลถามต่อไปอีกว่า :– ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติและนามรูปธรรมทั้งหมดนี้ย่อมดับไป ณ ที่ไหน ? พระองค์อันข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอจงตรัสบอกปัญหาข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

พระผู้มีพระภาคทรงตรัสตอบพยากรณ์ว่า :– ดูกรอชิตะ เราจะบอกปัญหาที่ท่านถามแล้วแก่ท่าน **นาม** และ **รูป** ย่อมดับไปไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด **สติ** และ **ปัญญา** ย่อมดับไป ณ ที่นั้น เพราะความ **ดับรอบแห่งวิญญาณ**

ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

ขอท่านสาธุชนผู้ธรรมโภคีทั้งหลาย จงได้พิจารณาดูภาพที่ ๘ อันเป็นภาพแสดงถึงสภาวะจิตวิญญาณของพระอริยบุคคลผู้อรหันต์ขีณาสพ ท่านทั้งหลายจะเห็นว่ามีสภาพลักษณะผิดต่างห่างไกล จากภาพจิตวิญญาณทั้งหมดที่ได้ผ่านมา ภาพที่ ๘ นี้ เป็นภาพของสภาวะจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ เป็นภาพของจิตในลักษณะเอกภาวะ หมดเชื้ออันจะก่อให้เกิดมูลรากแห่งความหมุนเวียนต่อไปอีก ไม่มีสิ่งใดที่จะเข้ามาใกล้กรายกางกั้นครอบงำต่อไปอีกได้ ความรุ่งโรจน์ของเอกภาวะนี้ยิ่งกว่าแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ อันปราศจากเมฆในเวลาเที่ยงวัน กว่าล้าน กว่าโกฏิดวง และยั่งยืนดุจความยั่งยืนแห่งห้วงเวหาฉะนั้น ฯ

เพื่อให้ท่านสาธุชนผู้ธรรมโภคีทั้งหลายได้เข้าถึงธรรมปริยาย อันแสดงถึงความดับรอบแห่งวิญญาณ ตามรอยพระอรหันต์ ให้แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น อาตมาภาพจึงขอนำท่านเข้าสู่วิถีทางแห่งการเพ่งพิจารณาเพื่อเข้าถึงความดับรอบแห่งวิญญาณต่อไป ขอท่านทั้งหลายจงติดตามพิจารณาใคร่ครวญมรรควิถีทางเดินฝ่ายข้างเกิดไปทีละขั้นๆ ตามลำดับ โดยพิจารณาไต่ตามจากความเป็นอยู่ปัจจุบันย้อนขึ้นไป แล้วก็ย้อนทวนกลับลงมาในท่านองลักษณะเดิม ต่อไปดังนี้ :-

สรรพสัตว์และมนุษย์ทั้งหลายย่อมเกิดมาตามเส้นทางเดินข้างล่างนี้ จงดู :-

ถาม ๑ – เพราะเหตุอะไรมนุษย์บุคคลทั้งหลาย จึงต้องมี **ความแก่ ความเจ็บ** และ **ความตาย** ฯลฯ ?

ตอบ ๑ – เพราะมนุษย์บุคคลทั้งหลาย มี **ชาติ** คือความถือ **กำเนิดเกิด** มาเป็นมนุษย์เป็นบุคคล จึงต้องมี **ความแก่ ความเจ็บ** และ **ความตาย**เป็นเครื่องประจำกำกับ ฯ

ถาม ๒ – เพราะเหตุอะไรจึงได้มี **ชาติ** คือความถือ **กำเนิดเกิด** มาเป็นมนุษย์ เป็นบุคคล ฯลฯ?

ตอบ ๒ – เพราะมี **ภพ** คือ แดนอันเป็นที่เกิด เป็นที่อาศัย (คือ ความอยู่ร่วมเสพอสัทธรรมของบิดาและมารดาจนมารดาตั้งครรภ์) มีอยู่ **ชาติ** ความถือกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ เป็นบุคคลจึงเกิดมีขึ้นได้ ฯ

ถาม ๓ – เพราะเหตุอะไรจึงมี **ภพ** อันเป็นแดนเกิด เป็นที่อาศัย ฯลฯ ?

ตอบ ๓ – เพราะเหตุที่มี **อุปาทาน** คือ ความยึดมั่น ถือมั่น มาตั้งแต่ชาติก่อน ภพก่อน แม้จนบัดนี้ว่า นี่เป็นเรา นี่เป็นตัวของเรา นี่เป็นของๆ เรา ถึงพร้อมด้วยความหน่วงเหนี่ยวผูกพันหวงแหน จึงทำให้เกิดภพขึ้น ฯ

ถาม ๔ – เพราะเหตุอะไร จึงมี **อุปาทาน** ความยึดมั่น ถือมั่นเช่นนั้น ฯลฯ ?

ตอบ ๔ – เพราะเหตุที่มี**ตัณหา** คือ ความแส่หา ความทะยานอยากได้ ความดิ้นรนด้วยความอยาก ความไม่รู้จักพอ มีแล้วก็ตระหนี่หวงแหน ฯ ฯ เพราะความดิ้นรนทะยานอยาก แส่หา ฯ ตัวนี้แหละที่เป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน

ถาม ๕ – เพราะเหตุอะไร จึงทำให้เกิดมี **ตัณหา** คือ ความแส่หา ความดิ้นรนทะยานอยากขึ้นได้ ฯลฯ

ตอบ ๕ – เพราะเหตุที่มี**เวทนา** คือ ความเข้าเสวยอารมณ์ผูกพัน อยากได้– ไม่อยากได้ รัก–ชัง ชอบ–ไม่ชอบ พอใจ–ไม่พอใจ ยินดี–ยินร้าย ฯลฯ เหล่านี้ แล้วก็เข้าคลุกเคล้ามัวเมาเพลิดเพลิน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดมีตัณหาความแส่หาทะยานอยาก ฯ

ถาม ๖ – เพราะเหตุอะไร จึงมี**เวทนา** ความเข้าเสวยอารมณ์ ?

ตอบ ๖ – เพราะเหตุที่มี**ผัสสะ** คือ ความกระทบถูกต้องระหว่างสิ่งที่คู่กัน ฯลฯ

ถาม ๗ – เพราะเหตุอะไร จึงมี**ผัสสะ** ความกระทบถูกต้อง กระทบถูกต้องอะไร ?

ตอบ ๗ – เพราะเหตุที่ทางกระทบ ๖ คู่ ๑๒ ทาง เรียกว่า **สฬายตนะ** คือ **ตากระทบรูป** (คือ เห็นรูปต่างๆ) เป็นต้นว่า ชาย–หญิง สิ่งของและสรรพสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น **หูกระทบเสียง** คือได้ยินเสียงต่างๆ **จมูกกระทบกลิ่น** คือได้สูดดมกลิ่นต่าง ๆ **ลิ้นได้ลิ้มรส** คือ ได้รับรสต่าง ๆ จากอาหาร ที่เคี้ยวกิน **กาย** ได้รับการเสียดสีถูกต้องเคล้าคลึง **จิตตารมณ์** (หรือที่เรียกง่าย ๆ ว่า**ใจ**) กับความนึกคิดนานาประการ นี่แหละคือที่เกิดของ **ผัสสะ** ละ

ถาม ๘ – เพราะเหตุอะไร **สฬายตนะ** จึงเกิดมีขึ้นได้ ?

ตอบ ๘ – เพราะเหตุที่มี **นามรูป** คือ เรือนร่างกายเนื้อหนังอันมีชีวิตที่แลเห็นที่เรียกว่าเป็นมนุษย์บุคคลและสัตว์ นี่แหละจึงมี **สฬายตนะ** เพราะเรือนร่างกายอันเป็นเนื้อหนังนี้ได้ถูกเจาะออกเป็นช่อง ๆ คือ ช่องตา ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องผิวกาย และช่องจิตภายใน อันเป็นทางเปิดออกรับสิ่งทั้งหลายอันจะเข้ามากระทบตามสภาวะลักษณะแห่งช่องทางนั้น ฯ

ถาม ๙ – เพราะเหตุอะไร **นามรูป** จึงมีขึ้นได้ และเป็นอยู่ได้ ฯลฯ ?

ตอบ ๙ – ก็เพราะเหตุที่มีวิญญาณ ความรู้สึกนึกคิด ปรุงแต่งก่อตั้งสร้างสรรพอารมณ์นานาประการขึ้นภายในนามรูป ชักนำนามรูปให้เขยื้อนเคลื่อนไหวไปตามที่วิญญาณจะสั่งบัญชา และทั้ง ๒ ลักษณะนี้ต่างก็มีความสำคัญอาศัยซึ่งกันและกัน พึ่งพิงซึ่งกันและกัน เพราะเหตุที่มี ๒ อย่างนี้เป็นหลัก ทุกอย่างที่กล่าวมาตั้งแต่ ๑–๘ จึงมีขึ้น และก็ **วิญญาณ** นี้อีกนั่นเอง ย่อมกลับบ้วนเวียนเข้าออกอยู่แต่ในนามรูปนี้เท่านั้น ออกไปแล้วกลับย้อนกลับเข้ามาอีกเล่า หาพ้น**นามรูป** นี้ไปได้ไม่ ด้วยอาการเป็นไปเพียงวัฏฏจักร์ แห่ง**วิญญาณ** และ**นามรูป** ดังแสดงมานี้ จึงทำให้สัตว์โลกเกิดบ้าง แก่บ้าง เจ็บบ้าง ตายบ้าง จุติบ้าง อุปบัติบ้าง แล้ว ๆ เล่า ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีกในวังวนแห่งสังสารวัฏด้วยประการฉะนี้ฯ ฉะนั้น บัดนี้ขอท่านทั้งหลายจงพิเคราะห์พิจารณาดูสายวิถีทางแห่งความบังเกิดโดยอาการหวนกลับอีกครั้ง เพื่อความเข้าใจจักได้แน่นแฟ้นแจ่มแจ้งขึ้น ดังนี้ :–

๑. เพราะมี **นามรูป**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงมี**วิญญาณ** เข้าอาศัย

๒. เพราะมี **วิญญาณ**เป็นหลัก เป็นเหตุ **นามรูป** จึงตั้งอยู่ได้

๓. เพราะมี **นามรูป**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงช่อง**สฬายตนะ** เกิดประจำขึ้น

๔. เพราะมี **สฬายตนะ**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงทำให้เกิด**ผัสสะ** กระทบขึ้น

๕. เพราะมี **ผัสสะ**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงทำให้เกิด**เวทนา** ความเคล้าในอารมณ์ขึ้น

๖. เพราะมี **เวทนา**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงทำให้เกิด**ตัณหา** ความทะยานอยากความแส่หาหวงแหน

๗. เพราะมี **ตัณหา**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงทำให้เกิด**อุปาทาน** คิดยึดมั่นว่าเป็นเรา เป็นของเรา ฯลฯ

๘. เพราะมี **อุปาทาน**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงทำให้เกิด**ภพ** อันเป็นแดนเกิดของสัตว์ ทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องหวนกลับมาเกิดอีก ด้วยยางใยของ**อุปาทาน**

๙. เพราะมี **ภพ**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงทำให้มี**ชาติ** คือถือเอากำเนิดเกิดมาเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

๑๐. เพราะมี **ชาติ**เป็นหลักเป็นเหตุ จึงมีความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพินาศแตกสลาย เป็นเครื่องกำกับผูกพัน ด้วยประการฉะนี้

เมื่อได้พิจารณาติดตามสภาวะสังขารธรรม อันเป็นฝ่ายที่ดึงดูดผูกพันสรรพสัตว์ให้กลับมาถือกำเนิดเกิดต่อเนื่องกันไป ทั้งทวนลำดับและตามลำดับวิถีเส้นทางแล้ว บัดนี้ขอท่านทั้งหลายจงมาพิเคราะห์พิจารณาความดับแห่งวิถีเส้นทางอันเดียวกันนั้น ของพระอริยบุคคลผู้ขีณาสพต่อไป ก็เมื่อเหตุและผลแห่งกองทุกข์ทั้งมวลได้บังเกิดมีบนเส้นทางวิถีชีวิต อันผูกพันสัตว์โลกมิให้หลุดพ้นไปเช่นนั้น ปรากฏชัดแจ่มแจ้งแก่ผู้มีปัญญาญาณเช่นนี้แล้ว ก็มาถึงการพิจารณามองแสวงหาอุบายวิธีอันจะเป็นเครื่องล่วงพ้นบ่วงเครื่องผูกของสังสารวัฏเหล่านั้น จะค้นหาสาเหตุอันเป็นต้นเค้าแห่งการแก้ทำลายเครื่องผูกนี้ได้อย่างไร บัณฑิตท่านผู้รู้ทั้งหลายต่างก็ได้เพ่งพิจารณาไตร่ตรองติดตามด้วยปัญญาญาณอย่างใกล้ชิด โดยอาการทวนลำดับขึ้นไปอีก อย่างนี้ว่า :–

ถาม ๑ – เพราะอะไรไม่มี **ความแก่ ความเจ็บ ความตาย** ตลอดจน**ความทุกข์ทั้งหลาย ๆ** จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ฯลฯ จึงจะดับ

ตอบ ๑ – เพราะถ้าชาติ คือ ความถือเอากำเนิดเกิดมาไม่มี **ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ฯลฯ** ก็ย่อมจะไม่มี เพราะ **ชาติ**ดับหมดสิ้นเชิง **ความแก่ ความเจ็บ ความตาย** จึงจะดับไม่เหลือ

ถาม ๒ – เพราะอะไรไม่มี **ชาติ** คือ ความถือเอากำเนิดเกิดมาจึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ **ชาติ** จึงจะดับ

ตอบ ๒ – เพราะถ้า**ภพ** คือ แดนอันเป็นที่เกิดไม่มี **ชาติ**คือ ความถือเอากำเนิดเกิดมาก็ไม่มี เพราะ**ภพ**ดับหมดสิ้นเชิง **ชาติ**จึงจะดับไม่เหลือ

ถาม ๓ – เพราะอะไรไม่มี **ภพ** คือแดนอันเป็นที่เกิดจึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ **ภพ**จึงจะดับ

ตอบ ๓ – เพราะถ้า **อุปาทาน** คือความยึดมั่น ถือมั่น และหน่วงเหนี่ยวไม่มี **ภพ** คือ แดนอันเป็นที่เกิดก็ไม่มี เพราะ **อุปาทาน** ดับหมดสิ้นเชิง **ภพ** จึงจะดับไม่เหลือ

ถาม ๔ – เพราะอะไรไม่มี **อุปาทาน**จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ **อุปาทาน**จึงจะดับ

ตอบ ๔ – เพราะถ้า**ตัณหา** คือ ความแส่หา ความทะยานอยาก พร้อมทั้งความตระหนี่หวงแหนไม่มี **อุปาทาน**คือความยึดมั่น ถือมั่นฯ ก็ไม่มี เพราะ**ตัณหา**ดับหมดสิ้นเชิง **อุปาทาน**จึงดับไม่มีเหลือ

ถาม ๕ – เพราะอะไรไม่มี **ตัณหา**จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ **ตัณหา** จึงจะดับ

ตอบ ๕ – เพราะถ้า**เวทนา** คือ ความเข้าคลุกเคล้าผูกพันในอารมณ์และเพลิดเพลินในอารมณ์ ไม่มี **ตัณหา**จึงไม่มี เพราะ**เวทนา**ดับหมดสิ้นเชิง **ตัณหา**จึงจะดับไม่มีเหลือ

ถาม ๖ – เพราะอะไรไม่มี **เวทนา**จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ**เวทนา**จึงจะดับ

ตอบ ๖ – เพราะถ้า **ผัสสะ** คือ ความกระทบถูกต้อง ฯ ไม่มี **เวทนา**จึงไม่มี เพราะ**ผัสสะ**ดับหมดสิ้นเชิง **เวทนา**จึงจะดับไม่มีเหลือ

ถาม ๗ – เพราะอะไรไม่มี **ผัสสะ**จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ**ผัสสะ**จึงจะดับ

ตอบ ๗ – เพราะถ้า **สฬายตนะ** คือ ช่องทางกระทบ ๖ คู่ ๑๒ ทางไม่มี **ผัสสะ**จึงจะไม่มี เพราะ**สฬายตนะ**ดับหมดสิ้นเชิง **ผัสสะ**จึงจะดับไม่มีเหลือ

ถาม ๘ – เพราะอะไรไม่มี **สฬายตนะ**จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ **สฬายตนะ**จึงจะดับ

ตอบ ๘ – เพราะถ้า**นามรูป** คือ ความมีชีวิตเป็นรูปเรือนร่างกาย ตลอดจนความรู้สึก สมมติกำหนดเรียกขานกันไม่มี **สฬายตนะ**จึงจะไม่มี เพราะ **นามรูป**ดับหมดสิ้นเชิง **สฬายตนะ**จึงจะดับไม่มีเหลือ

ถาม ๙ – เพราะอะไรไม่มี **นามรูป**จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ **นามรูป**จึงจะดับ

ตอบ ๙ – เพราะถ้า **วิญญาณ** คือ ความรู้สึก นึกคิด ในการปรุงแต่งแปรเปลี่ยนสภาวะต่าง ๆ นานาประการไม่มี **นามรูป** จึงจะไม่มี เพราะ**วิญญาณ**ดับหมดสิ้นเชิง **นามรูป** จึงจะดับไม่เหลือ

นี่แลท่านทั้งหลาย คือ สภาวะสังขารธรรมทั้งมวลฝ่ายข้างดับทำลาย มีลักษณาการเป็นอย่างนี้ และบัดนี้ขอจงติดตามพิจารณาโดยตามลำดับอีกครั้งหนึ่งต่อไป จงกำหนดพิจารณาใส่ใจให้ดี เพื่อเป็นการย้ำให้แม่นยำชัดเจนขึ้น จงดู :-

๑ เพราะ**นามรูป**ดับสิ้นเชิง → **วิญญาณ**จึงดับสิ้นเชิง

๒. เพราะ**วิญญาณ**ดับสิ้นเชิง → **นามรูป**จึงดับสิ้นเชิง

๓. เพราะ**นามรูป**ดับสิ้นเชิง → **สฬายตนะ**จึงดับสิ้นเชิง

๔. เพราะ**สฬายตนะ**ดับสิ้นเชิง → **ผัสสะ**จึงดับสิ้นเชิง

๕. เพราะ**ผัสสะ**ดับสิ้นเชิง → **เวทนา**จึงดับสิ้นเชิง

๖. เพราะ**เวทนา**ดับสิ้นเชิง → **ตัณหา**จึงดับสิ้นเชิง

๗. เพราะ**ตัณหา**ดับสิ้นเชิง → **อุปาทาน**จึงดับสิ้นเชิง

๘. เพราะ**อุปาทาน**ดับสิ้นเชิง → **ภพ**จึงดับสิ้นเชิง

๙. เพราะ**ภพ**ดับสิ้นเชิง → **ชาติ**จึงดับสิ้นเชิง

๑๐. เพราะ**ชาติ**ดับสิ้นเชิง → **ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ฯลฯ** และสรรพทุกข์ ความบีบคั้นทั้งปวง ก็เป็นอันยุติดับสลายลง ฯลฯ

โดยการเพ่งพิจารณาสอดส่องติดตามใคร่ครวญ ตามสายเส้นทางแห่ง **ชีวภพ** ด้วยอาการอันใกล้ชิดมิคลาดเคลื่อนอย่างนี้ ท่านผู้บัณฑิตอริยบุคคลเหล่านั้น ก็ได้เข้าถึงความแจ่มแจ้งในความเป็นไปแห่งโลก เห็นแจ่มชัดในเหยื่อทั้งหลายที่โลกได้วางล่อไว้ เห็นแจ่มแจ้งชัดเจนในความพินาศแหลกลาญของโลกทั้งเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด ท่านปลงจิตเข้าถึงสภาพธรรมแห่งโลก ด้วยความแจ่มชัดไม่ติดขัด เช่นนั้น บัดนั้นจิตก็ผุดผ่องบริสุทธิ์หมดมลทิน หมดความกำหนัดในกามราคะทั้งหลายทั้งปวงสิ้นเชิงขาดเด็ดลง หมดเชื้อยางใยความยึดหน่วงเหนี่ยวอันจะทำให้หมุนกลับมาเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป สภาวะสังขารธรรมทั้งหลายอันได้เป็นไปในสังสารวัฏต่อเนื่องกันมา อันหาที่สุดแห่งกาลมิได้นั้น เป็นอันยุติสิ้นสุดหนทางลง ปวงอวิชชาและสรรพกิเลสมารทั้งหลาย หมดอำนาจหมดโอกาสที่จะเข้าบงการบังคับบัญชาดังที่เคยมาได้อีกต่อไป

อาจจะมีปัญหาถามเข้ามาอีกว่า ก็วิถีทางแห่งการเกิดและดับดังที่ได้แจกแจงแสดงมานั้น มีระดับซับซ้อนละเอียดสุขุมอย่างมากหลายเช่นนั้น บุคคลที่ได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาจะมีปัญญาญาณพิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญ จนตัดขาดจากอาสวกิเลสสิ้นเชิงได้รวดเร็วได้อย่างไร? มิเกินความจริงไปหรือ? ขอวิสัชนาดังนี้ว่า ปัญญาอันเรียกว่า **วัชรวิสุทธิญาณปัญญา** ที่ได้ผุดเกิดขึ้นภายในจิตที่ผ่องแผ้วของบุคคลผู้ในขณะที่ส่งกระแสจิตติดตามใคร่ครวญ ไปตามกระแสเนื้อความแห่งพระสัทธรรมเทศนาจนแจ่มแจ้งนั้น ย่อมมีกำลังกระแสความคมและรวดเร็วยิ่งนักสุดที่จะยกอุทาหรณ์ใดมาเทียบประมาณได้ หลั่งไหลแวบไวยิ่งกว่าสายฟ้าหลายโกฏิเท่า ผู้เป็นเจ้าตัวเองเท่านั้นที่จักรู้เป็นปัจจัตตัง คือ เป็นการรู้เฉพาะตน สุดที่จะอธิบายได้

ในขณะเดียวกันที่ธรรมทั้งหลายแจ่มแจ้ง และจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งมวลเป็นเอกภาวะลักษณะนั้น รูปเรือนกายของท่านผู้นั้นก็ได้เปลี่ยนวรรณะลักษณะไปโดยฉับพลัน เป็นรูป

เรือนกายที่ผุดผ่องรุ่งเรือง ด้วยอำนาจแห่งกระแสจิตที่ได้แผ่ซ่านออกมา จงดูภาพที่ ๘ (ก) บัดนี้ กายละเอียดที่ถือกำเนิดซ่อนแนบสนิทติดตามมาทุกภพหาประมาณมิได้ อันเป็นที่ห่อหุ้มอาศัยของวิญญาณทั้งมวลอันเป็นไปในภายในนั้น ได้ถูกอานุภาพแห่งจิตทำลายลบหายไปสิ้นแล้ว พร้อมกับวิญญาณอันเป็นเจ้าของติดตามครอบครองมานั้นด้วย เป็นอันสิ้นสุดแห่งการห่อหุ้มติดตามกันเสียที ยังคงเหลืออยู่แต่เรือนกายอันเป็นเนื้อหนังค้ำยันด้วยโครงกระดูก ซึ่งยังคงมีชีวิตมีหัวใจสูบฉีดโลหิตหล่อเลี้ยงอยู่ และมีเพียง **เอกภาวะ** เดียวคงครองอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกว่าจะถึงกาลกำหนดอายุแห่งเรือนร่างนี้จะทนอยู่ได้ และปฏิบัติภารกิจอันเป็นไปเพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์โลก ตามพระพุทธโอวาทานุศาสนีย์ และตามวิสัยประเพณีพุทธสาวกผู้เป็นธรรมทายาทตามควรแก่กาล และท่านผู้วิเศษวิสุทธิอริยบุคคลเหล่านี้ เป็นผู้มีสภาวะลักษณะอันปราศจากกาลและอกาล เป็นผู้ปราศจาก **การเกิด** และ **การดับ** เป็นผู้ปราศจาก **ฝั่งข้างนี้** และ **ฝั่งข้างโน้น** และปราศจากใน **ท่ามกลาง** ของทั้งสองฝั่งนั้น เป็นผู้ **ตัดทิ้งอดีต** เป็นผู้ **หยุดในปัจจุบัน** และเป็นผู้ **ลบทุกสิ่งในอนาคต** ฯ แม้ข้อนี้ก็เป็นสภาวะสังขารธรรมของวิเศษวิสุทธิบุคคลผู้อรหันต์ขีณาสพ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

สัตตกถา

สภาวะสังขารธรรมของฌานลาภีบุคคล

และความต่างแห่งองค์ฌาน

บัดนี้อาตมาภาพจักได้นำปวงท่านธรรมโกศีทั้งหลายให้ล่วงเข้าสู่สภาวะสังขารธรรมของพระโยคาวจรผู้เข้าสู่การปฏิบัติบำเพ็ญเพียรเป็นฌานลาภีบุคคลต่อไป ดังที่ท่านทั้งหลายได้ผ่านมาบ้างแล้วในฉัตถกถา ซึ่งอาตมาภาพได้แสดงถึงลักษณาการความเป็นไปของผู้ที่เข้าปฏิบัติพระสมาธิจิต อันเรียกว่า เจโตสมาธิ พอเป็นเค้าสังเขปเบื้องต้น ดังปรากฏในภาพที่ ๔ แต่เพื่อให้มีความเข้าใจในสภาพภาวะลักษณะของเจโตสมาธิ อันเป็นธรรมบาทฐานเบื้องต้นของพระสมาธิแห่งฌานทั้งหลายให้ละเอียดยิ่งขึ้น เพื่อเป็นความปลอดโปร่งแก่โยคาวจรผู้จะฝึกบำเพ็ญเพียรต่อไป การเข้าบำเพ็ญเพียรเจริญพระสมาธิของพระโยคาวจรนั้น ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยธรรมอันเป็นหลักสำคัญประจำใจเพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อความผ่องแผ้วมั่นคงในการปฏิบัติบำเพ็ญเพียร ๗ ประการ ๗ ประการอะไรบ้าง ? ๗ ประการคือ:- มี**ศีลบริสุทธิ์** เป็นอันงาม ๑ มี**ขันติ** ความอดทน อดกลั้น ๑ มี**ความเพียร** ไม่ย่อท้อถอยหลัง ๑ มี**จาคะ** ความเสียสละต่อความสุขและความเคยชิน ๑ มี**ทมะ** ความข่มใจเป็นอย่างดี ๑ มี**สัญญมะ** ความสงบเรียบร้อยเยือกเย็น ๑ มี**สัจจะ** ความเป็นผู้ที่แน่นอนมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง ๑

เมื่อได้ทรงไว้ซึ่งธรรมอันเป็นรากฐาน ๗ ประการแล้ว ก็ให้เข้าทำการสมาทานประกาศความตั้งใจอันเด็ดขาดมั่นคงของตน ที่จะเข้ากระทำความเพียรต่อไป การเข้าทำสมาทานปฏิญญาณดังกล่าวนี้ ถ้าผู้นั้นได้ศึกษามาจากพระไตรปิฎก ซึ่งได้แสดงไว้ในธรรมส่วนนี้เป็นอย่างแจ่มแจ้งดี ปราศจากความสงสัยข้องใจ หรือปราศจากความลังเลติดขัดใด ๆ และทั้งมีความแน่ใจและมั่นใจว่าจะปฏิบัติได้ตามแนวทางนั้นโดยถูกต้องมิผิดพลาดแล้ว ก็จัดเครื่องสักการะเข้าทำการนมัสการบูชาต่อพระพักตร์พระพุทธปฏิมากร กล่าวคำสมาทานและปฏิญญาณตน ที่จะเข้าปฏิบัติ

บำเพ็ญเพียรในพระสมาธิไปโดยลำดับตราบเท่ากว่าจะทำให้แจ้งถึงธรรมวิเศษนั้น ประการที่สอง ถ้าผู้มีความตั้งใจที่จะเข้าปฏิบัติบำเพ็ญเพียรนั้น ไม่สามารถจะกระทำโดยลำพังตนดังบรรยายมาข้างต้นนั้นได้ ก็ให้แสวงหาผู้ที่สมควรที่จะเป็นอาจารย์ตน ซึ่งตนได้เห็นประจักษ์และพิจารณาใคร่ครวญด้วยตนเองแล้วเห็นว่า ท่านผู้นั้นเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งศีลาธิคุณเป็นอันงาม ถึงพร้อมด้วยอริยธรรมอันแจ่มแจ้ง สมควรที่จะมอบตนเป็นศิษย์เพื่อเข้ารับการฝึกได้แล้ว ก็ให้จัดเครื่องสักการะเข้ากระทำประจุคมนาการอภิวาทน์กราบไหว้ มอบตัวขอเป็นศิษย์ เพื่อปฏิบัติบำเพ็ญเพียรในอริยธรรมต่อไป

อันพระสมาธิที่จะพึงเข้าฝึกปฏิบัติบำเพ็ญเพียร ท่านได้จัดจำแนกแบ่งออกเป็น ๕ ระดับ ๕ ห้องด้วยกัน คือ เป็น**เจโตสมาธิ** (หรือ**สมาธิจิต**) อันเป็นสมาธิวางรากฐานให้หนักแน่นมั่นคง เป็นระดับที่ ๑ ห้องที่ ๑ สมาธิเข้าสู่**ปฐมฌาน** เป็นระดับที่ ๒ ห้องที่ ๒ สมาธิเข้าสู่**ทุติยฌาน** เป็นระดับที่ ๓ ห้องที่ ๓ สมาธิเข้าสู่**ตติยฌาน** เป็นระดับที่ ๔ ห้องที่ ๔ สมาธิเข้าสู่**จตุตถฌาน** เป็นระดับที่ ๕ ห้องที่ ๕ นี้จัดเป็นสมาธิฝ่ายเพ่งหมายใน**รูปลักษณะ** (หรือที่เรียกว่า **รูปฌาน**) และพระสมาธิฝ่ายเพ่งหมายในรูปลักษณะหรือรูปฌานนี้ ก็ยังแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ยังพัวพันอยู่กับ**วิญญาณ** คือ วิญญาณยังคงติดตามไม่ห่างไกล (คือ เป็นฌานฝ่ายโลกหรือที่เรียกว่า **โลกียฌาน**) ฝ่ายหนึ่งและฝ่ายที่ตัดประหารวิญญาณก้าวข้ามพ้นโลก(คือเป็นฌานที่หลุดพ้นจากการติดตามของวิญญาณหรือของโลกหรือ ที่เรียกว่า **โลกุตตรฌาน**)นี้ฝ่ายหนึ่ง ส่วนสมาธิฝ่ายที่เพ่งผ่านพ้นจาก**รูปลักษณะ** ที่เรียกว่า **อรูปฌาน** อีก ๔ ระดับ ๔ ห้องนั้น อาตมาภาพจักไม่แสดงโดยพิสดาร จักแสดงเพียงสังเขปเท่านั้น เพราะอะไร ? ก็เพราะมิใช่เป็นฌานที่มีคุณสมบัติเป็นโลกุตตระ คือ ไม่มีคุณลักษณานิสงส์ให้ข้ามพ้นจากโลกได้

จะขอย้อนกล่าวอีกครั้งว่า เหตุใดผู้ที่จะเข้าฝึกปฏิบัติ ในพระสมาธิเป็นพระโยคาวจรบุคคล จึงจำเป็นต้องถึงพร้อมด้วยธรรม ๗ ประการ ดังที่ได้กำหนดไว้ข้างต้นนั้น ? ขอวิสัชนาว่า ก็เพราะเพื่อให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความสะอาดหมดจดภายใน และทั้งเป็นรากฐานที่ตั้งของความเพียรทั้งมวล **ศีล**นั้นผู้ปฏิบัติจะสมาทาน**เบญจศีล** (คือ ศีล ๕) หรือ**ศีลอุโบสถ** (คือ ศีล ๘) อันเป็นศีลฝ่ายคฤหัสถ์ฆราวาสก็ดี หรือจะสมาทานศีลอันเป็นศีลของสามเณรก็ดี หรือจะเป็นศีลในพระปาฏิโมกข์ของฝ่ายภิกษุก็ดี นับว่าเป็นรากฐานสำคัญประการแรก ที่พระโยคาวจรทุกเพศทุกจำพวกจักต้องเข้าสมาทานจะเว้นเสียมิได้ ทั้งนี้ ก็เพราะศีลเป็นเสมือนเครื่องป้องกันสะกัดกั้นอุปสรรค

บาปธรรมทั้งปวง อันจะพึงบังเกิดขึ้นตามวิสัยสันดานของปุถุชน เป็นเครื่องขัดเกลาชำระล้างสรรพสิ่งโสโครกภายใน อันติดเนื่องมาแต่เดิมให้หมดไปและป้องกันมิให้เกิดขึ้นอีก เปรียบเหมือนบุรุษบุคคลที่ได้รับเกียรติยศให้เข้าไปในสถานที่อันรโหฐานโอ่อ่างดงาม ฉะนั้นก่อนที่บุรุษนั้นจะเข้าไปสู่ในสถานที่เช่นนั้น ก็จำเป็นจะต้องอาบน้ำชำระขัดสีร่างกายให้สะอาดและตกแต่งสวมใส่เครื่องอาภรณ์เสียใหม่ให้งดงาม จึงจะสมควรผ่านเข้าไปสู่สถานที่อันมีเกียรตินั้นได้ฉันใด ผู้ที่จะเริ่มเข้าปฏิบัติบำเพ็ญเพียรในพระสมาธิ ก็จำต้องสมาทานชำระศีลให้สะอาดพร้อมเสียก่อน จึงจะเข้าปฏิบัติบำเพ็ญเพียรได้ โดยปราศจากเครื่องขัดข้องใด ๆ

ขันติ ความอดทน อดกลั้นต่อความเมื่อยขบ หิวกระหาย กระวนกระวาย อดทน อดกลั้นต่อความร้อนและความหนาว หรือความรบกวนบางสิ่งบางอย่างจากภายนอก ๆ มีความอุตสาหะ**เพียรพยายาม**ไม่ย่อท้อถอยหนีต่อความที่ต้องใช้เวลาอันเนิ่นนาน อดทนอดกลั้นต่อความที่ต้องทรมานร่างกายอันเกิดจากการปฏิบัติ มีความตั้งมั่นมุ่งรุดไปเบื้องหน้าเพียงประการเดียว ด้วยความระลึกเสมอว่า เราเป็นผู้เริ่มฝึกเริ่มปฏิบัติ จำต้องมีความอดทนให้ดีให้หนักแน่น จึงจะได้ผล การที่จะให้ได้ผลดังใจปรารถนานั้นย่อมไม่มีทางจะเป็นไปได้ จงดูเยี่ยงบุคคลที่เจาะหินแสวงหาเพชรน้ำดีเป็นตัวอย่าง

จาคะ มีความเสียสละความสุขที่มีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นในชีวิตนี้ มามีความเป็นอยู่อย่างง่าย เพื่อตัดความยุ่งเหยิงกังวล และกำจัดความตระหนี่ ๆ ให้หมดสิ้นไป เพื่อมิให้เป็นเครื่องขัดขวางต่อการปฏิบัติ โดยมินึกกังวลลังเล หรือห่วงเสียดายด้วยประการใด ๆ มี**ความข่ม**ใจเป็นอย่างดีและสม่ำเสมอต่ออารมณ์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งอารมณ์ที่พอใจและอารมณ์ที่ไม่พอใจ (**อิฏฐารมณ์** และ**อนิฏฐารมณ์**) ตลอดจนความกำหนัดในกามราคะ มิให้มีความฟุ้งขึ้น และคราวใดที่มีอารมณ์ฟุ้งขึ้นด้วยประการใด ๆ ก็ให้มีความรู้สึกตัวข่มดับลงอย่างฉับพลัน มี**ความสงบ**เยือกเย็นทางกาย วาจา ใจ ไม่เป็นผู้บ่นพร่ำเพ้อ ไม่เป็นผู้โอ้อวด ผยอง ลำพองโลดโผน มี**ความสัจจริง** ต่อตนเองในการปฏิบัติบำเพ็ญเพียร ให้ดำเนินไปโดยกำหนดเวลาที่แน่นอนสม่ำเสมอไม่กลับกลอกไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง หรือปฏิบัติบ้างไม่ปฏิบัติบ้าง ทั้งนี้ เพราะการฝึกปฏิบัติฝ่ายจิตนั้นมีสภาพความเป็นไปไม่เหมือนกับการฝึกหรือการศึกษาอย่างที่ชาวโลกเขาศึกษาเขาฝึกกัน การศึกษาหรือการฝึก

เช่นนั้นเขามีกำหนดระยะเวลาจบ เวลาเสร็จสิ้นของการศึกษาหรือการฝึกนั้น ๆ แต่สำหรับในการฝึกและศึกษาปฏิบัติบำเพ็ญทางจิตนี้ ย่อมไม่มีเวลาขีดขั้นกำหนดแน่นอนเช่นนั้น พระโยคาวจรบางท่านเข้าปฏิบัติเข้าฝึกเพียง ๗ วันก็บรรลุผลที่ปฏิบัติ บางท่าน ๑ เดือน ๓ เดือน ๖ เดือน หรือ ๑ ปี ๗ ปี หรือ ๑๐ ปี ฯลฯ หรือบางท่านไม่มีวาสนาบารมี ได้บรรลุผลเลยก็มี แต่ถึงกระนั้นผลแห่งการที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรด้วยความไม่ย่อท้อ ก็ยังเป็นผลอานิสงส์ที่แน่นอน คือ ความเป็นผู้สงบระงับอกุศลธรรมเครื่องเศร้าหมองทุกประการ อันเป็นผู้ไม่มีความตกต่ำในภพเบื้องหน้า และทั้งจะเป็นกำลังอุดหนุนให้ได้บรรลุผลสมความมุ่งหมายในภพต่อ ๆ ไปนั้นด้วย ด้วยประการฉะนี้ พระโยคาวจรใดมีธรรมอันเป็นประดุจเครื่องมืออันทรงอานุภาพทั้ง ๗ ประการนี้แล้ว ก็เป็นผู้หวังได้จากผลแห่งการปฏิบัติบำเพ็ญเพียรนั้น

เมื่อได้สมาทานถึงพร้อมด้วยธรรมทั้ง ๗ ประการดังแสดงมาแล้ว ผู้นั้นพึงเข้าปฏิบัติบำเพ็ญเพียรต่อไปอย่ารีรอให้ข้ามวันเนิ่นช้าไป จงแสวงหาสถานที่อันวิเวกสงัด ที่แน่ใจและเห็นว่าเหมาะแก่การหลีกเร้นปฏิบัติ ปราศจากอุปสรรคสิ่งที่จะเข้ามารบกวนใด ๆ พร้อมกับจัดหานิสีทนะผ้าปูรองนั่งให้เรียบร้อย จุดธูปเทียนจัดวางดอกไม้ทำสักการบูชาน้อมจิตรำลึกถึงคุณานุภาพแห่งพระรัตนตรัยแล้ว ก็ให้ก้าวเข้าสู่นิสีทนะที่นั่งด้วยอาการอันสำรวมมั่นคง ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่ที่นั่งให้ยืนพิจารณาตรวจดูสถานที่ที่จะนั่งนั้นเสียอีกครั้งหนึ่งก่อนว่าครบพร้อมด้วยองค์ ๔ ประการหรือไม่ องค์ ๔ คือ อะไร ? องค์ ๔ คือ:- ๑ สถานที่ที่ปูนิสีทนะผ้ารองนั่งนั้น สะอาดเรียบร้อยปราศจากมดแมลงหรือสัตว์เลือกคลานใด ๆ จะขึ้นมารบกวนหรือไม่ ๒ พื้นที่ที่ปูนิสีทนะนั้นเรียบเสมอดีหรือเหลาดเอียงหรือมีปุ่มเม็ดก้อนกรวดดินอะไรอยู่ภายใต้หรือไม่ ๓ ทุกสิ่งทุกอย่างโดยรอบเป็นไปโดยเรียบร้อยดี ไม่มีสิ่งใดอันจะเป็นเครื่องรบกวนขัดขวางในขณะบำเพ็ญเพียรหรือไม่ และ ๔ ผ้านิสีทนะรองนั่งได้ปูไว้เรียบร้อยถูกต้องดีไม่ย่น ไม่พับ ไม่ขวางเอียง หรือไม่

เมื่อสถานที่ที่จะนั่งบำเพ็ญเพียรเป็นที่เรียบร้อย พร้อมด้วยองค์ ๔ ประการดีแล้ว ก็ให้ก้าวขึ้นเหยียบยืนบนผืนผ้ารองนั่ง ด้วยอาการอันระมัดระวังสำรวมยืนตรงก่อนแล้วค่อยทรุดตัวลงนั่งด้วยความระมัดระวังเช่นเดียวกัน และการนั่งนั้นจะนั่งในอาการขัดสมาธิ โดยพับขาขวาซ้อนทับขาซ้ายก็ได้ หรือจะเอาขาซ้ายซ้อนทับขาขวาก็ได้ และมือนั้นจะเอามือขวาซ้อนทับฝ่ามือซ้ายก็ได้ หรือจะเอามือซ้ายซ้อนทับฝ่ามือขวาก็ได้ แล้วแต่จะเป็นความสะดวกไม่ขัดแก่อวัยวะร่างกายของแต่

ละคนที่ไม่เหมือนกัน หรือถ้าจะนั่งซ้อนทับขาดังกล่าวนั้นไม่ได้ จะนั่งรวบขา งอพับชิดเข้ามาเฉยๆ ก็ได้ ดังในพระบาลีว่าดังนี้:– "........ฯลฯ........**นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา**........ฯลฯ........" ตามความหมายก็คือ "....ฯลฯ....คู้ขาเข้ามาโดยรอบ นั่งบัลลังก์ตั้งกายตรง....ฯลฯ........" ส่วนมือทั้ง ๒ จะวางบนเข่า หรือจะวางซ้อนกันก็ได้ตามที่เห็นว่าถนัด ไม่เป็นการขัดขวางแก่ร่างกาย ไม่ลำบากแก่อวัยวะทุกส่วน แต่ลำตัวนั้นให้ตั้งตรงเป็นเส้นดิ่ง เพื่อให้กระดูกสันหลังได้เป็นไปตามลำดับการรองรับน้ำหนักซึ่งกันและกันโดยถูกส่วน ไม่โค้งไม่งอตัว ไม่เอียงซ้ายหรือเอียงขวา ตามองตรงไปข้างหน้า ไม่ก้มไม่เงย ลำคอตั้งตรง

เมื่อทุกอย่างอยู่ในอาการอันเป็นไปโดยเรียบร้อยดีแล้ว เป็นที่แน่ใจแล้วว่าจะไม่เปลี่ยนอิริยาบถขยับเขยื้อนอีก สายตามองออกไปข้างหน้าอย่างเฉยเมยไม่มีจุดหมาย ไม่เอาใจใส่ต่อภาพใด ๆ ที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้าทั้งสิ้น พนมมือกล่าวคำนอบน้อมต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าและถึงไตรสรณาคมน์เป็นที่พึ่ง ดังนี้:– **นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ฯ** (กล่าว ๓ ครั้ง) แล้วกล่าวคำถึงไตรสรณาคมน์ต่อไป ดังนี้:–

พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ทุติยัมปิ พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ทุติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ทุติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ตติยัมปิ พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ตติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ
ตติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ ฯ

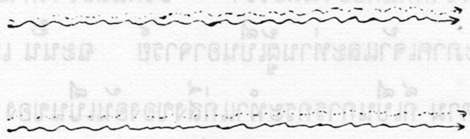
เสร็จแล้วกล่าวคำมอบชีวิตและอัตตภาพต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อไปว่า:– "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ขอมอบถวายชีวิตและอัตตภาพนี้ไว้แด่พระองค์" (กล่าว ๓ ครั้ง) ถ้าผู้ฝึกปฏิบัติไม่ปรารถนาแสวงหาอาจารย์โดยทำการฝึกปฏิบัติโดยลำพังตนเอง ตามที่ได้ศึกษามาจากพระไตรปิฎก และมีความแน่ใจมั่นคงว่าถูกต้องดีแล้ว ก็ให้กล่าวคำมอบชีวิตและอัตตภาพเพียง

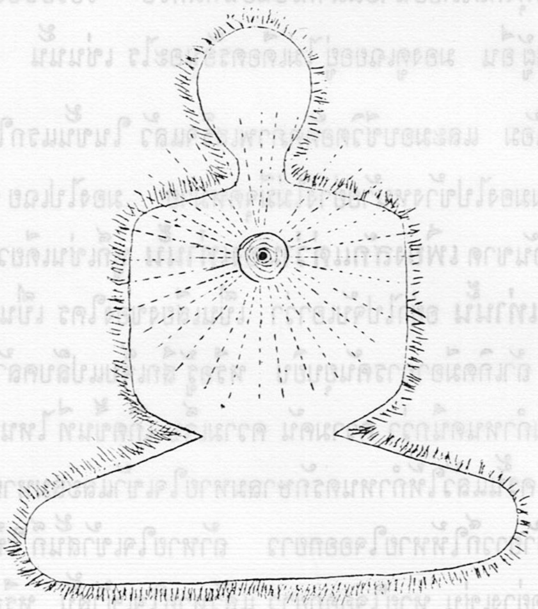
เท่าที่แสดงมาข้างต้นนั้น แต่ถ้าแสวงหาท่านผู้เป็นอาจารย์และได้แล้วก็ให้กล่าวต่อไปอีก ดังนี้ว่า:– "ข้าแต่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าขอมอบถวายชีวิตและอัตตภาพนี้ไว้แด่ท่าน" (กล่าว ๓ ครั้ง) ในข้อนี้อาจจะมีผู้สงสัยว่า เหตุใดจึงต้องกล่าวคำมอบชีวิตและอัตตภาพเช่นนั้น ? การที่จำเป็นต้องกล่าวมอบชีวิตและอัตตภาพ (คือตัวของผู้ ฝึกปฏิบัติ) นั้น ก็เพื่อให้ผู้เข้าฝึกปฏิบัติได้ปลงใจละความยึดถือในตัวตน ว่าเป็นของตน ให้ปลงใจคิดแต่อย่างเดียวว่า "ชีวิตและร่างกายนี้ไม่ใช่ของเราต่อไปแล้ว แต่เป็นสิทธิของพระผู้มีพระภาคเจ้าและท่านผู้เป็นอาจารย์ ฉะนั้น เมื่อมารหรือมฤตยูจะมาเบียดเบียนกลั่นแกล้งประการใดก็ตาม ก็เป็นการกระทำแก่สิ่งของอันเป็นของ ๆ ผู้ อื่นมิใช่ของเรา" ดังนี้ ก็จะทำให้ความหวาดหวั่นสะดุ้งกลัวภัยอันจะมีมาก็เป็นอันหมดไป เปรียบประดุจบุรุษบุคคลแลเห็นโจรกำลังตีชิงแย่งทรัพย์ของผู้อื่น มองดูเฉยอยู่ไม่เดือดร้อนอะไร เช่นนั้น

เมื่อได้กล่าวคำนอบน้อม และมอบชีวิตอัตตภาพเสร็จแล้ว ในขั้นแรกให้วางมือลงดังที่ได้แสดงไว้ข้างต้น นั่งตัวตรงตาลืมมองไปข้างหน้าอย่างไม่มีจุดหมาย มองไปเฉย ๆ อย่าไปจับเอาว่าเป็นรูปอะไร สิ่งอะไร ฯลฯ เป็นอันขาด **เพียงสักแต่ว่ามองเท่านั้น** หูก็เช่นเดียวกัน จงทำความรู้สึกแต่เพียงว่า **สักแต่ว่าได้ยินเท่านั้น** อย่าไปจับเอาว่า เป็นเสียงของใคร เป็นเสียงอะไร ฯลฯ ตามผิวหนังร่างกายก็เช่นเดียวกัน ถ้าเกิดมีอาการคันยุบยิบ หรือรู้สึกเจ็บแปลบคล้ายเข็มแทง ฯลฯ ก็ให้ระงับอดทนด้วยขันติ ทำความกำหนดนึกว่า ความคัน ความเจ็บ เกิดขึ้นที่ไหน ก็ย่อมหายไปในที่นั้น มิใช่คันหรือเจ็บไปทั่ว ฯ ครั้นแล้วให้กำหนดรักษาลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ให้อยู่ในระยะเท่ากัน คือ ถ้าหายใจเข้ายาวก็ให้หายใจออกยาว ถ้าหายใจเข้าสั้นก็ให้หายใจออกสั้น อย่าให้ลักลั่นกันเป็นอันขาด ดังตัวอย่างเช่น หายใจออกยาว แล้วหายใจเข้าสั้น หรือหายใจออกสั้นแล้วหายใจเข้ายาว อย่างนี้ใช้ไม่ได้ ความสงบแน่วแน่ภายในจะไม่เกิดขึ้นเลย แล้วในขณะเดียวกันก็ให้มีสติสัมปชัญญะ คือ ความระลึกรู้สึกตัว ระงับหยุดดับความนึกคิดนานาประการให้หยุดนิ่งลง คือ อย่าไปนึกคิดถึงใครผู้ใด (ณ บัดนี้ตาที่ลืมมองนั้นจะหลับปิดลงก็ได้ ถ้าประสงค์จะหลับตา แต่ถ้ายังหลับไม่ได้ก็อย่าเพ่อหลับคงลืมมองในอาการเช่นนั้นต่อไป ฯลฯ) ไม่ว่าจะเป็นการนึกคิดถึง ภรรยา หรือ สามี ลูก หลาน ญาติ มิตรสหาย ทรัพย์สมบัติบ้านช่อง หรือเรื่องราวต่างๆ ให้พยายามหยุดดับความนึกคิดเหล่านั้นด้วยความเด็ดขาดแน่วแน่ คงมีความรู้สึกตัวและมีสติระลึกอยู่เพียงประการเดียวว่า กำลังทำอะไรอยู่ อันเป็นไปในภายในเท่านั้น ดับความรับรู้ภายนอกให้หมดสิ้น

ภาพที่ ๕.

ลักษณะจิตใจที่ญาณของบุคคลจะเป็น
ปฐมฌานภูมิ (ฝ่ายไวสยะ)

รัศมีแห่งพระสมาธิจิตเมื่อ
แห่มกระจ่างใสรอบตัวเมื่อ

๗. อ่างแก้วฝ่ายไวสยะ

ฝั่งหนึ่งแห่งเกาะตะกอนที่ข้น
ขั้นเริ่มรวมตัวลดต่ำลงก้นอ่าง
ส่วนที่แห่มใสพอจะเห็นเงาหน้าแล้ว

๗. อ่างแก้วฝ่ายกุศละ

ฝั่งหนึ่งมีลักษณะคล้ายเงาดินลับ ส่วนที่อยู่ข้างเคียง
แต่ส่วนที่เหลือส่วนที่ได้ตกเลยที่ไปออก ยังมีก้น
ส่วนที่ตกตะกอนนั้นไป จะเห็นที่ในส่วนที่ใสส่อง
ส่วนแรก

มีสติและจิตอันตั้งมั่นท่องเที่ยวอยู่แต่ภายใน เมื่อความนิ่งสงบเกิดขึ้นก็ให้รู้แล้วพยายามรักษาไว้อย่างเหนียวแน่นมั่นคง ถ้ารักษาไว้ไม่ได้ความคิดอื่นแทรกเข้ามาก็ให้รู้เท่าทัน รีบดับประหารความคิดที่เกิดแทรกแซงขึ้นมานั้นทันที แล้วพยายามทำความเงียบสงบให้เกิดขึ้น ด้วยการปฏิบัติดังนี้ ในขั้นแรกจะมีความรู้สึกอึดอัดกระสับกระส่าย และทั้งอารมณ์ต่าง ๆ จะแล่นประดังเข้ามาดุจเม็ดฝนทีเดียว ทั้งนี้ เป็นด้วยราคะกิเลสอันติดตองอยู่ในสันดาน รวมทั้งอำนาจแห่งมารเข้ามาขัดขวางทำลาย เพราะเกรงว่าผู้ปฏิบัตินั้นจักไปพ้นจากอำนาจของตน ฉะนั้น ขอให้ท่านผู้โยคาวจรทุกท่านที่ปฏิบัติบำเพ็ญเพียร จงอุตสาหะพยายามด้วยความเด็ดเดี่ยวจริงจังอย่าย่อท้อถอยหลัง จงอธิษฐานตนยอมตายคาที่นั่งไม่ละทิ้งจากนิสีทนะที่นั่งนั้น ดุจนักรบที่เหี้ยมหาญเข้าสู่สนามรบ กระทำการสู้รบกับข้าศึกอย่างองอาจ และมีคติ ๒ อย่างคือ ยอมตายคาสนามรบ หรือไม่ก็มีชัยชนะยึดครองสนามรบนั้น พระโยคาวจรผู้มีเพียรแน่วแน่จริงจงประพฤติเช่นนั้นเถิด

เมื่อกิจต่าง ๆ ของพระโยคาวจรผู้เข้าฝึกปฏิบัติบำเพ็ญเพียร ดังแสดงมาข้างต้นได้เรียบร้อยลงแล้ว ณ บัดนี้อาตมาภาพจักได้แสดงถึงสภาวะแห่งพระสมาธิ โดยลำดับสืบไป พระโยคาวจรเมื่อเข้าสู่ที่สงบสงัดอันเป็นที่ปลอดโปร่งเหมาะแก่อัธยาศัยแล้ว นั่งขัดสมาธิประดุจนั่งบนพระแท่นบัลลังก์แห่งจอมขัตติยราช ตั้งกายตรงถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะอันไม่หวั่นไหว ร่างกายภายนอกไม่โยกโคลง ไม่ไหวติง เปลือกตาทั้งสองปิดสนิทดุจบุรุษบุคคลผู้เข้าสู่ภวังค์นิทรารมณ์อันสนิท ลมหายใจเข้าออกเป็นไปอย่างสม่ำเสมอแผ่วเบา กระแสจิตอยู่ในสภาพรวมตัวมีอาการกระเพื่อม แต่พุ่งดิ่งเป็นเส้นตรงไปข้างหน้าไม่ซัดส่าย และในขณะเดียวกันสายใยแห่งวิญญาณก็ได้ติดตามแนบไปด้วยกระแสจิตของพระโยคาวจรบุคคลผู้เข้าอยู่ในเจโตสมาธินี้ ทั้งที่เป็นฝ่ายโลกียะและโลกุตตระ ย่อมมีสภาพลักษณะอย่างเดียวกัน (ขอจงพลิกกลับไปดู ภาพที่ ๔) ทั้งนี้ ก็เพราะในขั้นแรกต่างก็มีจิตอันขุ่นมัวมาแต่เดิม ถึงแม้จะแตกต่างในลักษณะความมุ่งหมายก็ตาม เปรียบประดุจบุคคลได้เอาอ่างแก้วตักน้ำในแม่น้ำในฤดูน้ำหลากขึ้นมา ๒ อ่างมาวางไว้ น้ำในอ่างแก้วทั้ง ๒ ย่อมขุ่นข้นด้วยดินตมมองไม่เห็นเงา เหมือนกันทั้ง ๒ อ่างไม่แตกต่างกัน และอาการที่เหมือนกันก็คืออาการที่สงบนิ่งไม่กระเพื่อมไม่มีอาการไหลหลากดังเช่นเดิม เหตุที่ได้ถูกนำมาใส่ไว้ในที่อันมีขอบเขตมิได้มีทางไหลได้ฉันใด กระแสจิตของพระโยคาวจรผู้เข้าสู่เจโตสมาธิ ในเบื้องต้นก็มีสภาพลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน ลำดับต่อไป เมื่อกระแสจิตตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่กระเพื่อม ไม่ซัดส่าย อารมณ์ทั้งหลายที่

เข้ามากระทบตัวบางและอ่อนกำลังลง พระโยคาวจรฝ่ายโลกิยะมิได้ยกจิตเข้าสู่กระแสแห่งปัญญา คงมีกระแสจิตรุดหน้า พร้อมกับมีกระแสแห่งวิญญาณเข้ากำกับขนานเป็นเส้นดิ่งติดตามไปด้วย พอรู้ชัดว่ามั่นคงหนักแน่นดีแล้ว ก็สะกดอารมณ์ที่ครุ่นรำพึงติดมาแต่เดิมให้บรรเทาลดน้อยลง มิให้ฟุ้งฟูขึ้นอีกเท่าที่จะทำได้ ขยายจิตเข้าสู่การเพ่งอันเป็นกำลังความสงบสงัดขั้นต้น คือ ฌานที่ ๑ (ปฐมฌาน) อันเป็นการเพ่งถึงกำลังที่แน่วนิ่ง พร้อมด้วยสติและความรู้สึกภายใน ขณะนี้พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติจะรู้สึกผ่องแผ้วและสดชื่นแต่ยังไม่ถึงความแจ่มใส เปรียบประดุจน้ำในอ่างแก้วอ่างที่ ๒ (ดูภาพที่ ๙) ที่เริ่มตกตะกอนรวมตัวแล้ว พื้นน้ำเรียบใสเริ่มมองเห็นเงาบ้างแล้วฉะนั้น ส่วนท่านผู้ที่ปฏิบัติเช่นเดียวกันนั้น แต่เป็นฝ่ายโลกุตตระ พอเมื่อกระแสจิตตั้งมั่นแน่วแน่ไม่ซัดส่ายอารมณ์ทั้งหลายที่เข้ามากระทบบางตัวและหย่อนกำลังลง กระแสแห่งเจโตสมาธิเป็นอันหมดหน้าที่ปฏิบัติการ และมีกำลังส่งเพียงระยะนี้เท่านั้น ทันใดนั้นผู้ฌานลาภีย่อมมีความรู้สึกตัวระลึกได้ว่าจะปฏิบัติอย่างไรต่อไป ก็น้อมกระแสจิตเข้าสู่กระแสแห่งปัญญา จับเพ่งพิจารณาสภาวะแห่งสังขารธรรมทั้งภายนอกและภายในอันมีวิญญาณเป็นตัวนำ ทันใดนั้น วิญญาณเริ่มไหวตัวคลายตัวออกห่าง (จงพิจารณาดูเส้นกระแสจิตในภาพที่ ๙) เปรียบประดุจบุคคลที่มีนิสัยชอบประจบสอพลอแล้วเขาจับรู้ชัดถึงนิสัยสันดานได้ฉะนั้น และบัดนี้พระโยคาวจรนั้นย่อมรู้ชัดว่า ความตั้งมั่นแห่งจิตเป็นไปด้วยความปลอดโปร่งเป็นอันดีแล้ว ก็สลัดประหารอารมณ์ที่ครุ่นรำพึงติดมาแต่เดิมให้คลายสลายลงตามกำลังที่จะประหารได้ ในขณะนั้น ขยายกระแสจิตเข้าสู่การเพ่งกำลังแห่งปัญญาในความสงบสงัดแน่วนิ่ง พร้อมด้วยสติและความรู้สึกทั่วพร้อมภายใน ท่านผู้นั้นจะรู้สึกผ่องแผ้วร่มเย็นสดชื่น เปรียบประดุจน้ำในอ่างแก้วที่ได้เทตะกอนที่ก้นอ่างออกแล้ว ย่อมมองเห็นเงาได้ชัดไม่ขุ่นมัว หรือเปรียบดุจบุรุษบุคคลที่กร้าแดดเหงื่อไหลโซกมา ได้มาถึงใต้ร่มไม้ใหญ่ลมพัดเย็นเอนกายลงพักนอนสบาย ฉะนั้น ฌานขั้นอันเป็นปฐมนี้ แม้จะมีลักษณะแห่งการปฏิบัติเหมือนกันทั้งฝ่ายโลกิยะและโลกุตตระก็จริงแล แต่ทว่าวิบากและกำลังอานุภาพตลอดจนความเคลื่อนไหวย่อมผิดแผกกัน ผิดกันอย่างไร ? ผิดกันคือ :– อานุภาพแห่งฤทธิ์ ฝ่ายโลกิยะเชื่องช้ากว่า ความผ่องใสน้อยกว่า ตลอดจนความเคลื่อนไหวความว่องไวก็ด้อยกว่ากัน หากแตกกายทำลายขันธ์จิตติญญาณกายของทั้ง ๒ บุคคลอุปบัติในเทวภพอันเป็นพรหมนิกายชั้นต่ำ ก็ยังได้รับวิบากผลต่างกันอีก คือ :– ๑ ความโอ่อ่ารุ่งเรืองทางเรือนกายของพรหมฝ่ายโลกิยะย่อมรุ่งเรืองน้อยกว่า

๒. สถานที่สถิตแม้จะเสมอกันเท่ากัน แต่ความรุ่งเรืองโอ่อ่าก็ยังน้อยกว่าด้อยกว่าอยู่นั่นเอง (แต่โดยแท้จริงแล้ว พระอริยบุคคลย่อมไม่ดับขันธ์ในฌานที่กล่าวนี้ นี่แสดงเป็นแต่เพียงเปรียบเทียบเท่านั้น) นี่คือ ความต่างกันแห่งสภาวะสังขารธรรมและองค์แห่งฌานของฌานลาภีบุคคล อันเป็นเบื้องต้นด้วยประการฉะนี้ ฯ

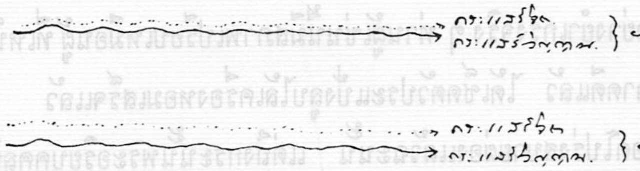
เมื่อจิตผ่านเข้าสู่กระแสทางแห่งฌานขั้นต้น (คือ ปฐมฌาน) นั้น ผู้ที่ปฏิบัติบำเพ็ญในฝ่ายโลกิยะ ย่อมมีสติตั้งมั่นสะกดอารมณ์ทั้งหลายให้เงียบลงสู่ก้นบึ้งภายในห้องแห่งวิญญาณเท่านั้น ไม่มีอุบายวิธีที่สามารถจะสลัดทิ้งให้พ้นไปได้ วิญญาณทั้งหลายคงแนบสนิทติดตามวิถีแห่งจิตต่อไปอย่างเงียบ ๆ อย่างคอยดูชั้นเชิง เพราะยังไม่มีช่องทางจะก่อกวนได้ (ดูภาพที่ ๙ กระแสจิตและกระแสวิญญาณ ฯ) เมื่อจิตเลื่อนเข้าสู่กระแสอันระงับความสั่นสะเทือน เป็นกระแสที่อยู่ในสภาพลักษณะเกือบจะราบรื่นพุ่งตรงไม่ซัดส่าย ผู้ปฏิบัติย่อมรู้สึก ณ ภายใน ว่า บัดนี้ตนเพียบพร้อมไปด้วยความสงบสงัดราบรื่น ลมหายใจเข้าและออก เบาละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งอยู่ในลักษณะอาการที่เป็นการหายใจไปตามสภาพธรรมดาของกำลังหัวใจที่ทำการสูบฉีดโลหิต เป็นระยะของลมเข้าออกที่สม่ำเสมอไม่เหลื่อมล้ำกัน ฌานลาภีบุคคลผู้นั้นมีความรู้สึกผ่องแผ้ว อิ่มเอม เบิกบาน สุขเกษมรื่นรมย์ กายละเอียดภายในเริ่มผุดผ่อง บัดนั้น ก็เพ่งพิจารณารวมกำลังแห่งกระแสเคลื่อนละออกจากห้องแห่งปฐมฌาน ล่วงเข้าสู่ห้องแห่งสมาธิฌานขั้นที่ ๒ (**ทุติยฌาน**) อันละเอียดและทรงกำลังอานุภาพยิ่งขึ้นต่อไป บัดนั้น กระแสจิตนั้นเปรียบประดุจน้ำในอ่างแก้ว อ่างที่ ๓ (ดูภาพที่ ๑๐) จะเห็นว่าอ่างแก้ว อ่างที่ ๓ ฝ่ายโลกิยะ พื้นน้ำเบื้องบนนั้นใส ส่วนตะกอนนั้นกำลังรวมตัวตกลงสู่ก้นอ่าง มิได้ถูกสาดทิ้งแต่ประการใด ถ้าถูกแรงกระทบก็อาจจะพุ่งลอยตัวขึ้นได้ ซึ่งไม่เป็นที่ไว้วางใจ เพราะอะไร ? เพราะกระแสแห่งวิญญาณยังคงติดตามคุมเชิงขนานกันไปกับทางกระแสแห่งจิตอย่างใกล้ชิด บุคคลผู้ที่กล่าวนี้ครั้นแตกกายทำลายขันธ์ย่อมอุปบัติเข้าสู่พรหมนิกายชั้นที่ ๒ ส่วนกระแสจิตทางฝ่ายโลกุตตระนั้น ทางกระแสแห่งวิญญาณได้ผละห่างออกไปไกลกว่าขั้นปฐมฌาน แต่ก็ยังคงขนานกันไปอยู่ไม่ละทิ้ง ซึ่งผู้ปฏิบัติจะประมาทไม่ได้ ฉะนั้น การปฏิบัติฝ่ายโลกุตตระ เมื่อกระแสจิตตกเข้าสู่สภาพอันระงับความสั่นสะเทือน ก็พิจารณารวมกำลังกระแสจิตละออกจากห้องแห่งปฐมฌานพร้อมกับดับประหารอารมณ์ที่ยังเหลืออยู่ให้หมดสิ้นไป เคลื่อนเข้าสู่ห้องแห่งฌานที่๒ (**ทุติยฌาน**) ณ บัดนี้ จิตของพระโยคาวจรผู้ปฏิบัตินั้นผ่องแผ้วเบิกบานร่มเย็น เกษมสุข

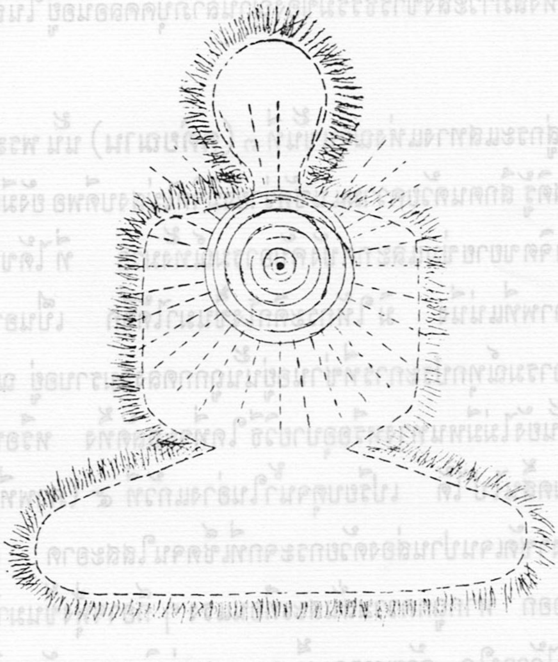
กระจ่างสว่างไสว มีอาการดุจบุรุษบุคคลที่เดินทางมาเหน็ดเหนื่อยชุ่มด้วยเหงื่อไคล ได้มาถึงสระใหญ่มีน้ำใสเย็นสนิท ได้ลงอาบชุ่มแช่มความสำราญใจหายจากความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าใด ๆ สิ้น ณ ฌานนี้ท่านผู้นั้นย่อมมีอำนาจน้อมจิตที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ได้ดังที่ปรารถนา ทรงกำลังอานุภาพยิ่งนัก มีความหมดจดดุจน้ำในอ่างแก้วที่ ๓ ฝ่ายโลกุตตระ (ภาพที่ ๑๐) ซึ่งตะกอนที่ตกนอนก้นได้ถูกสาดทิ้งออกไป คงเหลือแต่น้ำใสแลเห็นเงาชัดเจนฉะนั้น แต่ถึงกระนั้นพระอริยบุคคลก็ย่อมไม่ดับขันธ์ในฌานขั้นนี้ แม้นี่ก็เป็นผลต่างแห่งสภาวะสังขารธรรมของฌานลาภีบุคคล อันเข้าอยู่ในขั้นที่ ๒ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

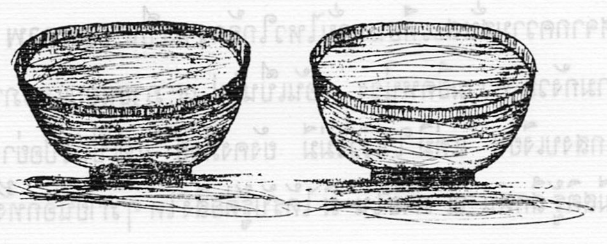
เมื่อจิตได้ผ่านเข้าสู่กระแสทางแห่งฌานขั้นที่ ๒ (**ทุติยฌาน**) นั้น ผู้ที่ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรฝ่ายโลกิยะย่อมขนาบต้อนและกดให้อารมณ์ทั้งหลายลงไปรวมกลุ่มสงบนิ่งอยู่ในก้นบึ้งอันมีขอบเขตกระชับมิให้โงขึ้นมาเท่านั้น ไม่สามารถที่จะสลัดให้พ้นไปได้ เพราะเนื่องจากไม่รู้อุบายวิธี ด้วยเหตุนี้ กระแสแห่งวิญญาณจึงยังคงแนบสนิทติดตามกระแสจิตต่อไปอย่างเงียบ ๆ อย่างสงบดูชั้นเชิงท่าทีของกระแสจิต ดังนั้น เมื่อจิตตกเข้าสู่กระแสอันระงับความสั่นสะเทือน เป็นกระแสที่อยู่ในระยะลักษณะเป็นหนึ่งแน่ พอจะราบรื่นพุ่งตรงไม่ซัดส่าย ผู้ปฏิบัติย่อมรู้สึกภายในว่าตนถึงพร้อมด้วยความอิ่มเอมเพียงฟูสันติสุข ทุกสิ่งทุกอย่างรอบด้านสดใสกระจ่างแจ่มจรัสรื่น กายเบาหวิววิเวกดุจลอยอยู่ท่ามกลางอากาศที่มีกระแสลมพัดเฉื่อย ลมหายใจเข้า–ออก เบาและละเอียดยิ่งขึ้น หัวใจที่สูบฉีดโลหิตเต้นแผ่วเบาและเป็นระยะสม่ำเสมออย่างยิ่ง ความไหลถ่ายเทของโลหิตที่วิ่งแล่นไปตามเส้นเลือด ทั้งที่ออกจากหัวใจและผ่านกลับเข้าหัวใจนั้น ได้ไหลเลื่อนไปอย่างเฉื่อยฉิวปราศจากขัดข้องใด ๆ เพราะความสะอาดผ่องแผ้วของลมหายใจ กายละเอียดบัดนี้ย่อมผ่องไพโรจน์ดุจแก้วเจียรไนที่ขัดเช็ดถูเป็นอย่างดีแล้ว บัดนั้น ก็พิจารณารวมกำลังกระแสจิตละออกจากห้องทุติยฌาน เคลื่อนล่วงเข้าสู่ห้องแห่งฌานที่ ๓ (**ตติยฌาน**) อันงามสง่าโอฬารยิ่ง ทั้งสุขุมละเอียดอ่อนและทรงกำลังอันมหิทธานุภาพยิ่งขึ้นต่อไป บัดนี้ กระแสจิตนั้นได้พุ่งเป็นเส้นตรงแน่วแน่มั่นคง เป็นหนึ่ง (ดูภาพที่ ๑๑) และประดุจน้ำในอ่างแก้วที่ ๔ การเข้าสู่ฌานที่ ๓ ของฝ่ายโลกิยะนี้ กระแสของวิญญาณยังคงติดตามขนานไปกับกระแสของจิตอย่างไม่ยอมห่าง ดุจน้ำในอ่างแก้วที่ ๔ ที่ตกตะกอนลงไปนอนรวมนิ่งอยู่ก้นอ่าง โดยมิได้ถูกเททิ้งออกแต่ประการใด อาจจะกลับพุ่งขึ้นมาอีกได้ถ้าได้รับความกระเทือนที่แรง ฌานลาภีบุคคลที่กล่าวนี้ครั้นแตกกายทำลายขันธ์ย่อม

ภาพที่ ๑๐.

สภาวะที่ตัวรู้ญาณลงตรวจจับรู้
ทุกข์ตามภูมิ (ปล่อยวางละ)

อุปบัติเข้าสู่พรหมนิกายชั้นที่ ๓ ส่วนท่านผู้ที่เข้าสู่ฌานนี้ในลักษณาการเดียวกันอันเป็นฝ่ายโลกุตตระ จักมีความรู้สึกสดใสสะอาดผาสุกเพียบล้น ณ ภายในผุดผ่องแผ้วกายละเอียดภายในมีลักษณะผ่องใสเบาบางอย่างยิ่งเกือบจะลบเลือน เพราะความหม่นหมองอันเป็นมลทินแห่งจิตได้ถูกกวาดล้างทำลายลง ดุจน้ำในอ่างแก้วที่ ๔ ฝ่ายโลกุตตระ ซึ่งตะกอนที่ตกนอนก้นได้ถูกเททิ้งคงเหลือแต่น้ำที่ใสสะอาดเท่านั้น กระแสวิญญาณแม้จะคอยติดตามขนานไปก็จริง แต่ทว่าอยู่ในสภาพการณ์ที่ถอยออกไปห่างไกลอย่างยำเกรงจริง ๆ ท่านผู้เช่นนี้มีสภาพเปรียบเหมือนผู้ที่เหน็ดเหนื่อย และได้อาบน้ำขัดสีร่างกายสะอาดดีแล้ว ได้เช็ดตัวประแป้งลูบไล้เครื่องหอมเสร็จแล้ว ออกไปนอนเอนพักผึ่งลมด้วยจิตใจอันปลอดโปร่งสบายผ่องแผ้วฉะนั้น แต่ถึงกระนั้นพระอริยบุคคลก็ย่อมไม่ดับขันธ์ในฌานชั้นนั้น แม้นี้ก็เป็นผลต่างกันแห่งสภาวะสังขารธรรมของฌานลาภีบุคคลอันอยู่ในฌานชั้นที่ ๓ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

เมื่อจิตได้ผ่านเข้าสู่กระแสทางแห่งฌานชั้นที่ ๓ (**ตติยฌาน**) นั้น พระโยคาวจรผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรฝ่ายโลกิยะ ย่อมมีสติรู้สึกตนด้วยความแน่ชัดว่ายังมีจิตไม่สงบดีพอ ยังมีอารมณ์รบกวนอยู่ฉะนั้น จึงได้เพ่งรวมกำลังแห่งจิตขยายข่มและกดบังคับอารมณ์ทั้งมวล ที่ได้ขนาบต้อนมาตั้งแต่เบื้องต้นนั้นให้เป็นอันอยู่ในสภาพที่แน่นิ่ง มิให้กระดิกโงขึ้นมาได้อีก เป็นอาการที่กดข่มด้วยกำลังอย่างแรงจริงจัง บัดนี้ อารมณ์ทุกประการที่ซ่านอยู่นั้นถูกกดลงจมราบอยู่ ณ ก้นบึ้ง และก็เท่านั้นเอง ฌานลาภีบุคคลผู้นั้นยังไม่มีหนทางหรืออุบายวิธีใดที่จะสลัดทิ้ง หรือทำลายอารมณ์อันเรียกว่าวิญญาณารมณ์นั้นให้หมดสิ้นไปได้ เปรียบดุจน้ำในอ่างแก้วที่ ๕ (ภาพที่ ๑๒) ฝ่ายโลกิยะที่ตัวน้ำนั้นใสกระจ่างมองเห็นเงาชัดเจนปานส่องด้วยกระจกที่เช็ดจนใสสะอาด แต่ตะกอนที่นอนกองนิ่งอยู่ก้นอ่างมิได้สาดเททิ้งออก หากถูกความสั่นสะเทือนแรง ๆ ก็อาจฟุ้งขึ้นมาได้ ทำให้น้ำนั้นขุ่นมัวอีก ฉะนั้นจึงไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ ด้วยเหตุฉะนี้ กระแสแห่งวิญญาณอันเหนียวแน่นยังคงติดตามขนานกับกระแสจิตโดยไม่ลดละ คอยคุมเชิงเพื่อที่จะหาโอกาสเข้าทำลายต่อไป เมื่อกระแสจิตได้เข้าสู่สงบราบรื่น ปราศจากความสั่นสะเทือนหวั่นไหวใกล้ความเป็น **เอกภาพ** อารมณ์ทั้งหลายหยุดระงับเงียบสงัดลง ความกังวล ความยึดหน่วง อันเป็นไป ณ ภายนอกและภายในระงับสะดุดหยุดลง ลมหายใจเข้า–ออกสงบเงียบ แต่มิใช่ว่าไม่มี ยังคงมีอยู่ แต่เป็นไปอย่างละเอียดแผ่วเบาที่สุด พระโยคาวจรนั้นยังมีสติรู้สึกตน ณ ภายใน มิได้รับรู้ต่อสิ่งใด ๆ ภายนอกทั้งสิ้น กายละเอียด

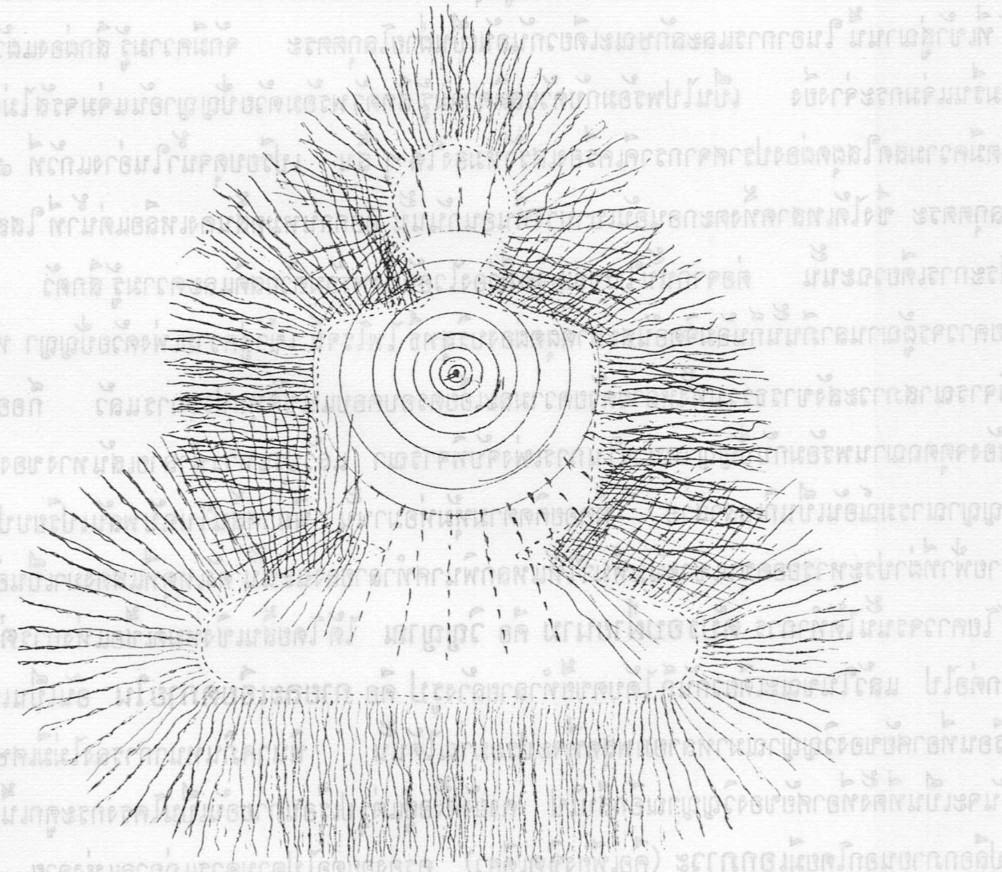
ภาพที่ ๑๑.

สภาวจิตวิญญาณของมนุษย์ขณะอยู่ในโลก

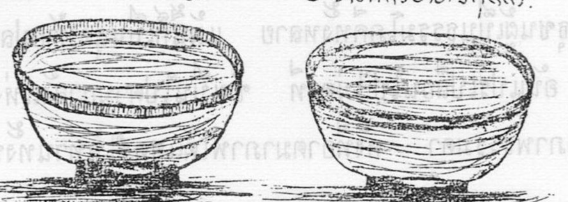
ตสัตว์ตามภูมิ (ฝ่ายโลกีย์)

- - - - - → กระแสจิต. } ฝ่ายโลกีย์ะ ๑
——— กระแสวิญญาณ

- - - - - → กระแสจิต. } ฝ่ายโลกุตตระ ๑
——— → กระแสวิญญาณ

๔. ดวงแก้วฝ่ายโลกีย์:   ๕. ดวงแก้วฝ่ายโลกุตตระ:

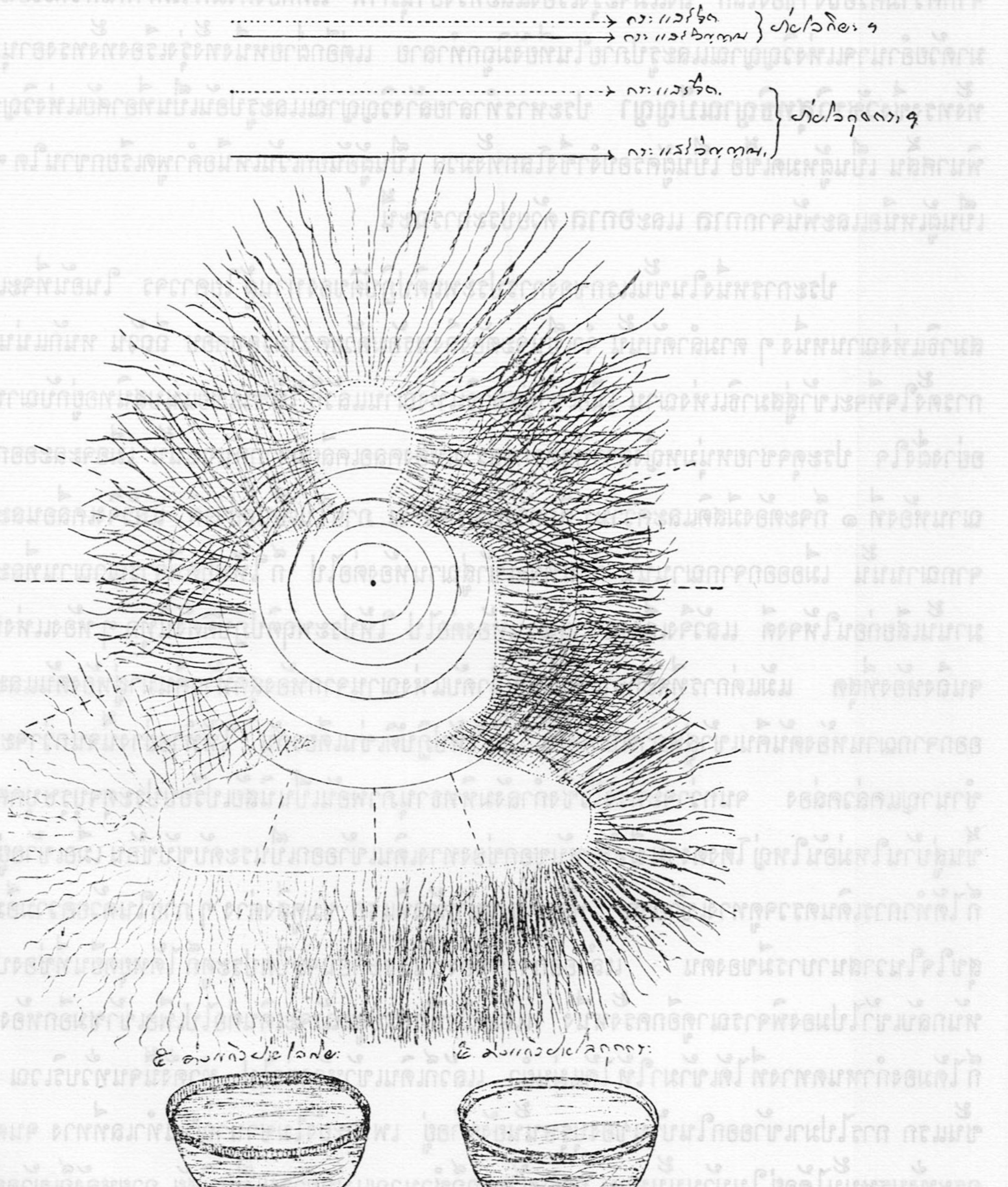

สดใสรุ่งโรจน์เบาบางยิ่งนัก ความสว่าง ณ ภายในได้เป็นไปอย่างหาประมาณมิได้ ดุจแสงแห่งดวงอาทิตย์ในยามเที่ยงวันที่ปราศจากเมฆสักพันสักหมื่นดวง ณ บัดนั้น พระโยคาวจรผู้ฌานลาภีนั้นก็พิจารณารวมกำลังแห่งกระแสจิตละออกจากห้องแห่งฌานที่ ๓ (**ตติยฌาน**) เคลื่อนล่วงเข้าสู่ห้องแห่งฌานที่ ๔ (**จตุตถฌาน**) อันงดงามเป็นเอนกมโหฬารอันจะประมาณมิได้ (ดูภาพที่ ๑๒) พระโยคาวจรผู้ฌานลาภีฝ่ายโลกิยะผู้เข้าอยู่ในห้องแห่งฌานอันวิเศษห้องที่ ๔ นี้ หากแตกกายทำลายขันธ์ย่อมอุปบัติเข้าสู่พรหมนิกายชั้นที่ ๔ มวลกิเลสสอนุสัยยังคงนอนสงบอยู่ในสันดานไม่อาจฟุ้งขึ้นมาได้ เพราะกำลังอำนาจแห่งฌานกดบังคับอยู่ ดุจน้ำในอ่างแก้วใบที่ ๕ ฝ่ายโลกิยะนั้น ส่วนท่านผู้ที่เข้าสู่ฌานนี้ในอาการและลักษณะเดียวกันอันเป็นฝ่ายโลกุตตระ จักมีความรู้สึกผ่องแผ้วผาสุกร่มรื่นแจ่มกระจ่างยิ่ง เป็นไปพร้อมกับด้วยสติความรู้สึกตัวพร้อมด้วยปัญญาอันแจ่มจรัสไม่ติดขัดจิตมีความสดใสผุดผ่องปราศจากราคีเครื่องเศร้าหมองใด ๆ สิ้น เปรียบดุจน้ำในอ่างแก้วที่ ๕ ฝ่ายโลกุตตระ ซึ่งได้เทสาดทิ้งตะกอนอันเบาบางที่นอนก้นนั้น ออกจนหมดสิ้นคงเหลือแต่น้ำที่ใสสะอาดประการเดียวฉะนั้น ต่อจากนั้นในขณะจิตที่ว่องไวอันถึงพร้อมด้วยสติและความรู้สึกตัว พระโยคาวจรผู้ฌานลาภีนั้นก็น้อมจิตอันสะอาดผุดผ่องบริสุทธิ์ไพโรจน์ เข้าสู่ความเพ่งด้วยปัญญา หันเข้าพิจารณาสภาวะสังขารธรรมทั้งหลายด้วยความละเอียดรอบคอบแน่ชัดทุกประการแล้ว ก็ออกจากห้องจตุตถฌานพร้อมกับปัญญาหน่วงในการเพ่งจับพิจารณา แล้วประหารทำลายเส้นทางของสรรพวิญญาณารมณ์อันเป็นกิเลสาสวะ ที่คอยติดตามหุ้มห่อมานั้น พินาศสิ้นในฉับพลันเปรียบประดุจสายฟ้าที่ผ่าประหารยอดขุนเขาอันมหึมาให้แหลกพินาศทำลายลงฉะนั้น ดังเหตุที่แสดงมาเป็นอันท่านผู้โยคาวจรนั้นได้ทำการ **ดับรอบฝ่ายนาม** คือ **วิญญาณ** ได้โดยสิ้นเชิงหมดเชื้อแห่งการ**ต่อภพ**อีกต่อไป แล้วในขณะเดียวกันก็ได้บดขยี้ทำลายล้าง**รูป** คือ **กายละเอียดภายใน** อันเป็นเสมือนเรือนที่อาศัยของวิญญาณมาหลายภพสุดที่จะประมาณได้นั้น พินาศภินทนาการลงไม่มีเศษเหลืออันจะเป็นที่ตั้งที่อาศัยของวิญญาณอีกสืบไป คงยังตั้งอยู่แต่รูปเรือนกายอันเป็นโครงกระดูกเนื้อหนังเปลือกภายนอกโดยมี**เอกภาวะ** (คือเพียงจิตเดียว) ครองอยู่ต่อไปตามควรแก่กาลแห่งอายุ

ดูกรท่านสาธุชนผู้เป็นธรรมโภคีทั้งหลาย แม้นี่ก็เป็นสุดท้ายปลายทางแห่งผลานิสงส์แห่งสภาวะสังขารธรรม อันแปรเปลี่ยนไปไม่คงที่ ซึ่งเป็นไปตามกำลังแห่งผลการปฏิบัติบำเพ็ญเพียร หรือเป็นไปโดยสภาพธรรมดา ดังที่อาตมาภาพได้แสดงให้ท่านทั้งหลายได้เห็นประจักษ์

ภาพที่ ๑๒.

สภาวะจิตวิญญาณของบุคคลผู้เข้าสู่
ธาตุคุณภูมิ (ฝ่ายโลกียะ)

รัศมีของพรหมชั้นที่สุดฝ่ายประภาส.

มาแล้วเป็นลำดับมา คือ ฝ่ายสัตว์บุคคลที่ยังหลงยังมืดมิรู้ถึงสามัญลักษณะ อันเป็นเครื่องล่อของโลกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายหนึ่งที่รู้สึกตนได้เข้าบำเพ็ญเพียรปฏิบัติ แต่มิได้แจ่มแจ้งในอุบายวิธีอันจะทำให้พ้นจากความครอบงำของโลก ถึงแม้จะรุ่งเรืองและทรงอานุภาพ แต่ก็ยังคงมีกาลกำหนดให้เวียนกลับมาด้วยอำนาจแห่งวิญญาณและรูปภายในที่ยังมิถูกทำลาย แต่อีกฝ่ายหนึ่งทั้งรุ่งเรืองทั้งทรงอานุภาพทั้งทรงซึ่ง**วัชรวิสุทธิญาณปัญญา** ประหารทำลายล้างวิญญาณและรูปอันเป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณพินาศสิ้น เป็นผู้หมดเชื้อ เป็นผู้ครอบงำซึ่งโลกทั้งมวล เป็นผู้อันยกเว้นเหนือคำพูดเรียกขานใด ๆ คือเป็นผู้เหนือและพ้นจาก**กาล** และ**อกาล** ด้วยประการฉะนี้

ประการหนึ่งในขั้นแรกของการประพฤติปฏิบัติของท่านผู้โยคาวจร ในอันที่จะเข้าสู่สมาธิแห่งฌานหนึ่ง ๆ ตามลำดับนั้น จำเป็นจะต้องถึงพร้อมด้วยความรอบคอบ ถี่ถ้วน หนักแน่น ในการตั้งใจที่จะเข้าสู่สมาธิแห่งฌาน เมื่อเข้าสู่สมาธิแห่งฌานแล้วก็ให้ชมเชยแนบสนิทอยู่กับฌานนั้นอย่างฝังใจ ประดุจชายหนุ่มหญิงสาวที่สุดรักอยู่ร่วมห้องคลอเคลียมิจากกันฉะนั้น เมื่อจะละออกจากฌานห้องที่ ๑ ก็จะต้องมีสติและความรู้สึกตัวทั่วพร้อม ณ ภายในเป็นอย่างดี แล้วจึงเคลื่อนละออกจากฌานนั้น เมื่อออกจากฌานนั้น ก่อนที่จะเข้าสู่ฌานห้องต่อไป ก็ให้หยุดพิจารณาฌานที่ละออกมานั้นเสียก่อนให้จงดี แล้วจึงเลื่อนเข้าสู่ฌานห้องต่อไป ให้ประพฤติปฏิบัติดังนี้ทุก ๆ ห้องแห่งฌานจนถึงห้องที่สุด แม้แต่การที่จะกลับย้อนทวนลำดับแห่งฌานจากห้องสุดท้ายคืนมาสู่ห้องต้นและการออกจากฌานห้องต้นคืนเข้าสู่สภาพปกตินั้น ก็ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ให้ทำอย่างนี้จนกว่าจะชำนิชำนาญแคล่วคล่อง จนกว่าจะทรงไว้ซึ่งกำลังมหิทธานุภาพอันเป็นนิสัยเปรียบประดุจบุรุษบุคคลได้ขึ้นสู่บ้านใหม่อันใหญ่โตงดงาม มีห้องหับซอกช่องทางเดินเข้าออกเป็นระดับซับซ้อน เมื่อเข้าอยู่ใหม่ก็ได้ทำการเดินตรวจดูทางเข้าออก ห้องหับ เข้าห้องที่แรก ชมดูสิ่งต่าง ๆ ภายในด้วยความอิ่มเอมสุขใจในวาสนาบารมีของตน แล้วออกจากห้องนั้นและก่อนจะปิดประตูก็ได้หยุดยืนที่ช่องประตูหันกลับเข้าไปมองพิจารณาดูอีกครั้งหนึ่ง และเมื่อปิดประตูแล้วจะเดินต่อไปเพื่อเข้าชมอีกห้องหนึ่งก็ได้มองกำหนดทางที่ได้เข้ามาให้ได้แม่นยำ แล้วก็เดินเข้าห้องต่อไป ทำดังนี้จนทั่วบริเวณ ในชั้นแรก การไปมาเข้าออกในบ้านของบุรุษนั้นยังช้าอยู่ เพราะยังไม่ชำนาญในทำเลที่ทาง จนตราบกระทั่งบุรุษนั้นได้อยู่ในบ้านนั้นนาน การเข้าออกก็ชำนาญแม่นยำจนเป็นนิสัย ภายหลังก็เข้าออกได้สะดวกสบายไม่ต้องคอยกำหนดไม่ต้องกลัวเดินผิดทางอีกต่อไป ฉะนั้น

ที่สุดแห่งการแสดงองค์ฌานทั้ง ๔ ห้องเป็นลำดับมานั้น บางทีอาจจะมีท่านธรรมโภคี บางท่านอาจจะติงว่า ฌานเบื้องต้นทั้ง ๔ ห้องก็ได้แสดงแล้ว เหตุใดจึงไม่แสดงถึง **อรูปฌาน** (คือ ฌานที่เพ่งสิ่งที่ไม่มีรูปฯ) ไว้ด้วยเล่า เพราะเหตุอะไร ? ขอวิสัชชนาว่า ดังที่อาตมาภาพได้แสดงมาแล้วว่า อรูปฌานนั้น มิได้เป็นเครื่องมือแห่งการอนุเคราะห์ให้ถึงซึ่งธรรมวิเศษดุจฌานในเบื้องต้นทั้ง ๔ นั้นแต่ประการใด เพราะฌานนี้เพียงแต่ทำให้รูปที่คลุมอาศัยผละห่างออกไป คงมีความเป็นอยู่แต่**ภาวะแห่งจิต** ฝ่ายเดียว และมีกำลังแห่งอายุขัยของการดำรงอยู่อันยาวนานเกินกว่าที่คาดคะเนประมาณได้เท่านั้น ส่วนวิญญาณกาย (คือ **รูป** หรือ**กายละเอียด**) ที่ได้ผละห่างออกไปนั้นก็มิได้ไปไหนคงคอยจ้องหาจังหวะคุมเชิงอยู่ ต่อเมื่อใดจิตอันตั้งอยู่ในกำลังแห่งฌานหย่อนกำลังวิญญาณกายที่ผละห่างคอยท่าอยู่นั้น ก็จะค่อย ๆ เขยิบเลื่อนใกล้เข้ามาดุจพยัคฆ์ร้ายที่ค่อย ๆ คืบคลานเขยิบเข้าใกล้เหยื่อที่จะตะครุบฉะนั้น พอได้ระยะที่ภาวะแห่งจิตหมดกำลังแห่งฌานลงเมื่อใด เมื่อนั้น**วิญญาณกาย**ก็จักเข้าห่อหุ้มโดยพลันไม่มีอาการรีรอ บัดนั้นอรูปพรหมนั้นไม่ว่าชั้นใด ก็ถึงกาลจะต้องจุติจากภพที่ได้อยู่มาเป็นเวลาอันเนิ่นนานนั้น หวนกลับลงมาอุปบัติ หรือปฏิสนธิ อย่างใดอย่างหนึ่งภายในอำนาจวงจรแห่งสังสารวัฏต่อไปอีก ตั้งต้นกันใหม่อีก เป็นดังนี้ เพราะเหตุนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาค เมื่อได้ทรงทราบว่า อาฬารดาบสผู้กาลามโคตร และอุทกดาบสผู้รามบุตรได้ถึงแก่ความตายเสียแล้ว มิได้มีโอกาสจะได้ฟังอมฤตธรรมจากพระองค์ เพราะดาบสทั้ง ๒ เป็นผู้ถึงซึ่งอรูปฌานมีมานานุสัย และกิเลสอันเบาบาง มีแสงแห่งปัญญาญาณอยู่แล้ว ถ้าได้ฟังธรรมจากพระองค์ก็จะตรัสรู้ได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงอุทานด้วยความสังเวชว่า "อาฬารดาบสและอุทกดาบส ได้ฉิบหายเสียแล้วจากธรรมของตถาคต" ดังนี้ เพราะเหตุฉะนี้ อาตมาภาพจึงมิแสดงถึงอรูปฌานทั้ง ๔ นี้ เพราะมิใช่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ และมิใช่ทางของพระอริยบุคคลแม้แสดงไปก็เพียงอ่านเล่น และฟังพอเพลินใจเท่านั้น ขอท่านทั้งหลายจงได้เข้าใจด้วยประการฉะนี้ฯ

อัฏฐจุกถา
เอกเทศปัจจยาการแห่งวิญญาณ
และอนุมานเปรียบเทียบกับจิตฯ

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคทรงตรัสว่า "....ฯลฯ....การที่สาวไปหาเงื่อนต้นแห่งภพและชาติ คือ สังสารวัฏนั้น เป็นสุดที่ปัญญาแห่งสามัญสัตว์จะค้นหาได้....ฯลฯ...." เพราะว่าความหมุนเวียนของชีวิตสรรพสัตว์โลก ยุ่งเหยิงยิ่งเสียกว่าปมด้ายในกลุ่มด้ายที่พันกันยุ่งเคล้าคลุกกันไปหมด สุดที่จะคลี่คลายหาเงื่อนปลายเบื้องต้นให้พบได้ แต่ว่าถึงอย่างนั้น "....ฯลฯ....ก็ยังมีทางอยู่ที่จะดับ **ภพ** และ **ชาติ** เสียได้....ฯลฯ...." ดังนี้ เหตุใดพระองค์จึงได้ทรงพยากรณ์ดังนั้น ก็เพราะด้วยพระสัพพัญญุตญาณที่ได้ทรงพิจารณาสอดส่องสาวค้นแยกแยะปัจจยาการแห่งสังสารวัฏ อย่างลึกซึ้งละเอียดถี่ถ้วนเป็นขั้นเป็นลำดับ ไม่มีติดขัดจนได้ทรงซึ้งพระมหาวิสุทธิปัญญา ตรัสรู้ซึ่งพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะเมื่อทรงสอดส่องสาวสืบค้นไปตามสายแห่งปัจจยาการแล้ว ก็ทรงพบต้นเงื่อนตัวสำคัญอันเป็นเสมือนจอมบงการ ซึ่งซ่อนตัวอย่างเงียบสนิทอยู่ในศูนย์กองบัญชาการกลาง ว่า "**เจ้าตัวสำคัญจอมบงการนั้น คือ เจ้าตัววิญญาณ** นี่เอง" วิญญาณนี้ได้หอบหุ้มเอาดวงแก้ววิเศษอันศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้ในอำนาจตนโดยไม่รู้ว่าได้มาแต่เมื่อใด เพราะเหตุที่ได้ดวงแก้ววิเศษอันศักดิ์สิทธิ์ (คือ **จิต**) นี้ไว้ วิญญาณจึงได้ทรงอำนาจที่จะกระทำใดๆ ได้ดังปรารถนา ด้วยเหตุนี้:–

วิญญาณจึงได้เป็นผู้ก่อตั้งกายละเอียด (**รูปภายใน**) แล้วก็ได้เข้าอาศัยอยู่ในกายละเอียดนั้น

เมื่อวิญญาณได้ก่อตั้งกายละเอียดแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวไปทุกแหล่งในสากลจักรวาล แล้วในที่สุดก็ได้ก่อตั้งกายเนื้ออันมีโครงกระดูกเป็นเครื่องค้ำจุน (**รูปภายนอก**) ประกอบไปด้วย **ธาตุทั้ง ๕** คือ ธาตุดิน (เป็นเครื่องทรงค้ำจุน) ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม (เป็นเครื่องให้ทรงเป็นอยู่) และอากาศธาตุ (เป็นเครื่องห่อหุ้มประกอบประคองให้ทรงเป็นรูปไว้มิให้แตกทำลาย) เพราะเหตุนั้น :–

เมื่อวิญญาณยังมีอยู่รูปทั้งภายในและภายนอกก็ยังคงอยู่ เมื่อรูปทั้งภายในและภายนอกยังคงอยู่ วิญญาณก็ยังมีเรือนอาศัยเพื่อความเป็นไปในภพ ต่างอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันมิคลาดจากกัน จึงเรียกว่า **จิตติญญาณกาย** ทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานั้น เป็นปัจจยาการสายสืบแห่งวิญญาณ ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นว่า เรือนร่างกายของสรรพสัตว์ทั้งหลายนับตั้งแต่สัตว์เดียรัจฉานขึ้นไปจนถึงเทพดา ที่ทำกิริยาอาการเคลื่อนไหวพูดหรือร้อง หรือกระดิกหมุนกลับไปมาได้ ก็เพราะมี **จิตติญญาณกาย** เป็นผู้บงการให้เป็นไป และเรือนกายภายนอกก็เป็นแต่รูปที่แสดงออกให้รู้ถึงความเป็นไปของความประสงค์ภายในเท่านั้น

ข้ออนุมานเปรียบเทียบวิญญาณกับจิต

วิญญาณเป็นฝ่าย **อิฏฐารมณ์** และ **อนิฏฐารมณ์** ทั้งสดใสและเศร้าหมอง ส่วนจิตเป็นเฉพาะ **อัพยกตารมณ์** (หรือ **อุเบกขารมณ์**) และมีความผ่องใสประการเดียว (ที่พูดกันว่าจิตเศร้าหมอง ๆ ก็เพราะพูดกันเพื่อเข้าใจง่าย แท้จริงจิตนั้นมิได้เศร้าหมองเลย เปรียบประดุจท้องฟ้าที่เขียวสดใสเป็นสีครามอ่อนอันเป็นสภาพแท้จริงของท้องฟ้า แต่พอมีกลุ่มเมฆมาบังก็พูดกันว่าท้องฟ้ามืดบ้าง ฟ้ามัวบ้าง นี่เป็นคำพูดของสามัญชนพูดกันฟังง่าย ๆ แต่พ้นเหนือก้อนเมฆนั้นขึ้นไปท้องฟ้ามิได้มืดแม้แต่น้อยเลย เช่นเดียวกับจิตฉะนั้น) ทั้งนี้ เพราะเมื่อกล่าวถึงอัพยากตารมณ์ หรืออุเบกขารมณ์ ย่อมกล่าวถึงเฉพาะจิตเท่านั้น มิได้กล่าวถึงวิญญาณเลย

วิญญาณเป็นทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล ทั้งบุญและทั้งบาป ส่วนจิต ปราศจากกุศลและอกุศล ปราศจากทั้งบุญและบาป

วิญญาณมีลักษณาการทั้ง **เกิด** และ **ดับ** สะท้อนหมุนเวียนอยู่ตลอดกาลไม่มีหยุด แต่จิตนั้นปราศจากการ**เกิด** และ**ดับ** เป็นสภาวะลักษณะคงที่

วิญญาณมีลักษณาการเกาะเกี่ยวพัวพันสับสน แต่จิตมีสภาวะลักษณะเป็น **เอกภาพ** ทรงไว้ซึ่งความเป็น **อิศราธิบดี**

วิญญาณมีธรรมชาติกลิ้งกลม แต่จิตมีธรรมชาติคมและฟาดฟัน

วิญญาณเป็นธรรมชาติปรุงแต่งบิดเบือนอยู่เรื่อยไป ดุจก้อนเมฆที่ลอยแปรรูปบนท้องฟ้า แต่จิตเป็นธรรมชาติมั่นคงไม่แปรปรวน

วิญญาณเป็นธรรมชาติมักจะชอบหลอนตัวเอง ล้อตัวเอง ดุจบุคคลมองดูกระจกแล้วทำท่าทางล้อเงาตัวเองในกระจก เป็นต้นว่า แลบลิ้น หรือทำเป็นยิ้มหัวเราะ ฯลฯ แต่จิตนั้นเป็นธรรมชาตินิ่งแจ่มใสเหมือนกันทั้งภายนอกและภายใน ขอให้ท่านธรรมโภคีทั้งหลายจงได้พิจารณาดูภาพที่ ๑๓ อันเป็นภาพที่แสดงเอกเทศปัจจยาการแห่งวิญญาณประกอบกับภาพที่ ๑ (ค) จักรแห่งปัญจวิญญาณทวาร ที่แสดงมาข้างต้นนั้นประกอบด้วย ก็จะเห็นแจ่มแจ้งว่า โดยธรรมชาติแห่งวิญญาณนั้น ย่อมเคลื่อนหมุนเวียนวนดุจก้นหอย มีความสะท้อนสะเทือนหวั่นไหวอยู่ในตัวเองเป็นเนืองนิจ

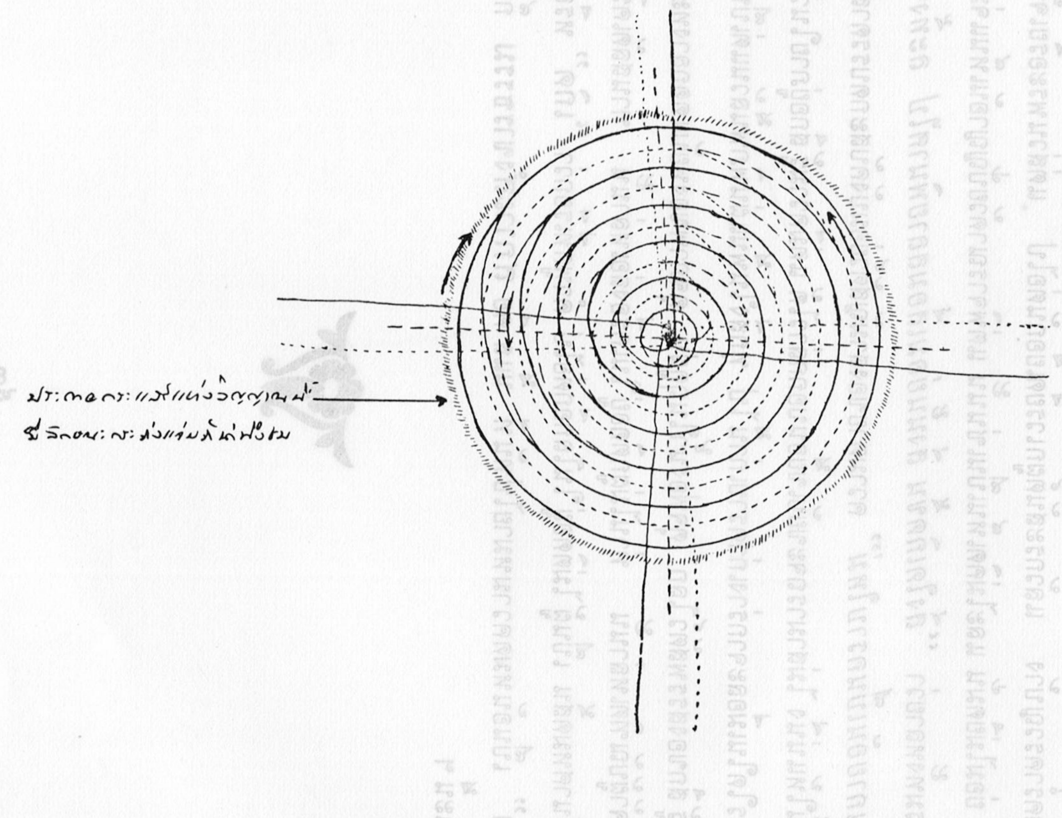
ดังที่ได้แสดงมา ท่านธรรมโภคีทั้งหลาย ย่อมพิจารณาสอดส่องเห็นได้แจ่มชัดว่า "เมื่อใดรู้จัก **ธรรมชาติลักษณะแห่งวิญญาณ** เมื่อนั้นก็มีหวังผลในการ **ดับรอบแห่งวิญญาณ** ตราบใดที่ยังไม่รู้จักวิญญาณ มนุษย์สามัญชนทั้งหลายก็ยังคงร่ำร้องอยู่ว่า **วิญญาณ** คืออะไร ? มีจริงหรือไม่มีจริงอยู่ตราบนั้น เพราะฉะนั้น ขอบรรดาเหล่าผู้นักค้นคว้าอยากรู้ทั้งหลาย จงอย่าได้เที่ยวค้นหาวิญญาณในที่แห่งอื่นเลย ขอจงหันมาค้นดูที่ตัวของปวงเราทั้งหลายเองนี้เถิด เพราะมีรอให้พิสูจน์อยู่พร้อมแล้ว ของที่มีอยู่ในตัวเองสิไม่ดูไม่มองไม่สอดส่อง กลับเที่ยวไปวิ่งหาวุ่นวายออกไปภายนอกแล้วจะเกิดผลอย่างไร ? พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่า "โลกทั้งโลกก็อยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน ไม่ต้องไปเที่ยวเสาะหามองดูที่อื่น เมื่อใดรู้จักว่า "อ้อ ! นี่เป็นอย่างนี้เอง" เมื่อนั้นก็เป็นอันรู้จัก **วิญญาณ** ก็เพราะเหตุที่มนุษย์ไม่รู้จักวิญญาณ ว่าเป็นวิญญาณจริง จึงประพฤติกระทำการทุกสิ่งด้วยจิตวิญญาณ จึงทำให้เกิดผลรับทั้งดีและชั่ว บุญและบาป ฯลฯ ด้วยเหตุดังที่แสดงมา จึงขอย้ำเตือนให้ข้อคิดท่านธรรมโภคีทั้งหลายไว้ว่า "ความเป็นอยู่ของมนุษย์สัตว์ทั้งหลายใน **พื้นพิภพนี้** เป็นการอยู่กันด้วยสภาพชีวิตที่เป็น **มายา** คือ **ภายนอกก็ต่างกัน ภายในก็ต่างกัน** หรือ **ภายนอกเหมือนกันแต่ภายในต่างกัน** ฯลฯ หรือ **ภายในเหมือนกัน แต่ภายนอกต่างกัน** ฯลฯ ดังนี้ แต่ในอีกภพหนึ่งคือ **สัมปรายภพ** นั้นไม่ว่าใน**อบายภูมิ เดรัจฉานภูมิ** หรือ **เทวภูมิ** เหล่าสัตว์ทั้งหลายที่เกิด ณ ที่นั้น มีความเป็นอยู่ด้วยธาตุแท้แห่งวิญญาณ เป็นอันรู้ได้ชัดเห็นได้ชัด ปราศจากการปิดบังอำพรางใด ๆ

ตามที่อาตมาภาพได้แสดงธรรมปริยายแห่งสภาวะสังขารธรรม เป็นลำดับมาจนบัดนี้ ท่านผู้สหายธรรมโภคีทั้งหลายก็ย่อมจะพอมองเห็นและซึมทราบได้เป็นอย่างดีว่า สภาพธรรมทั้งหลายของปวงมนุษย์สัตว์ทั้งปวงในโลกนี้ เปรียบเสมือนเครื่องประดับหรือเครื่องเล่นของโลก ซึ่งมีค่างวด

เพียงนิดหน่อยเท่านั้น สภาวะสังขารธรรมที่โลกได้ปรุงแต่งขึ้นมาจากสิ่งที่โสโครกเป็นปฏิกูล แล้วในที่สุดก็แตกทำลายกลับคืนเข้าสู่ความเป็นปฏิกูลโสโครกเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นปวงบัณฑิตผู้รู้ทั้งหลายจึงเห็นประจักษ์ชัดว่า เมื่อถึงคราวกาลแตกดับจึงไม่มีอะไรที่เรียกว่า **"ตาย"** คำพูดที่เรียกขานกันว่า **"ตาย"** หรือ **"มรณะ"** นั้น เป็นแต่เพียงภาษาสมมติของสามัญมนุษย์ที่ยังมืดบอดไม่แจ่มแจ้งในส่วนแท้แห่งสภาวะสังขารธรรม มีความยึดถือมั่นเอาเป็นการ **อยู่จริง เป็นจริงในโลก** แล้วยกคำพูดเรียกขานกันขึ้นว่า **"ตาย"** ว่า **"มรณะ"** แล้วปรุงแต่งฝังความนึกคิดหวาดหวั่นไว้ในส่วนลึกภายในสืบ ๆ ต่อกันมา ฉะนั้น จึงต้องตกอยู่ในวังวนแห่งสังสารวัฏดำผุดดำว่ายตายแล้วเกิดอีกแล้วๆ เล่าๆ คลาคล่ำอยู่ในห้วงมหรรณพแห่งความบีบคั้น สุขบ้างทุกข์บ้าง ร่าเริงบ้างโศกระทมคร่ำครวญบ้าง แล้วกระสันต์ผูกเวรยึดเยื้อกันต่อไป แต่ส่วนพระอริยเจ้าผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ยึดมั่น และไม่คิดเห็นเป็นเช่นนั้น แต่พิจารณาด้วยปัญญาอันเห็นแจ่มชัดในสภาวะสังขารธรรมทั้งหลายว่า *"สิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมเสื่อมสลายพินาศไป ละทิ้งจากคราบเก่าไปสู่เรือนกายอันเป็นคราบใหม่"* ความตายของสามัญสัตว์ย่อมบังคับสะกดบรรดาสัตว์ที่จะถึงกาลแตกดับนั้นให้แน่นิ่ง ไม่สามารถจะขยับเขยื้อนบอกกล่าวได้ แต่มีความรู้สึกอยู่ภายในว่า ตนจะได้รับผลประการใดในเมื่อละจากร่างเก่าคราบเก่านี้ไป ทุกสิ่งในพื้นแผ่นพิภพนี้ล้วนแต่เป็น**มายา** ลวงตาลวงความรู้สึกของสรรพสัตว์โลก ดุจฟองน้ำในฤดูฝน ดุจภาพของพยับแดดกลางทะเลทราย ปวงพระอริยเจ้าผู้บัณฑิตเหล่านั้น ท่านไม่ผูกติดอยู่ในเครื่องล่อเหล่านั้น ท่านสลัดเครื่องผูกทั้งหลายของโลกพินาศหมดสิ้น เป็นผู้ไม่ติดอยู่ในโลกอีกต่อไป คำพูดที่เรียกว่า **"เกิด"** หรือ คำพูดที่เรียกว่า **"ตาย"** เป็นอันหมดความหมายไปทันที นี้แล คือ **สภาวะสังขารธรรม** ก็เป็นอันยุติด้วยประการฉะนี้ ฯ

ภาพที่ ๑๓

แสดงภาพเอกเทศปัจจยาการแห่งวิญญาณ

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่า โดยธรรมชาติแห่งวิญญาณนั้น ย่อมวิ่งแล่นเป็นจรแบบก้นหอย วิ่งขึ้นไปจนสุดกระแสโน้มถ่วง แล้วสะท้อนตลบวกย้อนกลับลงมาสู่จุดเริ่ม แล้วสะท้อนกลับขึ้นไปใหม่ พร้อมกับนั้นส่งแผ่กระแสกระแสแห่งความแจ้งรู้ไปทั่วทิศ

ในภาพนี้จะเห็นว่า เส้นวิ่งสะท้อนของอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ อยู่ในสภาพคู่ขนานเท่าเทียมกัน ส่วนเส้นสะท้อนของอุเบกขารมณ์นั้นมีน้อยมาก ซึ่งเป็นปัจจยาการแห่งวิญญาณของมนุษย์.

จะเห็นว่า เส้นอิฏฐารมณ์วิ่งเวียนขวา เส้นอนิฏฐารมณ์วิ่งเวียนซ้าย สวนทางกันตรงข้าม. ส่วนเส้นอุเบกขารมณ์ก็วิ่งเวียนซ้ายเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะว่า เส้นแห่งที่ของอุเบกขารมณ์ที่จะต้องคล้อยตามกับอนิฏฐารมณ์ เพื่อระงับความร้อนให้เกิดขึ้นมากเกินไป.

นวกถา

หมื่นโลกธาตุและอนันตจักรวาล

ท่านผู้สหายธรรมโภคีทั้งหลาย ธรรมปริยาย สภาวะสังขารธรรมในฝ่ายสรรพสัตว์ อาตมาภาพก็ได้ทำให้ท่านทั้งหลายได้ติดตามมาเป็นลำดับจนสิ้นสุดลงแล้ว แต่ยังไม่หมดเพียงเท่านั้น บัดนี้ อาตมาภาพจักพาท่านทั้งหลายให้เข้าสู่ห้องแห่งหมื่นโลกธาตุอนันตจักรวาลอันหาประมาณมิได้สืบต่อไป ท่านผู้ธรรมโภคีผู้บัณฑิตชาติทั้งหลายคงจะพอรู้ได้ว่า อันพิภพหรือโลกที่เราได้เกิดมาและอาศัยอยู่นี้ เป็นแต่ส่วนเล็กๆ กระจิดหริดส่วนหนึ่งในโกฏิล้านส่วนของจำนวนดวงดาวนพเคราะห์และดาวฤกษ์ทั้งหลายในกรอบระบบแห่งสุริยจักรวาลนี้ ซึ่งดวงอาทิตย์เป็นผู้มีอำนาจใหญ่ส่องแสงสว่างอันร้อนแรงเพียงดวงเดียว และมีดวงจันทร์ซึ่งให้ความสว่างในราตรีตามช่วงระยะแห่งจักรราศีเพียงดวงเดียว มนุษย์ทั้งหลายเข้าใจกันสืบมาว่า โลกมนุษย์นี้มีเพียงหนึ่งเท่านั้น ส่วนดวงดาวที่เห็นนั้นก็ว่าเป็นแต่เพียงดวงดาว อันมีชื่อเรียกขานกันในลักษณะรูปต่าง ๆ สืบ ๆ กันมา ต่อมาเมื่อมนุษย์มีปัญญาและวิทยาการมากขึ้นก็มีความรู้เพิ่มเติมว่า นอกจากโลกมนุษย์นี้แล้ว แม้ดวงดาวที่เห็นระยิบระยับไกลออกไปเบื้องบนเวหานั้น ก็ยังเป็นพิภพเป็นโลกของแต่ละดวง ๆ เหมือนกัน แต่มนุษย์เหล่านั้นถึงแม้จะมีวิทยาการในสมัยปัจจุบันเพียงใด เขาก็รู้เพียงที่เขาเห็นเท่านั้น หาก้าวล่วงไปกว่านั้นไม่ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงตรัสในคราวทรงแสดงหมื่นโลกธาตุ ฯ ว่า "อันสุริยจักรวาล ซึ่งมีพิภพอันปวงมนุษย์และสรรพสัตว์ได้อาศัย และบรรดาพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเป็นต้น มาบังเกิดนี้ เรียกว่า **มงคลจักรวาล** เป็นสุริยจักรวาลที่ ๑ อันมงคลจักรวาลหรือโลกธาตุที่ ๑ นี้ อยู่ในอำนาจความยึดหน่วงของดวงอาทิตย์เพียงดวงเดียว ก็มีจำนวนแห่งพิภพอันเป็นทั้งดาวฤกษ์ดาวนพเคราะห์ใหญ่น้อย สุดที่จะประมาณคำนวณนับได้ และทั้งมีอาณาเขตแผ่ไพศาลออกไปในห้วงอากาศกว้างขวางเหลือคณนา มงคลจักรวาลนี้งดงามยิ่งนัก มิใช่แต่จะมีเฉพาะแต่มงคลจักรวาล หรือ สุริยจักรวาลที่ ๑ นี้เท่านั้น ยังมีสุริยจักรวาลอันโลกธาตุอื่นอีกมากหลาย ที่บังเกิดอยู่ในห้วงเวหาอันไม่มีขอบเขตแห่งเนื้อที่นี้" ขอท่านทั้งหลายจงพิจารณาดู

ภาพที่ ๑๔ นั้นให้ดี อาตมาภาพได้แต่เพียงวาดสมมติขึ้นเท่านั้น เพราะมิรู้ ที่จะเปรียบเทียบได้ด้วยประการใด เพราะความกว้างใหญ่ ความงดงาม และความรุ่งเรืองของแต่ละจักรวาลนั้นมีสัณฐานผิดแผกแตกต่างกัน สลับซับซ้อนเป็นชั้นเป็นลำดับ สุดที่จะสรรหาคำใดมาพรรณนาอุปมาอุปมัยเทียบเคียงได้ แม้ในจักรวาลแห่งเรานั้นนอกจากที่เป็นแต่เพียงพิภพดวงดาว อันประกอบด้วยธาตุวัตถุปราศจากสิ่งที่มีชีวิตแล้ว ก็ยังมีพิภพอีกมากหลายที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ในภาวะที่ละเอียดบ้าง หยาบบ้าง มีอายุสั้นบ้าง ยาวบ้าง และในขณะเดียวกันภายในวงอำนาจแห่งดวงสุริยะดวงเดียวกัน ก็ยังมีอีกหลายพิภพหลายดวงที่กำลังถึงกาลสิ้นสุดอายุแตกทำลาย และที่กำลังบังเกิดใหม่ ในลักษณะเดียวกันนี้ แม้ในจักรวาลอื่นที่ปรากฏแสดงสมมติไว้ในภาพก็ได้มีบังเกิดขึ้นและแตกทำลายไปอยู่เรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน และแต่ละในจักรวาลเหล่านั้น (แม้แต่ในจักรวาลแห่งเรา) ก็ยังมีพิภพอันเป็นดวงดาวบางดวง ที่ได้หลุดพ้นออกไปจากอำนาจความยึดหน่วงของดวงอาทิตย์ หลุดออกไปไกลแสนไกล ลอยเป็นอิสระและมีแสงลดน้อยลงไปเรื่อย อันเป็นลักษณาการบอกถึงกาลกำหนดที่จะแตกทำลายเร็วกว่าปวงพิภพดวงดาวอื่น ๆ ที่ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจของดวงอาทิตย์ แม้นี่ก็เป็นสภาวะสังขารธรรมดังที่ได้บรรยายมาคือเปรียบได้กับบุคคลผู้บัณฑิตทั้งหลาย ที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรจนถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์ล่วงพ้นจากสังสารวัฏดับสิ้นเชิงมิหวนกลับมาอีกฉะนั้น และไม่แต่เท่านั้นแม้แต่ดวงจักรวาลคือ ตัวดวงอาทิตย์เอง ก็จะต้องถึงกาลแตกดับ แล้วปวงดาวพิภพทั้งหลายอันอยู่ในเขตอำนาจแห่งตนก็เป็นอันถึงกาลพินาศสิ้นสุดเช่นเดียวกัน และ ณ ขณะนี้ก็มีจักรวาลอีกหลายแห่งกำลังแตกทำลาย บางแห่งกำลังมอดตัวหย่อนอำนาจความยึดหน่วงลงทีละน้อย และความหมุนเวียนของแต่ละดวงพิภพในระบบจักรวาลกำลังสั่นสะเทือนหวั่นไหว ถ้าท่านพิจารณาดูภาพที่ ๑๔ ท่านทั้งหลายจะเห็นเส้นต่าง ๆ ที่ขีดผ่านไปตามช่องแห่งจักรวาล นั้นคือแสดงเส้นทางแห่งสายลมอันเป็นจำพวกมหาวาตะอันเป็นกระแสลมที่ละเอียดร้ายแรง และที่เห็นเป็นจุดม้วนเป็นแววหางนกยูงนั้น คือ สายกระแสลมที่ละเอียดคมหมุนเป็นวงติดตามไปกับสายกระแสแห่งมหาวาตะ และเส้นที่ขีดเป็นฝอยตามสายมหาวาตะนั้น คือกระแสลมที่กระพือโหมดังสนั่นกระหึ่มไปทั้งห้องจักรวาล และในวงจักรวาลที่เห็นเป็นจุดกลมดำ ๆ นั้น แสดงถึงพิภพหรือโลกเช่นเราที่มีสิ่งมีชีวิต และจุดไข่ปลาเล็ก ๆ เป็นรูปเหลี่ยมรีต่าง ๆ ในระหว่างช่องว่างของจักรวาลนั้น คือ เนื้อที่แห่ง**อนวกาศ** ที่สว่างโพลงรุ่งเรืองเป็นแสงสีม่วงอ่อนและสีทองอ่อนและสีแดงฉานมีอำนาจคมกล้ายิ่งนัก แสงรัศมีแห่งดวงอาทิตย์ของแต่ละจักรวาลที่ได้

สาดส่องตัดผ่านอากาศต่ออากาศออกไปนั้น ต่างก็แผ่ซ่านกระทบบรรจบปลายแสงเข้าหากัน ดูรุ่งเรือง ระยิบระยับวาบวาวสลับซับซ้อนงดงามอร่ามพราวสุดที่จะพรรณนา ถ้าหากมีมหิทธานุภาพลอยขึ้นไปอยู่เหนือมวลจักรวาลเหล่านี้แล้ว ก็จะมองเห็นสภาพลักษณะจักรวาลเหล่านี้ เหมือนกลุ่มแห่งมหามณีรัตน์อันมีน้ำล้ำค่า ลอยคว้างเกลื่อนกล่นเป็นหมู่ใหญ่น้อย ดุจนายช่างที่ชำนาญจัดวางประดับไว้อย่างเป็นตอนเป็นจังหวะอันถูกต้อง ดูเป็นที่เจริญใจสุดที่จะพรรณนาด้วยคำพูดใด ๆ ได้

เพื่อให้ธรรมปริยายในส่วนนี้เป็นไปโดยบริบูรณ์ตามสมควรแก่กาละจึงขอแสดงชื่อและลักษณะและกาลกำหนดแห่งอายุของแต่ละจักรวาลเพื่อให้แจ่มชัด ดั่งต่อไปนี้:—

มงคลจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของอาทิตย์ดวงเดียว มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต มีดวงจันทร์ให้ความสว่างเพียงดวงเดียว เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๑** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ แต่ละพิภพมีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมดวงดาวพิภพทั้งมวลก็เรียกว่า **โลกธาตุที่ ๑** มีกาลแห่งอายุเทียบอายุของมนุษย์นับด้วยจำนวน ๐ ได้หนึ่งร้อยห้าสิบ ๐ (หรือเท่ากับ ๑ มหากัป)

วิมลจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์สองดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต และมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพใกล้เคียง ๓ ดวง เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๒** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้งสอง อย่างสลับซับซ้อนเป็นมหัศจรรย์ มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวลก็เรียกว่า **โลกธาตุที่ ๒** มีกาลแห่งอายุเทียบด้วยอายุของมนุษย์นับด้วยจำนวน๐ ได้สองร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๑⅓ มหากัป)

วิเสสจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์สามดวง และมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพดวงดาวใกล้เคียง ๕ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๓** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้งสาม อย่างสลับซับซ้อน

เป็นมหัศจรรย์งดงามยิ่งมีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวล ก็เรียกว่า**โลกธาตุที่** ๓ มีกาลแห่งอายุเทียบด้วยอายุของมนุษย์นับด้วยจำนวน ๐ ได้สามร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๒ มหากัป)

ไวโรจนจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์สี่ดวงและมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพดวงดาวใกล้เคียง ๖ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๔** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้งสี่อย่างสลับซับซ้อนเป็นมหัศจรรย์งดงามยิ่งนัก มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวล ก็เรียกว่า**โลกธาตุที่** ๔ มีกาลแห่งอายุเทียบด้วยอายุของมนุษย์ นับด้วยจำนวน ๐ ได้สี่ร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๒๒/๓ มหากัป)

ปัญจวิมลจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์ห้าดวงและมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพดวงดาวใกล้เคียง ๖ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๕** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้งห้าอย่างสลับซับซ้อนเป็นมหัศจรรย์งดงามยิ่งนัก มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวล ก็เรียกว่า**โลกธาตุที่** ๕ มีกาลแห่งอายุนับเทียบด้วยอายุของมนุษย์นับด้วยจำนวน ๐ ห้าร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๓๑/๓ มหากัป)

สุรมงคลจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์หกดวงและมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพและดวงดาวใกล้เคียง ๘ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๖** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้ง ๖ อย่างสลับซับซ้อนเป็นเอนกมหัศจรรย์งดงามยิ่งนัก มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามสภาพลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวล ก็เรียกว่า**โลกธาตุที่** ๖ มีกาลแห่งอายุเทียบด้วยอายุของมนุษย์ นับด้วยจำนวน ๐ หกร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๔ มหากัป)

สัตตพิธมงคลจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์เจ็ดดวง และมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพดวงดาวใกล้เคียง ๙ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๗** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้ง ๗ อย่างสลับซับซ้อนเป็นมหันต์มหัศจรรย์งดงามยิ่งนัก มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวล ก็เรียกว่า**โลกธาตุที่ ๗** มีกาลแห่งอายุเทียบด้วยอายุของมนุษย์นับด้วยจำนวน ๐ เจ็ดร้อยห้าสิบ ๐ (หรือเท่ากับ ๕ มหากัป)

อัฏฐวิเสสจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์แปดดวง และมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพดวงดาวใกล้เคียง ๑๒ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๘** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้น ๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้ง ๘ อย่างสลับซับซ้อนแพรวพราวเป็นมหันต์มหัศจรรย์งดงามยิ่งนัก มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวทั้งมวล ก็เรียกว่า **โลกธาตุที่ ๘** มีอายุนับเทียบด้วยอายุของมนุษย์นับด้วยจำนวน ๐ เก้าร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๖ มหากัป)

รัตนมนูจักรวาล อยู่ในอำนาจแห่งความครอบงำยึดหน่วงของดวงอาทิตย์เก้าดวง และมีดวงจันทร์ให้ความสว่างแก่พิภพดวงดาวใกล้เคียง ๑๕ ดวง มีอาณาเขตเป็นอนันตเขต เรียกตามสภาพลักษณะว่า **สุริยจักรวาลที่ ๙** ยังมีพิภพหรือโลกที่มีสิ่งมีชีวิตเป็นสัตว์โลกประจำพิภพนั้นๆ ก็มีอยู่เป็นอันมาก เดินห้อมล้อมหมุนเวียนตามจักรราศีแห่งดวงอาทิตย์ทั้ง ๙ อย่างสลับซับซ้อนแพรวพราวเป็นเอนกมหันต์มหัศจรรย์งดงามยิ่งนัก มีระยะแห่งการโคจรห่างไกลกันเหลือที่จะคณนานับได้ เมื่อเรียกตามลักษณะแห่งการรวมพิภพดวงดาวในอาณาเขตเดียวทั้งมวล ก็เรียกว่า**โลกธาตุที่ ๙** มีกาลแห่งอายุเทียบด้วยอายุของมนุษย์ นับจำนวนด้วย ๐ หนึ่งพันสองร้อย ๐ (หรือเท่ากับ ๘ มหากัป) ฯลฯ

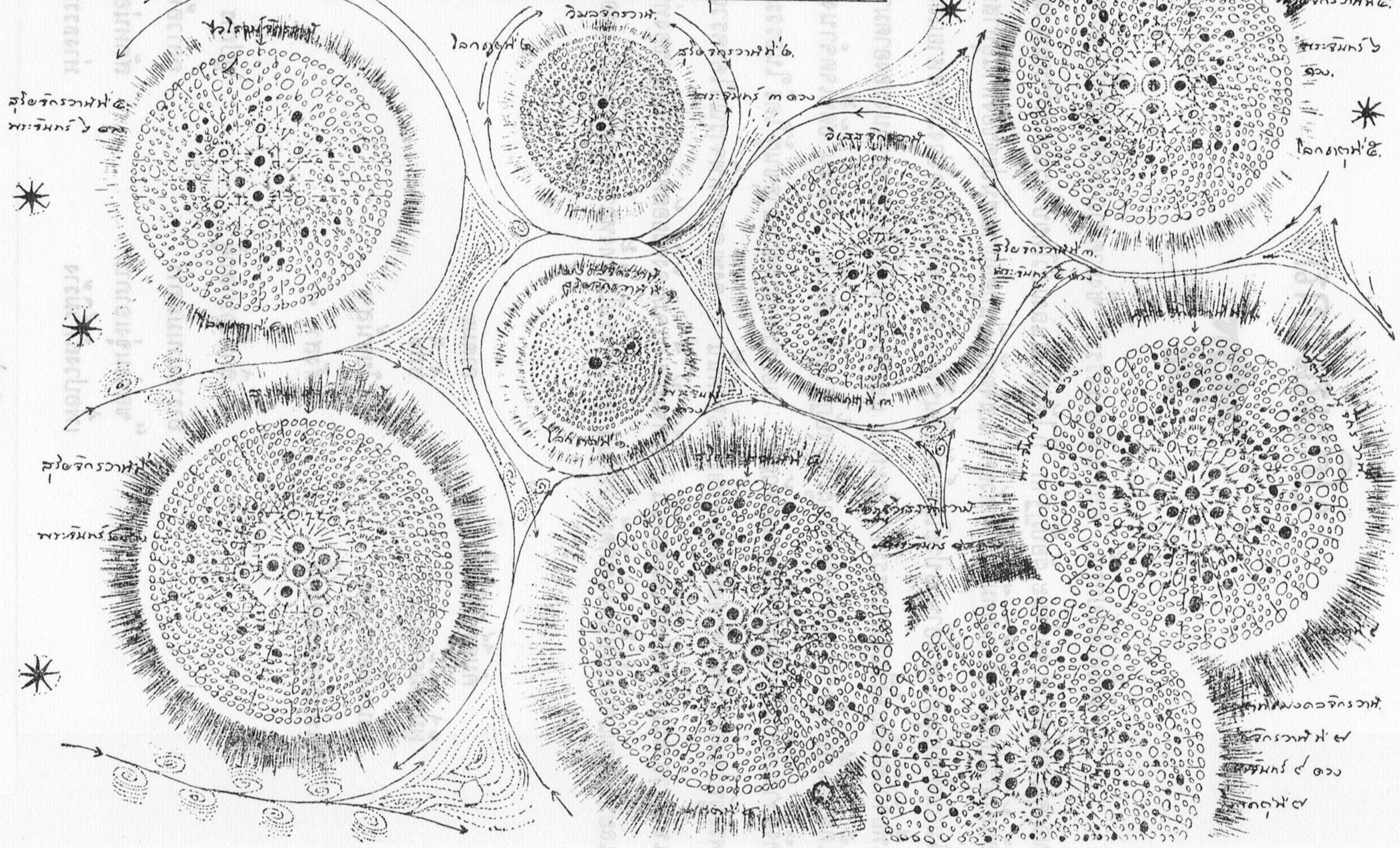
ยังมีห้องจักรวาลอีกมากหลายเหลือคณนา ที่มีอาทิตย์ดวงเดียวบ้าง สองดวงบ้าง สามดวงบ้าง ฯลฯ ดังที่แสดงมา และมีชื่อเรียกขานต่าง ๆ กันสุดที่จะนำมาแสดง ณ ที่นี้ได้ ขอจงได้ทำความเข้าใจโดยสรุปนั้น เทอญ ฯ

นี้เป็นแต่เพียงจำนวนจักรวาล ๙ อาณาเขตเท่าที่อาตมาภาพสามารถจะแสดงได้ พอเป็นเค้าสังเขปเพื่อเป็นเครื่องนำทางความเห็นและความเข้าใจ ในสภาพของสภาวะสังขารธรรมแห่งสรรพสิ่งอันเป็นไปอยู่ทั่วสากลจักรวาล เพื่อให้ปวงท่านทั้งหลายได้เห็นประจักษ์ว่า ความแปรเปลี่ยนอันไม่คงที่ทั้งหลาย มิใช่มีแต่เฉพาะในโลกมนุษย์ที่เรียกว่าพิภพราหู หรือมงคลจักรวาลนี้เท่านั้น หากแต่ความแปรเปลี่ยนนั้นยังมีอาณาเขตกินปกแผ่ไปในแดนแห่งจักรวาลอื่น ๆ นั้นด้วยเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ภายในกรอบแห่งห้วงเวหาอันสุดจะเวิ้งว้างนี้ ไม่มีสิ่งใดที่ตั้งอยู่ในสภาพคงที่เลย มีแต่ความหมุนเวียนบังเกิดปรากฏขึ้นมาตั้งอยู่แล้วแตกทำลายพินาศไปในอาการอย่างเดียวกันทั้งสิ้น แม้นี้ก็เป็นสามัญลักษณะแห่งสภาวะสังขารธรรมอันเป็นไปโดยส่วนรวม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา ฯ
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา ฯ
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยาติ ฯ

ภาพที่ ๑๔.

ภาพสมมติแสดงหมื่นโลกธาตุ และ อนันตจักรวาฬ.

ปกิณณกกถา

บัดนี้คัมภีร์ปกรณ์ "สภาวะสังขารธรรม" ซึ่งอาตมาภาพได้รจนาขึ้น ด้วยคำอาราธนาของคุณโยมเสนาะ จุลวจันะ ผู้อุปัฏฐาก ก็ได้เสร็จสิ้นลงแล้วโดยบริบูรณ์ตามกำหนดเวลาอันสมควร อันคัมภีร์ปกรณ์นี้จักได้เกิดมีขึ้น ก็ด้วยความมีจิตอันเป็นกุศลญาณสัมปยุตของท่านอุบาสกผู้อุปัฏฐาก ในอันที่จะอนุเคราะห์อำนวยประโยชน์อันเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่ปวงมิตรสหายและสรรพสัตว์ เพื่อจักได้แจ่มแจ้งในสภาวธรรมบางประการ และประการหนึ่งก็เป็นเจตจำนงของอาตมาภาพ ที่จักได้สนองเป็นปฏิการะแก่ท่านอุบาสกผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศนั้น ฉะนั้น บัดนี้เจตจำนงทั้ง ๒ ฝ่ายดังกล่าวนั้นก็ได้บรรลุเสร็จสิ้นลงแล้วด้วยดี ขอบรรดาปวงท่านสาธุชนผู้ใคร่ในธรรมแห่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะพระองค์นั้น จงพิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญในเนื้อข้อแห่งอรรถธรรมทั้งหลายที่ได้แสดงนั้น ให้จงถ้วนถี่แจ่มแจ้งด้วยอัตตภาวะปัญญาของท่านทั้งหลาย และขอความแจ่มแจ้งนั้นจงบังเกิดมีแก่ท่านสาธุชนผู้ธรรมโภคีทั้งหลาย ทุกถ้วนหน้า เทอญ ฯ

คัมภีร์ปกรณ์นี้ อาตมะ
ผู้มีนามกัสสปะ ชื่อชี้
รจนาเพื่อหวังประ โยชน์สุข
แก่ปวงสรรพสัตว์ลี้ สังสาร ฯ

อีกทั้งอุบาสกผู้ อุปการ
อาราธนานมัสการ กล่าวอ้าง
"ขอท่านจุ่งเอาภาร สักหน่อย
เพื่อปวงสัตว์มิร้าง ห่างธรรม

อนึ่งอันอายุข้า ฯ ครบกาล
ห้ารอบตามสังขาร อยู่ได้
หวังสิ่งเป็นแก่นสาร ประโยชน์
ช่วยสร้างคัมภีร์ไว้ สักบรรพ์

ตามหลักพุทธพจน์ ทรงตรัส
อภิธรรมปรมัตถ์ ลึกแท้
มาขยายจากเชิงอรรถ อ่านง่าย
ปวงชนจักถ่องแท้ เห็นธรรม ฯ"

คำแนะของโยมผู้ อุปฐาก
อาตมะก็มิอยาก ขัดข้อง
ถึงแม้จะลำบาก ก็รับ
รจนาตามคำพร้อง เพรียกขาน

เริ่มการโดยต้องใช้ เวลา
สี่เดือนเต็มพรรษา นั่งแส้ว
เพราะเหตุเป็นตำรา สุดยาก
บัดนี้ก็เสร็จแล้ว ดั่งหวัง

ขอเดชะพระผู้ นราสภ
ทรงพระเดชครอบครบ แหล่งหล้า
ข้า ฯ ขอน้อมนอบนบ อภิวาทน์
จงปกคุ้มเกศข้า ฯ ทุกกาล สมัยเทอญ ฯ

พระกัสสปมุนี เถระ

(พระกัสสปมุนี เถระ)
๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

สภาวะสังขารธรรม พระกัสสปมุนี เถราจารย์